Raftul Denisei

AUTOAREA BESTSELLERULUI

Tatuatorul de la Auschwitz

HEATHER MORRIS

Povești despre speranță

CUM GĂSIM INSPIRAȚIE ÎN VIAȚA DE ZI CU ZI

HUMANITAS fiction

HEATHER MORRIS

Povești despre speranță

CUM GĂSIM INSPIRAȚIE ÎN VIAȚA DE ZI CU ZI

Traducere din engleză de
LUANA SCHIDU

Colecţie coordonată de DENISA COMĂNESCU

HEATHER MORRIS
STORIES OF HOPE. Finding Inspiration in Everyday Lives
Copyright © Heather Morris, 2020
Originally published in the English language in the UK by Manilla Press, an imprint of Bonnier Books UK Limited, London.
The moral rights of the Author have been asserted.
All rights reserved.

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parţială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziţie publică pe internet sau în reţele de calculatoare, stocarea sa temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informaţiei, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislaţiei privind protecţia dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

© HUMANITAS FICTION, 2021, pentru prezenta versiune românească (ediţia digitală)

Lui Christopher Berry, străbunicul meu, cel care m-a învățat să ascult.

Oamenilor din prima linie din toată lumea, care luptă cu neînfricare pentru siguranța noastră, dându-ne speranța de care avem nevoie în timpul acestei pandemii pentru un viitor mai bun, mai limpede.

Membrilor personalului, pacienților și familiilor acestora, celor care mi-au făcut onoarea de a colabora și de a sta de vorbă cu mine pe când lucram la Centrul Medical Monash din Melbourne. M-ați învățat să-mi pese.

Introducere

1 ianuarie 2020. Zorii unei noi zile, ai unui nou an, ai unui nou deceniu. Senzația, individuală și colectivă, a unei comunități globale, că va fi „un an bun". Cum ar spune Lale Sokolov, prieten drag și omul a cărui poveste am spus-o în *Tatuatorul de la Auschwitz*: „Dacă te trezești dimineața, e o zi bună." Enunțăm intenții, atât noi, cât și repetate din ani trecuți, le șoptim poate celor dragi și apropiați. Se spune că, dacă ne împărtășim speranțele și visurile pentru noul an, au șanse mai mari să se îndeplinească.

Focurile de artificii din noaptea precedentă, fie că au fost privite pe viu sau la televizor, s-au stins, petrecerile s-au încheiat, ne lecuim mahmureala în fel și chip. Eu locuiesc în Melbourne, pe coasta de est a Australiei. Anul acesta, festivitățile sunt temperate, n-au fost artificii în multe locuri. Ne-am făcut totuși cunoscute dorințele, speranțele și visurile, dar și acestea au fost temperate. Pe toți ne îngrijorează incendiile care au izbucnit acum vreo săptămână și care sunt departe de a fi sub control. De fapt, e mai rău. Mult mai rău.

În următoarea săptămână au fost nimicite orașe, mulți oameni și-au pierdut viața, casa, comunitatea. Impactul asupra florei și faunei a fost devastator. Imagini cu cele mai expresive simboluri australiene – cangurul și koala – au circulat în lumea întreagă, devenind simboluri ale distrugerii și disperării. Noua Zeelandă, Canada și Statele Unite au trimis pompieri pentru a ajuta în ceea ce amenin-

ța să devină rapid un dezastru național. Trei dintre ei nu s-au întors la familiile lor – au murit când avionul în care se aflau, aflat într-o misiune aeriană antiincendiu, s-a prăbușit.

Celebrități din toată lumea au făcut donații considerabile pentru a-i ajuta pe cei afectați. Copii au renunțat la vacanța de vară pentru a vinde fursecuri pe stradă, orice pentru a ajuta la strângerea de fonduri. Familia regală a transmis gândurile sale bune și rugăciuni. Artiști de peste tot au venit în Australia, organizând cel mai mare concert live văzut vreodată aici. Milioane și milioane de dolari au fost date pompierilor și organizațiilor caritabile înființate pentru a-i ajuta pe cei afectați.

Vreme de câteva săptămâni a părut că nimic nu va putea opri acest pârjol monstruos, căruia i se adăugau altele, mai mici, din munți până la mare. Pregătește-te pentru ce-i mai rău, speră în tot ce poate fi mai bun. În acest caz, ce putea fi mai bun era un potop de proporții biblice. Toți ne rugam să plouă. Și, în cele din urmă, s-a întâmplat. Cerurile s-au deschis și a plouat zile întregi, ceea ce a ajutat la stingerea multor focuri. Diluviul pe pământ uscat a adus și el nenorociri, producând alunecări de teren în zonele slăbite de pierderea copacilor care fixau solul. Inundațiile măturau acum orașele mici, omorând animalele domestice, distrugând noi și noi case.

Evenimentele din Australia din ianuarie 2020 au avut ecou în lume nu pentru că astfel de fenomene nu s-ar întâmpla și în alte părți, ci pentru că vara din emisfera sudică a Australiei a făcut ca ea să fie singura țară care ardea la începutul noului deceniu. Emisfera nordică încă nu-și revenise complet din vara ei de coșmar. Dar ce era mai rău abia avea să vină. În această perioadă bizară și neliniștitoare am auzit pentru prima dată cuvântul Coronavirus, sau Covid-19.

De atunci, lumea s-a schimbat, depășind orice măsură, orice credință, orice capacitate de înțelegere. Cu toții ne-

am confruntat cu o pandemie de proporții nemaicunoscute; cea mai rea prin care au trecut majoritatea celor în viață astăzi. Ne-a crescut nivelul de stres individual și colectiv ca niciodată până acum. Au fost pierderi de slujbe. Divorțuri. O boală din care multora s-ar putea să le ia foarte mult timp să-și revină – dacă o să-și revină vreodată complet. Moarte. În mass-media moderne, atât convenționale, cât și sociale, puține povești ale tragediei trec nerelatate. Sunt acolo, douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, șapte zile din șapte, încercăm să le întoarcem spatele, apoi ne trezim că ne întoarcem din nou cu fața la ele, atât de mare e nevoia noastră de a privi dezastrele în desfășurare. Ne-au unit, dar, din păcate, ne-au și îndepărtat. Ghemuirea în poziție fetală e, poate, singurul mod în care unii dintre noi pot evita suferința emoțională, fizică, economică.

Am încercat să avem grijă unii de alții. În definitiv, suntem, într-un fel, ființe gregare, suntem atrași de legăturile și contactele umane. Am căutat bucurie în condițiile de viață actuale. Zâmbetul unui copil mic, care ignoră durerea supraviețuirii, poate fi un tonic extraordinar în timpul unei căderi emoționale. Nevoia de a ne da jos din pat ca să hrănim un animal de companie a fost pentru mulți dintre noi ceea ce ne-a făcut să depășim fiecare zi. Izolarea poate avea un efect devastator asupra multora dintre noi, și l-a avut. Unde e haita mea? Unde e tribul meu? Țineți minte: sunt acolo, ca și voi, așteptând ziua în care o să putem spune: „Am trecut prin asta împreună. Suntem mai puternici." Valul de meme de pe internet, care ne amintesc că bunicii noștri au luptat într-un război pentru noi, în timp ce nouă ni se cere doar să stăm pe o canapea și să ne uităm la filme pe Netflix, face o parodie din adevărata traumă pe care o reprezintă izolarea obligatorie pentru atât de mulți oameni. După cum îmi spunea mereu Lale, „tot ce ai de făcut e să te trezești dimineața". Poate că acum ni se cere să ne trezim în mai multe feluri.

E oare posibil ca planeta noastră să ne spună astfel s-o luăm mai încet? Nu ne strigă de decenii întregi să avem mai multă grijă de ea? Câte avertismente mai trebuie să ne dea până să începem s-o ascultăm? Mulți au făcut-o deja. În aproape toate țările, între guverne și oamenii de știință s-a dat o bătălie continuă, tot mai puternică în ultimii ani, asupra impactului schimbărilor climatice. Activiști minunați, care ne inspiră, tineri și bătrâni, îmbrățișează această cauză, spunându-le celor aflați la putere, spunându-ne nouă, tuturor, că e timpul să tăcem și să dăm ascultare planetei noastre.

Covid-19 e un inamic comun care nu face deosebiri de religie, politică, orientare sexuală, rasă ori vârstă, și efectele lui se simt în întreaga lume. Și totuși, în fața acestui inamic nou, necunoscut, schimbările pe care le facem au beneficii neașteptate. La numai câteva săptămâni după izbucnirea crizei am primit rapoarte despre un aer mai curat și o reducere a poluării în China și în multe orașe europene. Fiindcă am fost siliți să stăm în case, cerul a devenit mai limpede, râurile – mai curate. Puteam să privim afară, la ceea ce ne aștepta.

În timp ce scriu toate astea, mă uit pe fereastră pe strada mea. Astăzi nu văd mașini și dube, ci oameni. Bărbați și femei de toate vârstele, singuri, împreună, mulți cu copii mici, și mai mulți, însoțiți de câini. Se plimbă pe stradă, vorbesc; îmi dau seama. Ascultă. Câinii lor latră la alți câini, ascunși vederii de garduri, dar care-și fac cunoscută prezența. Păstrând distanța socială, oamenii arată că sunt conștienți unii de prezența altora. Mulți se opresc și stau puțin de vorbă. Ce-mi spun aceste interacțiuni? Pentru prima dată de când țin minte, avem un scop comun. Un inamic comun, pe care-l vom învinge contribuind fiecare în felul lui.

În plin *lockdown*, am văzut o camionetă trăgând în fața unei case din apropiere și o fată scoțând din spatele ei o cutie plină cu alimente. Am zâmbit în fața scenei de Hol-

lywood cu bagheta franţuzească iţindu-se deasupra. Am privit-o pe fată bătând la uşă, punând cutia pe verandă şi făcând un pas în spate. Femeia în vârstă care locuia în casă o văzuse probabil venind, căci uşa s-a deschis imediat. Am auzit-o spunând: „Mulţumesc, mulţumesc", de mai multe ori. I-am auzit emoţia din voce. Dacă aş fi avut nevoie să vorbesc în momentul acela, mi-ar fi fost greu. Cu un zâmbet larg şi un „Cu multă plăcere, ne vedem peste două zile", tânăra a pornit cu pas săltat spre dubă.

Reflectând la scena asta, m-am trezit gândindu-mă nu la femeia în vârstă, ci la fată. Făcea voluntariat pentru căşi pierduse slujba? Era o studentă căreia îi fuseseră suspendate studiile? De unde proveneau alimentele pe care le împărţea? Erau donate, sau le plătise din banii ei?

Nu putem şti niciodată ce se petrece în viaţa altor oameni în afară de rudele şi prietenii noştri. Ce-l îndeamnă pe un om la acte de compasiune şi generozitate? Ce-l face să se revolte, să se zbată, ba chiar să le vorbească urât celor care încearcă să-l ajute? Am văzut această reacţie de multe ori, lucrând într-un spital. Fiica şi ginerele meu, amândoi ofiţeri de poliţie, o văd de mult prea multe ori. La mijlocul anului, uciderea brutală a lui George Floyd de către un ofiţer de poliţie din Statele Unite a stârnit un val de furie şi apeluri de a fi recunoscut faptul că vieţile celor de culoare contează în întreaga lume. Îmi amintesc cuvintele lui Lale: „Nu contează culoarea pielii, religia, naţionalitatea, orientarea sexuală. Toţi sângerăm la fel." Aşa este. Suntem, cu toţii, fiinţe omeneşti.

În momentul ăsta, e greu până şi să ne oferim serviciile ca voluntari din cauza nevoii de a păstra distanţa. Mulţi vrem, avem nevoie să întindem o mână de ajutor unde putem. Pentru oamenii care trăiesc singuri, izolarea e în mod special dificilă câtă vreme fata pe care am văzut-o nu va putea să intre în casa femeii în vârstă, s-o ajute să despacheteze cumpărăturile şi să le pună la locurile lor, poate să bea un ceai şi să stea un pic de vorbă cu ea. E greu să-ţi

fie interzis contactul fizic – oamenii au nevoie de atingeri, de o îmbrățișare sau un sărut de la un prieten drag, o rudă, un nepot.

Toți vom fi nevoiți să facem un pas înapoi, tăcuți în următoarele luni, poate ani, adaptându-ne la impactul pe care l-a avut Covid-19 asupra lumii. Șomajul și problemele pe care le aduce după el sunt deja o problemă majoră în toate țările. Poate că unele profesii nu vor mai fi posibile, va trebui să căutăm noi forme de studiu și muncă. Impactul asupra familiilor va fi imens, așa cum s-a întâmplat și după Marea criză economică. Cu toate acestea, știm că ne putem adapta, că putem căuta un nou mod de viață. Poate că n-o să fie la fel cum a fost, o să fie mai bine. Perspectiva noastră globalizantă se va restrânge probabil o vreme la comunitatea și cartierul în care trăim. Și ăsta nu e neapărat un lucru rău. Reconectându-ne și împărtășindu-ne poveștile individuale despre cum ne-am descurcat în timpul pandemiei din 2020, o să ascultăm și o să învățăm, o să râdem și o să plângem. O să fie o lume nouă și din multe puncte de vedere o să fie o lume mai întunecată, dar s-ar putea să fie și una mai bună. E timpul să acceptăm ceea ce ne așteaptă, să evităm nostalgia și să fim deschiși pentru schimbarea inevitabilă care se află în fața noastră, a tuturor.

Da, industria va reporni îndată ce învingem Covid-19 și vom avea nevoie de mulți oameni inteligenți care să lucreze în numele nostru, ca să se asigure că acest lucru se va întâmpla. Dar nu s-ar putea să tragem în piept aerul curat și să ne întrebăm dacă industriile noastre n-ar face mai bine, după ce-și revin, să-și încetinească emisiile de substanțe toxice cu scopul de a le elimina complet? Dacă suntem destul de inteligenți ca să luptăm cu Covid-19, putem să fim destul de inteligenți și ca să profităm de această ocazie de a tinde spre o planetă mai curată. Măsura în care Covid-19 este direct legat de schimbările climatice devine treptat tot mai clară, și într-un timp foarte scurt am

văzut cât de repede putem crea un mediu mai curat, mai sigur. Poate că e timpul să ne oprim cu toţii şi să ascultăm ce vrea să ne arate planeta noastră. Ea poate fi vindecată, dar nu poate să facă asta singură: noi, cei care o locuim, trebuie s-o ajutăm. Trebuie să ne ascultăm planeta.

Poveşti despre speranţă explorează ascultarea, arătând cum ascultându-i pe alţii putem afla inspiraţie din viaţa de fiecare zi a celor din jur.

În ziua în care l-am cunoscut pe Lale Sokolov, la câteva săptămâni după moartea soţiei lui, m-a anunţat că speră că va putea rămâne în viaţă destul ca să-mi spună povestea lui. Nu voia să fie cu mine, zicea el ori de câte ori îi băteam în uşă, voia să fie cu Gita. Acestea sunt cuvintele pe care le-a rostit în fiecare zi, până când mi-a spus că acum speră că va putea trăi atât cât îi va lua să vorbească, iar mie să ascult, ca să-i pot scrie povestea.

Nu aveam nici o calificare pentru aşa ceva. Ceea ce aveam, deşi la vremea aceea nu mă gândeam la asta, era abilitatea de a asculta. De a asculta cu adevărat, activ. Zilnic mă duceam la lucru în secţia de asistenţă socială a unui mare spital din Melbourne. Acolo, aveam de-a face cu pacienţi, membri ai familiei, îngrijitori, alţi angajaţi ai spitalului: ei vorbeau, eu ascultam. Deseori, ei nu ştiau ce să spună sau *cum* să spună ce gândeau, ce simţeau – da, mai mult ce simţeau decât ce gândeau. Nu conta. Rămânând tăcută, făcându-i să înţeleagă că nu am de gând să plec nicăieri, că mă aflu acolo ca să-i ascult, să-i ajut, dacă pot, până la urmă îşi găseau cuvintele. Era un privilegiu să fiu cea cu care nişte străini se trezesc că pot vorbi şi care uneori poate să le fie măcar un pic de folos într-un moment de tragedie sau de traumă din viaţa lor.

Acum, acest privilegiu de a asculta poveşti îmi este oferit de cititorii cărţilor *Tatuatorul de la Auschwitz* şi *Călătoria Cilkăi*. Sunt copleşită de emoţiile care mi-au fost împărtăşite, mişcată să aflu că poveştile lui Lale So-

kolov și ale Ceciliei „Cilka" Klein au ajuns la atât de multă lume, că citirea lor a avut un impact profund asupra oamenilor, tineri și bătrâni, din întreaga lume, și i-a ajutat într-un moment întunecat din viața lor. Sper sincer că, pentru că îmi scriu și îmi vorbesc despre speranța lor de a se trezi a doua zi – și în următoarea, și tot așa – continui să îi ajut un pic. Nu pot să-mi văd sau să-mi ating cititorii, dar deseori le asociez un chip, mi-i imaginez în mediul pe care mi l-au descris. Citind scrisorile oamenilor, îi și ascult.

Am ajuns să înțeleg că ascultarea e o artă și nădăjduiesc că citind această carte poate veți hotărî și dumneavoastră s-o practicați mai activ. Pot să vă promit că, dacă o veți face, veți fi schimbați de poveștile pe care le veți auzi – și schimbați în bine. Numai ascultându-le poveștile putem empatiza cu ceilalți, le putem da o voce, o speranță că există cineva căruia îi pasă. Trebuie să le întâmpinăm cu compasiune curajul de a-și deschide sufletul și a ne împărtăși vulnerabilitățile lor și să-i încurajăm s-o facă din nou.

Dacă citiți în continuare, o să vă povestesc cum a fost pentru mine să-l ascult pe iubitul meu străbunic și de câtă înțelepciune și amuzament putem avea parte când ne ascultăm bătrânii. O să vorbesc și despre cât de important e să-i ascultăm pe copii. Sunt mamă și bunică, și deși nu pretind că aș fi fost un părinte perfect (copiii mei ar fi de acord!), cred că am învățat câteva lucruri ascultându-mi copiii și recunoscând validitatea gândurilor și sentimentelor lor, oricât de mărunte sau neînsemnate ar fi putut părea ele la vremea aceea. O să vă împărtășesc și alte povești din perioada pe care am petrecut-o cu Lale și ce m-a învățat ascultarea acestui suflet rar, precum și ce am învățat de la mulți alți oameni care au avut curajul să-mi spună povești profund personale, din momente intense din viața lor. Și o să vă împărtășesc și cea mai grea lecție pe care am învățat-o vreodată: că, mai presus de orice, trebuie să

te asculți *pe tine*.

În această carte, vreau să vă ofer câteva gânduri despre cum să ascultați activ. Dacă ascultați și învățați, veți fi într-o poziție în care să le puteți oferi altora speranță. Cercul acceptării și împărtășirii acestor povești nu are nici început, nici sfârșit. Nimeni nu are drept de proprietate asupra lor și experiențele nimănui nu sunt mai valide decât ale altora. Ele sunt unice pentru individ, dar ascultându-le putem deveni *cu toții* ceva mai înțelepți, ceva mai înțelegători și plini de compasiune, și ne putem îmbogăți viața prin ceea ce alții au de spus despre a lor.

În afara experienței mele de-o viață, nu am nici o calitate pentru a sfătui pe cineva cum să trăiască sau ce căi să urmeze atunci când i se înfățișează mai multe, nici nu subscriu la vreo credință sau religie. Tot ce pot să ofer sunt lecții învățate din propriul noroc de a-i fi găsit pe alții pregătiți să-mi spună poveștile lor – și disponibilitatea mea de a-i asculta. Simplu? Da. Încercați.

1
SĂ ASCULTĂM ÎNȚELEPCIUNEA BĂTRÂNILOR NOȘTRI

Ascultați sfaturile celor în vârstă nu pentru că au întotdeauna dreptate, ci pentru că au avut mai multe ocazii de a se fi înșelat.

Fetițico. Îmi spunea „Fetițico". Era străbunicul meu și el m-a învățat să ascult. Nu numai pe el sau pe alți oameni, ci și sunetele din jur: animale, păsări, mașini – sau pur și simplu nimic. Uneori, în viață nimic nu poate fi mai dulce decât sunetul tăcerii. Dacă-l conștientizezi, s-ar putea să te simți odihnit, la locul tău, confortabil în ceea ce ești și în momentul și locul în care te afli. Pentru unii, asta se cheamă meditație; în vremurile mai recente, *mindfulness*.

Am crescut în Noua Zeelandă rurală, înconjurată de familie. Asta poate fi și bine, și rău, dar era realitatea mea, educația mea, era tot ce știam. Străbunicii mei locuiau la două livezi mai încolo de casa pe care o împărțeam cu părinții mei și cu patru frați. Eu eram a doua născută, la doi ani și două zile după fratele meu mai mare. Pe cei trei băieți care au urmat îi consideram o bătaie de cap care trebuia ignorată. Pirongia, locul în care trăiam, nu poate fi numită oraș, nici măcar sat. Muntele după care era numită regiunea domnea asupra noastră; pantele, pădurea, râurile și pâraiele erau curtea din spatele casei mele. Acolo evadam, adesea împreună cu fratele meu mai mare. Era o

zonă a lactatelor, vacile ne conduceau viața. Mulgerea de două ori pe zi, creșterea viteilor, orice avea legătură cu bovinele făcea parte din ADN-ul nostru. Ele rămân animalele mele preferate. Eram autonomi în privința alimentelor, ceea ce nu creșteam noi creștea vreun vecin, și făceam schimb de produse. Ne ajutam între noi și cu munca. Unele dintre cele mai dragi amintiri ale mele sunt acasă la un vecin, împreună cu tata și cu alți oameni din împrejurimi, adunați să legăm fânul, să semănăm – în general, să dăm o mână de ajutor unde era nevoie.

Ani mai târziu, când am văzut filmul *Martorul*, o poveste care se petrece în mijlocul populației Amish din SUA, mi-au revenit în minte imagini din copilărie. Era la fel. Vecini ajutându-se între ei, minus orice afiliație religioasă. Niciodată nu m-a deranjat să fiu trimisă în vacanță la vreo rudă s-o ajut în munca la fermă. Aveam un unchi și o mătușă care locuiau la două ore de noi, conduceau o crescătorie de oi și aveau cinci fete. Aici, sexul nu avea nici o importanță și noi, fetele, lucram cot la cot cu bărbații. Călare pe cai, adunam oile împrăștiate pe mulți kilometri pătrați, le mânam în țarcuri să fie „îmbibate" (cufundate în insecticide), apoi în strungi, la tuns.

Cealaltă evadare a mea era școala. Cu numai patru săli de clasă și mai puțin de cincizeci de elevi în anii I–VI, numărul prietenilor mei era limitat, când îți alegeai prieteniile nu țineai cont dacă erau băieți sau fete. Cum majoritatea copiilor veneau și plecau de la școală cu autobuzul, să mă joc cu prietenii după ore nu era o opțiune. Frații mei și cu mine mergeam pe jos la școală; pe la noi nu trecea nici un autobuz. Mersul pe jos iarna, când bălțile de lângă drumul prost pavat erau acoperite de gheață, îmi făcea o plăcere imensă. Zdrobeam gheața cu tocul, ceea ce deseori însemna că-mi petreceam restul zilei cu încălțările și șosetele ude.

Bărbații erau bărbați. Femeile erau... ei bine, femei, dar nu genul de femeie care intenționam eu să devin. Nu e

nimic rău în a fi o mamă casnică și o gospodină, dacă asta îți dorești. În anii '50 și '60 însă, femeile ca mama, mătușile mele și alte femei din vecini pe care le cunoșteam nu făceau decât să se plângă de soarta lor. Își invidiau bărbații, deși nu știu de ce – ei munceau zi și noapte și păreau la fel de triști și de neîmpliniți ca și ele. Singura diferență pe care mi-o amintesc era că bărbații nu se plângeau. Trebuie să repet: trăiam în Noua Zeelandă rurală – nu pot spune cum era pentru femeile kiwi[1] din orașele mari.

Sunt foarte mândră de Noua Zeelandă. După ce a fost prima țară din lume care a acordat femeilor drept de vot, din 1997 a avut trei prim-miniștri femei, ceea ce e o realizare minunată. Dame Jenny Shipley și Helen Clark au deschis calea pentru actualul demnitar, Jacinda Ardern. Jacinda are toate calitățile necesare unui lider, mai ales într-un asemenea moment, când trăim cu toții sub amenințarea pandemiei de Covid-19. Compasiunea, empatia și felul în care îi ascultă pe oamenii din țara ei stârnesc invidia multor popoare: ea e văzută, e auzită, ascultă.

Copiii trebuie să se vadă și să nu se audă. Acesta a fost laitmotivul copilăriei mele. Cu excepția unei singure persoane, străbunicul. E trist, dacă stau să mă gândesc, că nici un alt membru al familiei nu voia să audă de noi, copiii, și cu siguranță nu voia să asculte orice am fi avut de spus; nu vorbeau cu noi aproape deloc, în orice caz nu cât să ne dea sfaturi sau să ne spună ceva înțelept. Cu excepția străbunicului – și din când în când, dacă-l prindeai singur și avea chef, și a liniștitului și gânditorului meu tată.

Apoi era mama. Mi se spune că toate relațiile mamă-fiică sunt complicate. Pe a mea aș descrie-o ca practic inexistentă. În afară de momentele când îmi spunea să fac ceva, rareori vorbea cu mine. Afecțiunea lipsea, și nu-mi plăcea când mă punea să fac curat după frații mei sau să le pregătesc gustarea pentru școală. Să fac treburile în gospodărie și să le fac fără să mă plâng. Urma exemplul mamei sale, bunica mea văduvă, care locuia chiar vizavi

de noi, de partea cealaltă a unui drum îngust. Verii, unchii și mătușile locuiau și ei nu departe. Familia noastră extinsă era împrăștiată prin mica așezare.

De pe la zece ani, am fost învățată să mă opresc la casa străbunicilor în drum spre școală, ca să văd dacă au nevoie de ceva. Mama va fi fost deja acolo și le va fi lăsat mâncarea pentru cină, gata numai să fie încălzită. Întotdeauna o găseam pe străbunica înăuntru, fie trebăluind prin bucătărie, fie, mai târziu, când sănătatea i s-a mai șubrezit, în pat. Niciodată nu avea să-mi spună cine știe ce. Mă privea cu o expresie de milă, o privire pe care o primeam și de la mama sau bunica. Eram fată. Mama îmi spusese de multe ori că-i părea rău că mă făcuse, căci, fată fiind, eram condamnată la o viață de muncă grea și de libertate limitată. Frații mei erau cei norocoși, având în față întreaga lume și o grămadă de opțiuni, în timp ce eu nu aveam nici una.

Ca adolescentă, îmi amintesc că mama comenta câte ceva despre unul sau doi băieți din sat cu care era de părere că ar trebui să petrec mai mult timp. Nu înțelegeam ce vrea să spună – îi vedeam de câte ori voiam. Erau zile când îmi venea să-mi petrec timpul cu ei și altele când nu voiam să am nimic de-a face cu ei. Odată, mi-a spus că o să iau cina acasă la un vecin. Noi nu ieșeam niciodată la cină. Câteodată, când bărbații lucrau la ferma unui vecin, ne adunam mai multe familii să mâncăm împreună, dar să mi se spună că aveam să mă duc la cină singură nu se mai întâmplase. Când am întrebat-o de ce, mi-a spus că pentru a petrece timp cu unul dintre fiii vecinilor și a cunoaște mai bine familia. Îi știam de când mă născusem, ce mai era de cunoscut? Dar mi s-a spus să merg, și cu asta, basta. I-am povestit fratelui meu mai mare, care era prieten apropiat cu băiatul acela, întrebându-l ce știe. Deschis, ca întotdeauna, mi-a spus că mamele noastre erau de părere că trebuie să fim împreună; ar fi fost foarte convenabil pentru familiile noastre ca noi să ne căsătorim. Așa că am

făcut ce mi s-a spus, şi m-am dus la cină la familia băiatului. Mama lui gătea mai bine ca a mea.

Dar în mai puţin de un an, îndată ce am economisit destui bani, am fugit în Australia. Nu aveam nici optsprezece ani. Până când m-am măritat şi i-am făcut un nepot, mama n-a mai existat în viaţa mea. Faptul că eram într-o altă ţară a ajutat. Chiar şi după ce i-am făcut încă doi nepoţi, am absolvit o facultate şi mi-am găsit o slujbă bună, încă îşi adresa scrisorile Doamnei (prenumele soţului meu) Morris. Nu a avut loc niciodată vreo conversaţie personală, apropiată, între noi. Privind în urmă, îmi dau seama cât de norocoasă am fost să am în viaţa mea o persoană care să fi vorbit cu mine când eram mică: Bunelul, străbunicul meu.

Indiferent de vreme, îl găseam pe Bunelul stând pe veranda din spate într-un fotoliu mare şi confortabil, pus acolo special pentru el, cu un taburet mic pe care să-şi odihnească picioarele. Lângă el era fotoliul bunicii, deşi rareori am văzut-o stând în el – poate că o făcea în timpul zilei, când eram la şcoală.

Când ieşeam prin uşa bucătăriei pe verandă, trântirea plasei de insecte îl făcea să întoarcă capul. Ştiţi, faţa i se lumina întotdeauna când mă vedea şi bătea uşurel în fotoliul bunicii, semn că mă invita să mă aşez. Treceau câteva minute înainte să vorbească. Priveam amândoi curtea, un castan uriaş era în dreapta, grădina de legume în stânga, ţarcul în care păştea „vaca familiei" alături, acareturile, hambarele, garajul din fund şi poarta şi aleea pe care mergeam, printre două livezi, spre casă. Lângă castan, un preţios arbore de kaki lupta cu vecinul său pentru dominaţie. Pe măsură ce frunzele îşi schimbau culoarea, vestind sfârşitul verii, fructele lui atingeau momentul de maximă coacere. Un kaki e comestibil numai dacă e cules când e atât de copt, încât e aproape putred – altfel îţi absoarbe pe loc toată umezeala din gură.

Kaki era fructul preferat al străbunicii şi treaba lui Bu-

nelul era să se îngrijească să aibă din belşug. Păsările locului îl apreciau însă şi ele foarte mult. În momentul în care prevedea că fructele vor ajunge la coacerea optimă, Bunelul lega mai multe bucăţi de sfoară de nişte crengi anume, fixând o talangă pe fiecare. Celelalte capete ale frânghiei, care se întindeau vreo sută de metri de-a lungul curţii, erau legate de braţul fotoliului său de pe verandă. Pot doar să presupun că i se cerea să stea acolo toată ziua, săptămâni la rând, în timp ce se ducea bătălia pentru kaki între el şi păsări. Când mergeam la el după şcoală, discuţiile noastre erau condimentate de dangătul tălăngilor, el trăgând de capătul lui de sfoară ori de câte ori o pasăre îşi încetinea măcar zborul. Adesea, mă ruga să trag de o anumită sfoară şi ne pierdeam în chicoteli când eu întârziam să trag, lăsând păsările să se apropie, ca să se împrăştie îndată ce treceau o linie nevăzută de pe cer. Era o operaţiune de mare precizie. Aş adăuga că nici o pasăre nu a fost vătămată în procesul nostru de apărare a fructelor de kaki şi că nicăieri nu mă simţeam mai bine decât aici, cu Bunelul.

Era singura persoană care mă întreba: „Cum a fost la şcoală, a meritat să te duci?" Deseori răspundeam: „Nu, azi n-am învăţat nimic nou", chiar dacă nu era întotdeauna aşa. Nu voiam să vorbesc despre mine, aşteptam să ascult povestea pe care avea să mi-o spună. Dar în acelaşi timp, eram mereu recunoscătoare că mă întreba, fiindcă asta îmi arăta că-i pasă. Stăteam nemişcată, îmi ţineam respiraţia şi aşteptam să vorbească, să înceapă magia.

Deseori, după-amiezile mele cu Bunelul erau un adevărat spectacol. El avea pregătit un artefact, ceva despre care urma să-mi povestească. Uneori era o ilustrată cu frunze aurii pe ea şi un scris care pălise cu vremea, pe care o adusese din Războiul cu Burii din Africa de Sud. Avea o lance despre care mi-a spus că era o armă zulusă; îmi arăta cum se umblă cu ea – avea vârful încă ascuţit şi ameninţător. În timp ce o ţineam în mâini, plină de emoţie

că ating ceva legat de istorie, de un loc atât de îndepărtat de cel în care mă aflam, Bunelul rămânea tăcut şi privea pierdut la ţarcul din apropiere. O ţineam până când revenea la mine, zâmbea şi mi-o lua din mână. Când trebuia să răspundă la întrebările mele despre cum şi unde o căpătase, mi-o reteza cu cuvintele: „Au fost vremuri cumplite. Războiul e un lucru cumplit."

Când era vorba despre alte obiecte legate de istoria noastră, de trecutul cu populaţia maori, era mai vorbăreţ. Acestea îi fuseseră oferite cadou. Prin urmare, era foarte bucuros să-mi spună unde, când şi de la cine le primise. Ştiam ce onoare era să ţi se încredinţeze un obiect preţios ca acela despre care vorbea şi îl ţineam cu grijă, întorcându-l pe toate părţile în timp ce el vorbea. Era ca o vrajă. Multe dintre aceste obiecte au fost donate muzeului local şi îmi amintesc că le-am văzut acolo când eram tânără, cu un cartonaş ataşat, care arăta că obiectele erau un împrumut de la familia lui – adică eu, *eu* eram familia lui.

Nimeni altcineva din familie nu se grăbea să-mi încredinţeze ceva preţios. Când străbunica s-a îmbolnăvit şi a căzut la pat, ca o fată bună ce eram, treceam s-o văd în drum spre şcoală şi îi citeam titlurile din ziarul local, care îi fusese adus cu o zi înainte. Avea pe măsuţa de toaletă câteva bijuterii, o broşă sau două, nişte mărgele, iar într-o cutiuţă, un şirag dublu de perle. Ridicându-mă de pe marginea patului ei, îmi treceam perlele printre degete, apoi ieşeam încet din cameră. Ea mă urmărea ca un şoim, spunându-mi în fiecare zi acelaşi lucru: „Nu te atinge de perlele mele!" Dar o făceam în fiecare zi. Era ca un joc între noi. Câţiva ani mai târziu, după ce a murit, bunica mi-a dat într-o zi o cutie, spunându-mi: „Uite, a vrut să fie ale tale." Era cutia cu perlele. O mai am şi astăzi. Le-am înşirat din nou, încă le mai port.

Acum ştiu că înzestrarea obiectelor cu sens şi importanţă este întreţesută în cultura noastră. Când suntem mici, un ursuleţ sau o păturică moale devine ceea ce psi-

hoterapeuții numesc un obiect de tranziție – o reprezentare fizică a cuiva care are grijă de noi, căruia i se atribuie o senzație de siguranță și o reprezintă pe acea persoană când nu e prezentă, ajutându-l pe copil să doarmă singur sau să stea departe de casă. Mai târziu, pentru noi toți, obiectele ne vor aminti puternic de un loc sau un moment. Ele pot deveni simboluri reconfortante ale unor experiențe pozitive – ale unor oameni, locuri, amintiri. Eu am perlele străbunicii. Nu de ea îmi amintesc, ci de străbunicul. În ce-i privește pe bătrâni, devin o punte spre trecut. Cu Bunelul, era ca un fel de cod – el îmi întindea obiectul în tăcere și știam că urma să vorbească despre el; nu era nevoie să spună: „Să-ți povestesc despre ...?" Și cunoscându-i firea, cunoscându-i timiditatea și modestia, știam că nu trebuie să-l sâcâi sau să-l întreb despre ceva anume, că trebuie să-l urmez oriîncotro ar vrea să meargă. Aceste obiecte erau prețioase, sacrosancte, și era și o traumă acolo – așa că, într-un fel, simțeam că trebuia să fie pregătit să vorbească despre un obiect anume și nu puteam decât să sper că voi ajunge să aud acele lucruri care mă interesau. Știam instinctiv să aștept ca el să-și găsească momentul.

Îmi amintesc foarte limpede acele obiecte, chiar și acum. Era o teslă (o toporișcă) maori din jad, o *toki*, în limba lor, și o pelerină de pene maori. Acestea îi fuseseră date de șeful de trib *Kākahu*. Pirongia, unde locuiam noi, se numise înainte Alexandra. Războaiele din Noua Zeelandă (conflictul teritorial dintre Coroană și populația maori) se duseseră în apropiere. Relația dintre Pakeha (omul alb) și maori au rămas complexe decenii de-a rândul. Pentru Bunelul nu au fost complicate – el s-a împrietenit, a lucrat cu maori și a trăit în comunitățile lor. Respectul a fost reciproc și esențial în înțelegerea și conexiunea lui cu cultura maori, pe care mi le-a împărtășit și mie. Eram un vizitator frecvent și bine-venit în Marae[2], la Mātakitaki Pā.

Mai erau două scrisori scrise de lordul Kitchener din Africa de Sud părinților lui Bunelul, în care le spunea cum îi poartă de grijă fiului lor adolescent, care se trezise într-un război în care n-ar fi trebuit să ajungă niciodată. Părinții lui Bunelul, stră-străbunicii mei, trebuie să fi fost tare mândri să primească acele scrisori și tare speriați pentru fiul lor aflat pe un alt continent, despre care probabil știau prea puțin.

Stăteam cu aceste obiecte prețioase în mână și ascultam. Nu-l întrerupeam niciodată decât dacă-mi adresa o întrebare. Nu mi se părea niciodată că încearcă să mă păcălească atunci când îmi punea întrebări, sentiment pe care-l aveam deseori cu profesorii și cu părinții mei – *demonstrează-mi că ai fost atentă*. Când Bunelul mă întreba de ce cred că luptă britanicii în Africa de Sud și eu îi răspundeam: „Nu știu, nimic din ce mi-ai povestit nu explică asta", el zâmbea, dădea din cap și spunea: „Asta pentru că nu știu nici eu, și am fost acolo." Odată mi-a spus că speră că voi putea să-mi dau seama și să-i spun și lui. De asemenea, era extrem de important pentru el să înțeleg luptele duse în regiunea unde locuiam între britanici și populația maori. Că britanicii nu aveau nici un drept să vină în țara asta frumoasă și să creadă că pot pune stăpânire pe ea. Era mândru de maori că ripostează și-i gonesc pe nenorociți înapoi în Anglia, cum zicea el. Întotdeauna simțeam că răspunsurile îmi sunt respectate, niciodată, absolut niciodată criticate, doar o simplă înclinare a capului, ca semn că m-a auzit. De ce să nu fi vrut să-l ascult?

De multe ori, după ce-mi spunea o poveste, se oprea și zicea: „Stai aici cu mine și ascultă." Stăteam acolo și la început credeam că ascultăm liniștea. Dar apoi începeam să conștientizez sunetele din jurul meu, sunete atât de familiare, încât aproape că nu le auzeam: păsările, câinii de la ferme lătrând în depărtare, străbunica zdrăngănind din oale și vase, uneori bodogănind; Daisy, vaca familiei, așteptând-o pe mama să vină s-o mulgă, mugind în țarcul ei.

Și apoi, acele momente minunate în care chiar era liniște, nemaiauzindu-se decât bătăile inimii mele și respirația lui grea.

Acelea erau momentele în care îmi ridicam privirea spre bătrânul frumos, impunător, și-i vedeam ochii închiși, zâmbetul de pe chip, îl vedeam cum respiră încet, egal. Închideam ochii și ascultam tăcerea și simțeam că ne spuneam ceva profund unul altuia. În ocazii rare și mai speciale, își punea mâna peste a mea și eram fericită în timp ce ședeam ca unul până când intervenea ceva, vreun sunet care să ne aducă înapoi de unde rătăciserăm, sau străbunica apărând pe verandă, și vraja se rupea. Inevitabil, ea îmi spunea să mă duc repede acasă. Mă uitam la Bunelul, să văd ce reacție are. Ea varia de la „Du-te, fetițico" la a-i spune soției sale să se întoarcă înăuntru, fiindcă mai aveam de stat împreună. Când făcea această afirmație, mă simțeam cea mai importantă persoană din lume. Acest adult respectat – nu numai în familia mea, ci în toată comunitatea noastră (a avut câteva mandate de primar în Pirongia) – voia să stea cu mine.

Încheia timpul pe care-l petreceam împreună în fiecare zi la fel, spunându-mi că, dacă oamenii ar înceta să vorbească și ar asculta, ar învăța mai multe: „Acum du-te, fetițico, ne vedem mâine." Știa că o să mă întorc Nu dintr-un sentiment de datorie familială, ci pentru că voiam să petrec timp cu el. Când stăteam în picioare unul lângă altul, mă simțeam de-a dreptul pitică. Frații mei mai mici se temeau de el pentru că era atât de masiv. Mie mi se părea cu atât mai protector – era un adevărat uriaș blând.

Nu eram o familie afectuoasă, așa că nu-l sărutam și nu întindeam mâinile spre el. Numai el iniția momentele în care ne atingeam, punându-și palma peste a mea.

Când eram mică, alergam peste tot, dar plecând de la Bunelul mergeam cât puteam de încet prin grădina lui, pe poartă, apoi de-a lungul aleii dintre livezi, nemulțumită că timpul nostru împreună se sfârșise, târâgânând, știind ce

mă aşteaptă. Pe măsură ce mă apropiam de casă, mă învăluia sunetul încăierărilor dintre fraţii mei, ca între băieţi – şi vocea mamei ţipând la ei în zadar, în timp ce luptele deveneau tot mai aprige. Aici nu asculta nimeni, nu se ascultau nici unii pe alţii, şi, cu siguranţă, nu mă ascultau pe mine. Câtă vreme mă ţineam departe de ochii mamei, eram invizibilă în casă. Niciodată nu mă amestecam în certurile şi bătăile stârnite de băieţi în fiecare zi. Lăsam geamul camerei mele întredeschis, ca să mă pot strecura înăuntru fără a intra pe uşa din spate, prin bucătărie, unde părea să-şi facă veacul mama. Puteam să mă bazez pe faptul că fratele meu mai mare avea să-şi bage capul pe uşă şi să mă anunţe când era timpul să pun masa pentru cină, treabă rezervată mie. Strânsul mesei şi spălatul vaselor erau şi ele considerate treburi de femeie. Câteodată, mă mai ajutau fratele meu mai mare sau tata la vase. La masă nu aveam voie să vorbim decât dacă unul din părinţi ne punea o întrebare directă şi, după cum, de altfel, se şi afirmase, era clar că noi, copiii, nu aveam de spus nimic care să merite să fie auzit.

De fapt, ascultarea era descurajată deschis la noi acasă. Dacă vreodată dădeam peste mama când vorbea cu un alt membru al familiei sau o prietenă venită în vizită şi mă opream, mă repezea imediat, acuzându-mă de „tras cu urechea". Mi se spunea să ies imediat din cameră; eram alungată înainte de a apuca măcar să salut.

Fiind un copil curios, şi unul care deja înţelegea instinctiv valoarea poveştii şi a ascultării altor oameni, asta avea efectul contrar asupra mea. Voiam să ştiu despre ce vorbeau adulţii, voiam să ştiu totul. Simţeam că erau lucruri pe care nu trebuia să le aud, şi asta mă făcea şi mai hotărâtă să le aflu. Ştiam atât de puţine despre familia mea, şi totuşi era clar că erau o mulţime de secrete despre care se vorbea doar în şoaptă.

Ziua în care le-am auzit pe mama şi bunica vorbind despre moartea tatălui prietenei mele m-a şocat. Prietena

mea nu mai fusese la şcoală de două zile, dar nu ni se spusese motivul. N-am înţeles niciodată de ce nu mi s-a spus asta, ca s-o pot consola. Au trecut săptămâni întregi până s-a întors la şcoală şi mi-a spus că fusese nevoită să stea acasă şi să se ocupe de fraţii ei mai mici, pentru că mama ei nu mai ieşea din dormitor. Venea din ce în ce mai rar la şcoală. Când am întrebat-o pe mama de ce crede ea că prietena mea nu mai vine la şcoală, mi-a spus că sunt lucruri mai importante decât să mergi la şcoală când oamenii au nevoie de îngrijire şi că nu e treaba mea. Nu mi-a vorbit niciodată direct despre faptul că tatăl prietenei mele murise.

Într-o zi, mi-am dat seama că femeile din familia mea – mama, bunica, mătuşile – erau cele care nu-mi spuneau nimic, nu ascultau niciodată ce aveam de spus. Nu la fel de vorbăreţ ca străbunicul, tata era totuşi un foarte bun ascultător când venea vorba de mine, singura lui fiică. Dacă-l prindeam singur, binedispus, la sfârşitul zilei – şi mai ales dacă mama nu era în preajmă – stăteam de vorbă.

Părea că are nevoie să-şi ceară scuze pentru felul în care mă trata mama, încerca să-mi explice că asta era pentru că munceşte din greu să ne crească şi viaţa ei nu era cea pe care ar fi dorit-o pentru mine. Niciodată n-am înţeles asta. Ca şi Bunelul, tata era un bărbat blând, cu vorba domoală, pe care nu l-am auzit niciodată ridicând glasul. Când putea, în weekenduri sau în vacanţele şcolare, făcea un efort să petreacă timp cu mine şi cu fratele meu mai mare, luându-ne la plimbare pe păşuni şi povestindu-ne câte ceva din viaţa lui în Scoţia. Avea principii morale solide şi un simţ al binelui şi al răului. Detesta bârfa. Am fost tare mândră de tata într-o zi când, trăgând cu ochiul pe după colţ în bucătărie, unde mama şi bunica bârfeau, l-am văzut intrând, turnându-şi un pahar cu lapte şi bându-l acolo, în picioare, în timp ce femeile îi ignorau prezenţa.

Era acolo de numai câteva minute, dar în mod limpede nu-i plăcea ce auzea. L-am auzit spunându-i bunicii că

auzise destule răutăți și că era timpul ca ea să plece. Jignită, bunica s-a apropiat de el, aruncându-i un potop de insulte, acuzându-l că e un străin și că n-are ce căuta acolo. El i-a spus liniștit să se ducă acasă. Bunica a luat o farfurie de pe banchetă și l-a lovit cu ea în cap. El a mai zis doar: „Chiar că e timpul să pleci."

Mama a urmat-o pe mama ei afară, cerându-i scuze și spunându-i că el nu vorbise serios. Eu am intrat în bucătărie și l-am întrebat pe tata dacă se simte bine. Mi-a zâmbit cât a putut el de larg, mi-a spus că e bine și că ea – bunica – își dorea de ani de zile să facă asta. Am strâns împreună cioburile farfuriei.

Era un venetic, mi-a spus el. Nimeni din familie nu-l asculta și nu-i cerea sfatul. Familia mamei trăia în sat și în împrejurimile lui de cinci generații. Tata era născut în Scoția și se mutase în Noua Zeelandă ca adult, familia lui era necunoscută localnicilor. Născut într-o familie mare, printre cei mai mici dintre șaisprezece copii, studiase medicina vreme de patru ani, după care își abandonase pasiunea pentru meseria de medic și se înrolase în Armata Britanică, plecând în război ca infirmier. Practic nu mi-a spus nimic despre serviciul militar, numai că nu s-a mai putut întoarce la viața pe care o avusese înainte de înrolare și a fost nevoit să fugă în Noua Zeelandă. Cultivarea pământului era singurul lucru care-i făcea plăcere. Așadar, cred că simțea că n-a fost niciodată acceptat pe deplin în familie, în comunitate. Nu părea să-l deranjeze.

Îmi pare sincer rău că nu l-am întrebat prea multe despre familia lui. Știu câteva frânturi, dar, de fapt, nu cine știe ce. Nu învățasem că, dacă vrei să afli ceva, trebuie mai întâi să întrebi, or, ceea ce învățam pe atunci era că nu trebuia să întreb nimic niciodată. Așteptam să-mi povestească el, așa cum o făcea Bunelul. Sau poate fusesem descurajată de atâtea ori de mama și familia ei să pun întrebări, încât credeam că o să am parte de aceeași reacție și din partea tatei. Și poate că el nu mi-a spus pentru că

era atât de obişnuit ca familia din jurul lui să nu prea fie interesată de poveştile pe care le-ar fi avut de spus. Regret profund că n-am făcut mai multe eforturi să-l cunosc pe tata, să-l pun să-mi vorbească despre trecutul lui, despre speranţele şi visurile lui. Ştia aproape întotdeauna când îmi petreceam timpul cu Bunelul, întrebând adesea: „Ce mai face bătrânul azi?" şi ascultând cum îi relatam în detaliu ce ascultasem. Ştia cât de mult îmi place să ascult poveşti, chiar şi aceeaşi poveste iar şi iar, şi totuşi nu s-a oferit niciodată să facă acelaşi lucru ca Bunelul. Ştia şi că nu-i povesteam niciodată mamei despre timpul petrecut cu Bunelul. Pentru ea, pur şi simplu îmi făceam datoria trecând pe la el – cât de mult se înşela!

Mai târziu, în viaţă, când am ajuns să lucrez în secţia de asistenţă socială a unui mare spital, mi s-a părut foarte uşor să-i ascult pe pacienţi, pe familiile şi îngrijitorii lor. Mă gândeam deseori la Bunelul şi la cum ascultându-l pe el mă antrenasem să ascult şi să aud ceea ce mi se spune. Numai ascultând puteam reacţiona şi încerca să ajut. Deseori e suficient să ai pe cineva care să te asculte, fără altă intervenţie. Vedeam destul în ochii Bunelului ca să ştiu sigur că îi făcea bine să vorbească cu mine, că afla o pace interioară, că în sfârşit îşi împărtăşeşte cuiva poveştile şi e auzit.

Având în vedere tot ce a reieşit din întâlnirile şi discuţiile mele cu supravieţuitori ai Holocaustului, foarte înaintaţi în vârstă, abia acum mă gândesc retrospectiv la vremurile când îl ascultam pe străbunicul meu şi unesc punctele – vârsta lui, anii care se adunau şi nevoia de a vorbi cu cineva care să-l asculte. Poate că am fost doar persoana potrivită la momentul potrivit în viaţa lui. Când tata a ajuns la aceeaşi vârstă, eram căsătorită, cu copii mici, locuiam în altă ţară. Mă tot macină întrebarea: a găsit pe cineva, poate un îngrijitor de la azilul unde şi-a petrecut ultimul an din viaţă, cu care să vorbească?

Datorită succesului pe care l-au avut romanele mele,

Tatuatorul de la Auschwitz și *Călătoria Cilkăi*, și perioada istorică îngrozitoare la care se referă, am avut privilegiul să întâlnesc mulți oameni care au împărtășit experiențele lui Lale, Gita și Cilka. În toată lumea, în multe țări, în multe locuri și la multe evenimente, supraviețuitorii Holocaustului vin să mă audă vorbind și să stea – câteva minute, deseori mai mult – să-mi povestească ceva din viața lor. La sfârșitul acestor evenimente ajung să ascult cele mai uimitoare povești de supraviețuire, de dragoste, de speranță. De asemenea, primesc mesaje și scrisori de la oameni din lumea întreagă care, mișcați de romane, vor să-mi împărtășească propriile povești. Ceea ce m-a surprins și m-a emoționat e numărul celor care m-au contactat cu istorisiri fără legătură cu Holocaustul. Supraviețuitori ai unor boli, ai unor morți tragice din familiile lor, ai unor conflicte mai recente. Toți au un lucru în comun: au citit povestea lui Lale și a Gitei și au extras din ea speranță. Speranța că și ei pot avea o viață bună. Speranța că copiii și nepoții lor vor avea vieți bune datorită, sau în ciuda, suferinței prin care au trecut ei.

Capacitatea bărbaților și femeilor în vârstă de a-mi spune scurt și succint o poveste de o emoție și durere copleșitoare, încheind cu „Dar am avut o viață bună", mă lasă întotdeauna uluită de cât de mult ne pot inspira și încuraja acești oameni „obișnuiți". Faptul că au făcut parte din istoria noastră – că sunt istoria noastră *vie* – merită recunoaștere. Ei nu vor nimic în schimb. Doar să-i asculte cineva, să le conștientizeze trecutul, să valideze alegerile pe care le-au făcut ca să se afle aici astăzi. A fost un dar, un imens privilegiu pentru mine să ascult aceste povești. Faptul că am putut transforma câteva dintre ele în opere de ficțiune mi-a schimbat profund viața. Și cred că totul izvorăște din a ști să asculți.

Într-o seară, la începutul lui 2020, stăteam în salonul unei bătrâne de nouă zeci și doi de ani din Israel, o supraviețuitoare care i-a cunoscut pe Lale și Gita la Auschwitz.

Cum am ajuns acolo e o poveste la care voi reveni mai târziu în această carte. Fiica ei ne citea cu voce tare, traducându-mi din ebraică în engleză, mărturia mătușii ei decedate, sora acestei bătrâne; ea era una dintre cele trei surori a căror poveste sper s-o spun în următorul meu roman. Adeseori mă gândesc la ultimele cuvinte ale mărturiei, care a rămas în proprietatea privată a familiei. Aceste ultime cuvinte sunt: *Să nu ne judecați.*

Prea adesea oamenii au criticat alegerile pe care le-a făcut Lale pentru a supraviețui Holocaustului. Sigur că a încălcat niște principii, sigur că a supraviețuit acolo unde atât de mulți n-au făcut-o. Asta e vina celor care au supraviețuit Holocaustului. Prea adesea sunt silită să-mi muşc limba, să recunosc că au dreptul la părerea lor, să strig tăcut, în sinea mea, *nu aveți căderea să judecați. N-ați fost acolo, n-aveți cum să știți, nu vă puteți imagina, chiar dacă vi se pare că puteți, nu-mi puteți spune ce alegeri ați fi făcut voi în aceleași circumstanțe.* Mă voi grăbi să adaug că nici unul dintre cei care-i critică pe Lale, Gita sau pe Cilka nu au fost în lagăre. Și de foarte multe ori nici măcar n-a fost vorba despre vreo decizie sau vreo opțiune – pur și simplu s-a întâmplat ca ei să fie cei norocoși, cărora li s-a înfățișat o ocazie, care au avut parte de un act întâmplător și foarte rar de bunătate.

În cultura noastră modernă, obsedată de tinerețe, când ajungi la o anumită vârstă pare că devii invizibil, cu excepția cazului în care ești o celebritate – și femeile faimoase sunt deseori criticate și ridiculizate. Bunicul tău, vecinul mai în vârstă, străinul de care te lovești pe stradă pentru că nu-l vezi, toți au povești și înțelepciune care, dacă ne-am găsi timp să-i ascultăm, ne-ar putea îmbogăți viața peste măsură. Noi – și acum mă includ și pe mine în rândurile celor „invizibili" – nu vrem să vă spunem cum să vă trăiți viața. Nu vrem să vă prevenim asupra greșelilor pe care le-am făcut noi în viață, ca să nu le repetați. Dimpotrivă. Trebuie să faceți propriile greșeli – așa învă-

ţaţi. Dar dacă vă faceţi timp să ascultaţi despre călătoriile şi experienţele de viaţă ale celor din jur, s-ar putea să descoperiţi cum să învăţaţi mai repede din greşelile dumneavoastră. S-ar putea să aflaţi ceva despre cei din jur, care să vi se pară foarte relevant, similar unei situaţii în care vă găsiţi. Ascultarea, *ascultarea cu adevărat* a oamenilor, e plină de recompense. De asta nu mă îndoiesc câtuşi de puţin.

O pandemie mătură lumea. O pandemie care omoară mult mai mulţi oameni în vârstă decât tineri. Ni se cere să păstrăm distanţa socială şi să stăm în carantină ca semn de respect faţă de rudele şi prietenii în vârstă pe care-i avem cu toţii, pentru a-i proteja. Ceea ce pentru o persoană tânără e doar o durere în gât sau un vag guturai, poate fi fatal pentru una în vârstă. Cu siguranţă că bogăţia morală a unei ţări ar trebui măsurată prin felul în care îi tratează tocmai pe oamenii care au construit comunităţile din jurul lor. E copleşitor să citeşti despre numărul mare de oameni din toate ţările şi comunităţile care s-au oferit voluntar să-i ajute pe cei izolaţi şi fără mijloace de a se întreţine sau a face singuri cumpărături. Asta include grupul identificat drept „cetăţeni în vârstă". Am auzit relatări despre atât de multă bunătate, încât membrii mai bătrâni ai familiilor şi-au rugat rudele şi prietenii grijulii s-o ia mai încet – nu pot mânca atât de mult!

Compasiunea şi disponibilitatea de a dărui celor în vârstă diferă de la o comunitate la alta, de la o cultură la alta. În timp ce eu îi citeam străbunicii mele sau stăteam şi-l ascultam pe străbunicul, mama era aceea care se asigura că ei au parte de cele mai bune mâncăruri pe care le putea prepara în fiecare zi. Cu cinci copii şi deseori muncitori la fermă de hrănit, ea trăia după deviza că mai întâi hrăneşti animalele, bătrânii, pruncii, şi apoi pe toţi ceilalţi. Întotdeauna m-a amuzat că punea animalele înaintea oamenilor.

Bunelul nu era iubit şi respectat numai pentru că era

bătrânul familiei. Toţi îi cunoşteam experienţele din tinereţe, când fusese în război. Toţi membrii familiei care au luptat, mulţi ajungând până la sacrificiul suprem, erau onoraţi şi respectaţi în familia mea. Şi nimeni mai mult decât el.

Bunelul a călătorit din Noua Zeelandă în Africa de Sud pentru a lupta în Războiul cu Burii (1899–1902). A fost efectiv un război de independenţă – statele „bure", care alcătuiesc acum Africa de Sud modernă, încercau să se elibereze de sub stăpânirea Imperiului Britanic. Ca în cazul atâtor conflicte, se aştepta de la tinerii din colonii să se înroleze şi să lupte alături de armata britanică. Bunelul n-ar fi trebuit să fie acolo. Era prea tânăr. Fratele lui mai mare a vrut să se înroleze, şi mama lor l-a rugat pe Bunelul să-l însoţească (călare pe cal) de acasă până în Auckland, o călătorie de vreo două sute de kilometri. Le-a luat trei zile şi două nopţi, dormind în hambarele fermierilor de pe drum. A doua zi dimineaţa erau hrăniţi şi trimişi mai departe.

Criteriul pentru a fi înrolat de britanici (Noua Zeelandă nu avea armată proprie la vremea aceea) era să ştii să călăreşti bine. Străbunicul meu şi-a privit fratele galopând pe distanţa cerută. Apoi, un ofiţer de lângă el i-a făcut semn să facă acelaşi lucru, aşa că a făcut – călărind mai bine decât fratele lui. I-au cerut să semneze pe linia punctată. A făcut-o; tocmai semnase că pleacă la război. O lună mai târziu, cei doi fraţi călăreau împreună înapoi la Auckland, şi alături de caii lor (da, la înrolare se aducea calul personal!), au navigat spre Africa de Sud. Străbunicul avea doar şaisprezece ani. Mama lui îl implorase să nu se ducă. *Era o greşeală; era prea tânăr.* Tatăl lui se pare că i-a spus să „lase băiatul să hotărască singur". Străbunicul mi-a povestit că nici prin cap nu-i trecuse să-l lase pe fratele lui, James, să aibă parte numai el de toată distracţia. Bineînţeles, nu asta a vrut să spună – nu voia să-l lase singur, fără familie, atât de departe de casă. Lăsa în urmă

patru surori și un frate, cu treisprezece ani mai mic.

La scurt timp după ce Bunelul a ajuns în Africa de Sud, s-a prezentat pentru inspecție în fața mareșalului Horatio Herbert Kitchener. Când l-a întrebat ce vârstă are, a recunoscut că avea doar șaisprezece ani. Kitchener a ordonat să fie scos din luptă și i-a dat rolul de „băiat" însărcinat să facă tot felul de treburi pentru el și să-l însoțească peste tot pe unde mergea. Kitchener i-a scris mamei lui Bunelul, spunându-i că o să aibă grijă de fiul ei și o să-l trimită acasă teafăr și nevătămat. Stră-străbunica mea a primit două scrisori de la mareșal, aflate acum într-un muzeu local. Am avut în mână aceste scrisori cu mai multe prilejuri, am citit scrisul de mână elegant știind că erau niște obiecte prețioase ale familiei mele. Câțiva ani mai târziu, când am vizitat muzeul, mi s-a umflat pieptul de mândrie când am văzut colecția de artefacte și aceste scrisori, toate cu mici cartonașe lângă ele care arătau că erau împrumutate de la familia mea. Și Kitchener i-a trimis fiul acasă teafăr și nevătămat. Fratele lui mai mare s-a întors și el în Noua Zeelandă.

Acestea sunt poveștile pe care mi le-a spus Bunelul în după-amiezile petrecute pe verandă. Cum a călătorit, la numai șaisprezece ani, prin toată Africa de Sud, împreună cu mareșalul Kitchener. Cum a stat printre triburi africane. Mi-a spus povești din campaniile militare, cum știa despre multe dinainte, pentru că lucra îndeaproape cu mareșalul Kitchener. Acele artefacte prețioase pe care le-a adus cu el, pe care mă lăsa să le țin în mână și-mi explica cum au ajuns în posesia lui, se află acum și ele într-un muzeu. Ar fi ușor să fac remarci disprețuitoare despre Kitchener și rolul său în Africa de Sud. Mulți alții au făcut-o. Îi rămân recunoscătoare pentru că, datorită acțiunilor lui și faptului că a avut grijă de străbunicul, m-am născut și am dus această viață minunată, bogată, plină de satisfacții. Uneori e nevoie de atât de puțin, nu-i așa? Lăsând la o parte politica și istoria, micile acte umane sunt

cele care au ecou peste generații.

Știam că străbunicul meu n-a vorbit niciodată deschis despre acele vremuri cu altcineva, că ceea ce mi-a spus mie era numai și numai secretul nostru, pe care nu trebuia să-l repetăm nimănui. Îmi spunea că străbunica nu voia ca el să vorbească despre asta. Vă sună cunoscut? Nu l-am auzit niciodată vorbind despre viața lui cu vreun alt membru al familiei, fie individual, fie la o adunare de familie. Uneori, eram conștientă de cât de trist îi suna glasul când îmi povestea despre brutalitatea războiului la care asistase, mai ales când era vorba despre popoarele africane.

De multe ori, îi auzeam pe membrii adulți ai familiei comentând cât de morocănos sau retras era. Mie mi se părea că era în mare măsură ignorat de ei, toată atenția fiind îndreptată spre străbunica. Deși el rareori își manifesta fizic afecțiunea față de mine – sau față de oricine altcineva –, de fiecare dată când îl vedeam – adică în fiecare zi, ani la rând –, mă întâmpina cu un zâmbet cald, o bătaie ușoară pe braț sau, dacă mai era în jur cineva din familie, îmi făcea cu ochiul. Toată viața am știut că pentru această persoană, acest bărbat, eram cineva special. Cred că l-am ajutat pentru că l-am ascultat, și el a fost de o importanță imensă pentru mine în copilărie. Într-o familie lipsită de afecțiune fizică și emoțională, el mi-a fost o mare alinare într-o perioadă când aveam cea mai mare nevoie de asta.

În aprilie 1971 am părăsit sătucul meu din Noua Zeelandă pentru a-mi găsi calea în marele oraș Melbourne din Australia. Înainte de a pleca la aeroport, l-am vizitat pe străbunicul meu în Azilul pentru Veterani de Război din Auckland, unde locuia de puțină vreme. Am stat pe veranda cu vedere la o grădină, nu foarte diferită de cea pe care stătuserăm împreună când eram copil. De data asta, eu am fost cea care a vorbit aproape tot timpul, împărtășindu-i nevoia mea de a-mi desface aripile. Mi-a spus că e cel mai bun lucru pe care-l pot face, să părăsesc satul în care am crescut, în care toată lumea mă cunoștea, și să-mi gă-

sesc propriul loc în lume. A murit cinci luni mai târziu, pe 29 septembrie. Nu m-am întors pentru înmormântarea lui. Nu era nevoie. Știa ce simt față de el. Am preferat să-l jelesc singură.

Nepoții mei sunt foarte mici. Tot ce au nevoie să audă de la bunica lor e cât de mult îi iubește, cât de mult îi place să fie cu ei și că vrea să-i asculte. Ei sunt deja niște mici povestitori grozavi. Un simplu eveniment de la grădiniță sau de la școală e relatat în detaliu, adeseori acompaniat de gesturi teatrale. Îi ascult intens, adorându-le expresivitatea și bucuria pe care o aduce repovestirea pe chipurile lor micuțe.

Sper că, pe măsură ce vor crește, voi putea fi pentru fiecare dintre ei ceea ce a fost bunicul pentru mine. Cineva pregătit să asculte, orice-ar fi, tot ce au ei de spus. Nu contează importanța, ceea ce contează e să le ofer spațiul în care să se facă auziți Și poate, dacă mă ascultă, voi putea să împart cu ei o parte dintre poveștile pe care le-am auzit în călătoria vieții mele. Poate că într-o zi o să le povestesc despre Bunelul.

Dacă aveți vreun prieten sau vreun membru al familiei care are ceva ce prețuiește, mic sau mare, de valoare sau nu, întrebați-l ce înseamnă pentru el. Dați-i ocazia să vă împărtășească legătura lui cu acel obiect. Poate avea valoare financiară, poate fi ceva simplu, ca o mărgea de sticlă, dar, pentru proprietar, e de neprețuit. Orice-ar fi, va exista o poveste legată de el. Mai jos sunt câteva idei pentru a-i face pe bătrânii voștri să vă dezvăluie trecutul.

---

1. Denumire folosită de neozeelandezi când vorbesc despre ei înșiși. (N. tr.)

2. Loc sacru care servea pentru evenimente fie religioase, fie sociale în societățile polineziene precreștine – de obicei un teren fără vegetație, înconjurat de pietre sau blocuri de lemn. (N. tr.)

Sfaturi practice pentru a ști cum să ne ascultăm bătrânii

Cine nu recunoaște regretul după ce un prieten drag sau o rudă în vârstă moare: „Ah, dacă l-aș fi întrebat despre...?" Și totuși, în vârtejul vieților noastre, atât de ocupați, deseori pare greu să ne găsim timp pentru a ne așeza și a asculta poveștile pe care poate le-am mai auzit de zece ori. Sfatul meu pentru dumneavoastră este să vă rezervați acest timp, căci odată ratată ocazia, ea e pierdută pentru totdeauna.

Întrebări simple

Cu vârsta, chiar și printre suferinzii de Alzheimer sau alte tipuri de demență, amintirile îndepărtate devin adeseori mai vii. Părinții sau bunicii își vor aminti probabil copilăria lor timpurie sau zilele de școală cu o claritate care nu era posibilă în perioada în care lucrau din greu. Puteți, dacă-i cunoașteți bine, să-i întrebați despre jucăriile preferate, prima zi de școală, poate primele lucruri de care-și amintesc. Aceste amintiri sunt în general locuri sigure de unde să pornească în călătoria lor în trecut, dar întrebări specifice, frecvent bazate pe ceva ce faceți împreună, pot fi de asemenea un mod util de a începe o conversație. În timp ce vă bucurați împreună de o ceașcă de ceai sau o felie de chec, de pildă, încercați să întrebați:

„Care era mâncarea ta preferată în copilărie?"
„Cine gătea în familie?"
„Când și unde mâncai?"
„Stăteai mereu în același loc la masă?"
„Aveai o cană sau o farfurie specială?"

Întrebări directe ca acestea, provenite natural

dintr-o formă de experiență împărtășită (în cazul acesta, ceașca de ceai și felia de chec) și cerând răspunsuri simple, concrete, poate face pe cineva să dezvăluie ce simțea în legătură cu familia și căminul lui, și care era locul său în acestea. Urmăriți răspunsurile, cereți cu blândețe detalii în plus și s-ar putea să descoperiți o disponibilitate de a vă permite accesul în viața lui.

E nevoie de timp – așa cum știu din experiențele mele personale cu Lale – să construiești încredere între o persoană în vârstă și una mai tânără, dar dacă începeți încet, cu întrebări amăgitor de simple ca acelea sugerate mai sus, veți descoperi că aveți o bază puternică pentru a duce discuția mai departe. Puteți folosi aceste întrebări de bază și ca punct de pornire pentru o reflecție mai profundă:

> „Vorbeam data trecută despre cât de mult îți plăceau fursecurile mamei tale. Ți-o amintești făcându-le? Te lăsa s-o ajuți? Cum te simțeai când le punea pe farfurie în fața ta?"

Ceea ce deschideți aici este o conversație despre genul de copilărie pe care l-a avut interlocutorul, dar pentru că întrebați ceva specific, e mult mai puțin agresiv și abstract decât dacă ați pune întrebarea direct. Răspunsul poate duce la noi reflecții despre viața lui când era copil, construind un cerc de încredere și interes, care va aduce recompense uriașe. Să vezi zâmbete involuntare, chicoteli spontane la apariția și relatarea unei amintiri e un lucru minunat.

Folosirea obiectelor

O ceașcă de ceai (sau, în cazul meu cu Lale, o ceașcă de cafea oribilă!) e un ritual domestic liniștitor. Dar după ce ați turnat, ați sorbit și ați reumplut

ceașca, dacă bătrânul interlocutor nu a rămas depănând amintiri, există o limită pentru ocazia pe care o oferă acest context în împărtășirea în siguranță a trecutului. Dacă vi se pare că vă loviți de un zid de cărămidă și chiar nu vă mai imaginați bând o ceașcă în plus, aș recomanda încurajarea conversației prin introducerea unui obiect fizic.

După cum am spus deja, în vizitele mele la Bunelul, el avea de multe ori ceva pregătit să mi-l arate – scrisorile trimise de Kitchener părinților lui, *toki* – medaliile lui. Îmi dădea aceste obiecte prețioase și eu le tot răsuceam în mâini, cercetându-le din toate unghiurile, iar el îmi explica de unde provin și îmi spunea povestea care se ascundea în spatele fiecăruia dintre ele. Instinctiv, mă concentram pe obiectul în sine în loc să mă uit în ochii Bunelului, și cred că asta îi lăsa spațiul necesar să se concentreze și să rememoreze mai liber, fără să fie nevoit să-mi urmărească reacțiile. Nu e necesar să menții contactul vizual tot timpul când vorbești cu cineva care-și amintește trecutul său – de fapt, v-aș sfătui să evitați asta, să le lăsați privirea să rătăcească. Poate că nu se vor uita la voi, se vor fi întors în amintire, în timp și în spațiu. Lăsați-i acolo cât vor ei.

Prietena mea Jenny mi-a descris o vizită la bătrâna ei soacră, ca s-o ajute să-și strângă lucrurile și să se mute din casa în care locuise mai bine de șaizeci de ani. În timp ce împachetau și sortau fiecare piesă de mobilier, fiecare tablou, fiecare decorațiune, soacra lui Jenny descria în detaliu, cu dragoste, fiecare obiect – când și unde l-a cumpărat sau cine i l-a dăruit și cât de important era pentru ea. Jenny spunea că soacra ei e foarte discretă, în mod normal deloc dispusă să divulge amănunte din viața ei personală, dar prin această îndeletnicire practică în co-

mun și folosind obiectele pe care le împachetau împreună, a putut să găsească o cale de a transmite mai departe istoria familiei.

Dacă vizitați regulat o persoană în vârstă, ce-ar fi să luați cu voi ceva care să vă ajute să-i stârniți o amintire? Poate a pomenit despre o vacanță în care a fost cândva – duceți o hartă sau găsiți niște fotografii ale locului și uitați-vă la ele împreună. Poate stă într-un fotoliu preferat, vechi – de unde l-a cumpărat? Cum a ajuns în camera ei de zi? Probabil că vor fi poze expuse în jur. Alegeți una și întrebați-o dacă puteți să vă uitați mai de aproape la ea, și dacă nu știți, aflați cine e în poză și unde și când au fost făcute fotografiile. Decorațiunile sau alte imagini pot de asemenea să declanșeze amintiri și să încurajeze spunerea unor povești. Fiți atenți cum umblați cu aceste obiecte: faptul că sunt expuse ori că au fost păstrate cu grijă atâția ani arată cât de prețioase sunt – nu neapărat ca valoare efectivă, ci pentru ceea ce reprezintă.

Reflecția

Până acum trebuie să fi stabilit un nivel de încredere și o punte între generații diferite. Vârstnicul v-a spus poate anecdote din viața lui și poate – dacă e un membru al familiei – v-a dezvăluit amintiri din propria voastră copilărie. Îl veți vedea pe acest vârstnic într-o lumină nouă, ca pe o persoană viguroasă, independentă, cu o viață și experiențe trecute pe care vrea să le împărtășească. Odată ce simțiți că ați câștigat dreptul de a merge ceva mai profund în trecutul lui, poate veți dori să-l invitați să reflecteze asupra unora dintre lecțiile pe care le-a învățat de-a lungul anilor.

Din nou, eu prefer mereu să abordez asta direct. În experiența mea, când ceri explicit sfaturi de via-

ță, de obicei primești unele practice, nedorite (deși trebuie să recunosc că deseori le-am dat și eu și *nu e greșit*): „Să-ți lustruiești întotdeauna pantofii", „Poartă-te cu ceilalți așa cum ai vrea să se poarte alții cu tine", „Poartă lenjerie curată pentru cazul în care ai fi lovit de un autobuz". Ceea ce caut eu – și sper că și voi, dacă citiți această carte – e ceva mai reflexiv. Iată o cale de a obține asta...

Ce-ar fi să-l întrebați pe vârstnic ce i-ar spune sinelui său mai tânăr dacă l-ar avea în fața lui? Dacă ar putea s-o întâlnească pe acea tânără persoană neliniștită, nesigură, ce fel de asigurări și îndrumări i-ar da? Ce i-ar spune să evite, ce i-ar spune să adopte și cu ce i-ar spune că se vor mândri cel mai mult? Ar putea fi de folos să puneți un scaun gol alături și să-i spuneți vârstnicului să-și imagineze că sinele lor mai tânăr stă pe el, astfel încât să puteți amândoi să vă întoarceți privirea și să vă concentrați pe scaun pentru a evita tensiunea de a vă uita unul la celălalt. Puteți întreba cu ce e îmbrăcat acest personaj, dacă ascultă, chiar și cum stă, fizic, pe scaun. Nu vă grăbiți, stabiliți o conexiune autentică cu acest sine mai tânăr și luați-o treptat – este un exercițiu care poate să conțină o adevărată lovitură emoțională pentru voi, ascultătorii, și să vă ofere o lecție de viață pe care n-o veți uita.

Trebuie să spun de la început că nu am făcut niciodată acest exercițiu cu Lale. Nevoia lui de a-și spune povestea – oricât de dureroasă – era prea stringentă pentru ca eu să mai fac altceva decât să ascult, să-i câștig încrederea și apoi să-l urmez oriunde voia să mă conducă, cerându-i cu blândețe detalii când simțeam că pot sau că e necesar. Deși majoritatea oamenilor în vârstă nu sunt supraviețuitori ai Holocaustului, mulți vor avea nevoie să fie convinși pentru a-și împărtăși poveștile, iar alții s-ar

putea să nu simtă că ar avea ceva important de transmis mai departe. Dar nu sunt de acord: fiecare dintre noi a dus o viață unică, toți avem de spus ceva care să merite să fie ascultat. Sper că vă veți simți încurajați să încercați unele dintre aceste căi de a deschide o conversație cu o persoană în vârstă – pot să vă garantez că va fi un timp petrecut cu folos.

2
ASCULTÂNDU-L PE LALE

„Dacă te trezești dimineața, e o zi bună."
Lale Sokolov

În decembrie 2003, m-am întâlnit cu o prietenă pe care n-o mai văzusem de câteva luni. Stând de vorbă la o cafea, ea mi-a spus într-o doară:

— Vrei să scrii scenarii, nu-i așa? Am un prieten a cărui mamă tocmai a murit. Tatăl lui, în vârstă de opt zeci și șapte de ani, l-a rugat să găsească pe cineva căruia să-i poată spune o poveste – persoana respectivă nu trebuie să fie evreică. Tu nu ești evreică, ai vrea să-l cunoști?

Am întrebat-o dacă știe despre ce vrea să povestească și mi-a spus că nu, nu prea. Intrigată, am acceptat. O săptămână mai târziu, într-o după-amiază însorită de vară din emisfera sudică, am plecat să mă întâlnesc cu Lale Sokolov.

Hanuka fericit. *Hanuka fericiiit!* Repet această propoziție străină în mașină, în drum spre întâlnire. Știu vag că Hanuka e sărbătoarea evreiască a luminilor. Prin suburbii, pe străzile pline de ornamente de Crăciun, mă gândesc care să fie prima mea frază. O putea accentul meu de kiwi să scoată un „Hanuka fericit" fără să sune stupid? Ah, dar stai... Omul pe care îl întâlnesc și-a pierdut soția de curând. Poate că folosirea unei fraze care conține cuvântul „fericit" e nepotrivită. Dispoziția mi se schimbă. Coronițele scânteietoare, clopoțeii săniilor și veselii Moș Cră-

ciuni din jurul meu nu mă mai fac să zâmbesc. Destinația de care mă apropii mă umple acum de neliniște.

Ușa se deschide, lăsând să se vadă un domn în vârstă, înalt și subțire. Doi câini, unul de fiecare parte, formează un fel de gardă. Unul din câini nu e mai mare decât pisica mea; celălalt e cât un ponei mic, dar nu pare nici pe departe la fel de prietenos.

— Eu sunt Lale, ele sunt odraslele mele, Tootsie și Bam Bam.

Asta pare să servească suficient drept prezentare și următorul cuvânt e „intră", care nu pare atât o invitație, cât un ordin. Se întorc cu toții abrupt și pornesc în șir pe coridor, târșâindu-și picioarele. După ce închid ușa, îi urmez. Nu mi s-a oferit ocazia pentru nici un fel de salut și nu m-am lămurit ce nume aparține cărei odrasle.

Convoiul intră într-o cameră imaculată, care e un altar închinat anilor '60. Se oprește lângă o masă mare, superb lustruită.

— Ia loc.

E o directivă, mi se arată un scaun anume de la masă. Mă așez. Satisfăcuți, Lale și odraslele își târșâie picioarele într-o cameră alăturată. Sunt lăsată să cercetez încăperea, în care influența unei femei mândre de căminul ei se vede peste tot. Buchete supradimensionate pe covoarele mari, patinate, pereții împodobiți cu reproduceri și fotografii de familie, un bufet plin de cristaluri superbe, deasupra căruia e un tablou care mă atrage spre el: o țigancă îngenuncheată pe un preș roz așternut pe noroi, cu o floare după urechea stângă, un cercel mare, rotund, atârnându-i de urechea dreaptă, părul negru bogat căzându-i în valuri pe umeri. Un colier din trei șiraguri îi înconjoară gâtul, are buzele moi, roz și ochii întunecați, pătrunzători privesc drept în față, ca privind în lentila unui aparat de fotografiat. Poartă o fustă amplă, verde-închis, și o bluză de un alb murdar, cu mâneci bufante, până la cot. Geanta și eșarfa sunt parțial ascunse în spatele ei. De sub fustă ies degetele

unui picior desculţ. Are în faţă patru cărţi de joc şi arată spre una dintre ele: pare să fie asul de cupă.

Câteva minute mai târziu, Lale şi odraslele reapar în triumf. Îmi sunt puse în faţă o ceaşcă pe farfurioară, alături de o farfurie cu şase biscuiţi-vafe frumos aranjaţi. Lale se aşază în dreapta mea, cu odraslele ca nişte gărzi, de o parte şi de alta.

— Ai mai mâncat din ăştia? întreabă el, arătând spre biscuiţi.

— Da, vafele sunt unul dintre lucrurile pe care mi le amintesc din copilărie şi care încă mai există.

— Dar pariez că nu erau ca astea...

Din nou sunt lăsată singură şi ei trei se duc cu pas târşâit în bucătărie. Reapar, şi mi se pune în faţă un pachet cu biscuiţi-vafe. Aceste intrări şi ieşiri încep să mă neliniştească şi nu ştiu prea bine ce să spun în cazul în care dispar cu toţii iar.

— Uite, din ăştia ai mai mâncat? repetă el.

S-a aşezat, acum odraslele stau culcate de o parte şi de alta, cu ochii încă aţintiţi asupra mea.

— Nu, sunt aproape sigură că din marca asta n-am mai mâncat.

— Aşa mă gândeam şi eu. Ştii, sunt din Israel. Nu poţi să citeşti numele, nu-i aşa?

Întorc pachetul, uitându-mă la scrisul străin.

— Presupun că e în ebraică, aşa că nu, nu pot să citesc, dar pot să vă spun că-s nişte biscuiţi al naibii de buni!

Prima umbră de zâmbet.

— Cât de repede poţi să scrii?

— Nu pot să vă răspund la această întrebare, depinde ce scriu.

— Ei bine, să te grăbeşti, fiindcă nu am foarte mult timp.

Prima împunsătură de panică. În mod deliberat nu adusesem nimic de scris cu mine, voiam doar să ascult povestea pe care mi se ceruse s-o aflu şi să mă hotărăsc dacă

voi scrie despre ea. Uitându-mă la ceas, îl întreb:

— Mă scuzați, cât timp aveți?

— Nu prea mult.

— Trebuie să fiți undeva curând?

— Da, trebuie să fiu cu Gita mea.

Încerc să stabilesc un contact vizual cu acest bătrân fragil de optzeci și șapte de ani, care tocmai a pronunțat numele soției sale decedate. Capul lui rămâne înclinat.

— Domnule Sokolov, nu vreau să vă întristez. Dacă nu vreți să vorbiți cu mine, e foarte bine, faceți o cafea bună și biscuiții dumneavoastră îmi plac foarte mult.

Dar îl mințeam – era prima dintr-un șir lung, lung de cafele proaste pe care Lale avea să mi le facă.

— N-ai cunoscut-o pe Gita, nu-i așa?

— Nu.

— Ai vrea să-i vezi fotografia?

Înainte de a apuca să răspund, el și însoțitorii săi sunt din nou în picioare și se îndreaptă spre un dulap care adăpostește un televizor mare și o fotografie cu Gita și Lale.

Întinzându-mi fotografia, spune:

— A fost cea mai frumoasă fată pe care am văzut-o vreodată. Am ținut-o de mână și m-am uitat în ochii ei speriați și i-am tatuat un număr pe braț. Știai asta? Știai că am fost Tatuatorul de la Auschwitz?

Hipnotizată de fotografia zâmbitoarei Gita, în vârstă de șaptezeci și ceva de ani, alături de acest bărbat frumos care o înconjura cu brațul, sunt încremenită, tăcută, încă nepricepând ce îmi spune.

Fotografia e pusă la loc, exact în aceeași poziție. Observ că atât ea, cât și televizorul sunt aliniate pentru a se vedea perfect dintr-un balansoar aflat lângă mine.

— Dacă tot ai venit, ar trebui să-ți spun povestea mea, nu?

— Numai dacă doriți. Îmi cobor privirea spre însoțitorii lui, care acum par să doarmă.

— Eram un băiat arătos pe atunci.

Scotocind în portofel, scoate o fotografie de pașaport veche și mi-o întinde. Din ea mă privește zâmbitor chipeșul Ludwig Eisenberg, în vârstă de douăzeci și patru de ani – mai târziu mi-a povestit cum și-a schimbat numele în Sokolov după război, ca să sune „rusesc", și ghicesc că și pentru a ascunde că e evreu. Nu, e mai mult decât chipeș, în această fotografie eu văd aroganță, încredere în sine; e îndrăzneț, elegant, un bărbat sigur de ceea ce este și de locul lui în lume.

— Am fost băiatul mamei. Mereu am știut asta, n-am negat-o niciodată.

— Și...

— Și ce?

În următoarele două ore am stat și l-am ascultat pe Lale vorbind, relatând frânturi de povești, deseori precipitat, cu o coerență limitată, fără cursivitate sau vreo conexiune între ele. Trecea de la engleză la o limbă care am presupus că e slovacă, uneori la germană, și din când în când rusă ori polonă. Odraslele nu s-au mișcat, dar în cele din urmă am simțit că Lale devenea agitat, obosit. Când mi-a spus că a fost *Tätowierer* la Auschwitz, l-am întrerupt ca să-l întreb ce vrea să zică. S-a uitat la mine de parcă aș fi fost proastă. Nu-mi dădeam seama dacă pentru că-l întrerupeam sau pentru că ar fi trebuit să știu la ce se referă.

— Tatuator, eu eram tatuatorul de la Auschwitz-Birkenau – eu puneam numerele, mi-a explicat el cu răbdare. I-am pus și *ei* numărul. Am ținut-o de mână când i l-am tatuat și m-am uitat în ochii ei.

— Nu era nevoie să spună despre cine vorbea.

Am știut atunci, am știut în secunda aceea că n-aș putea iubi niciodată pe altcineva.

Fiorul care mă străbate scriind asta după cincisprezece ani e același ca atunci când l-am auzit pentru prima dată pe Lale rostind aceste cuvinte: „N-aș putea iubi niciodată pe altcineva."

Fotografia cu el și Gita, care fusese pusă între timp pe masă în fața noastră, Gita alăturându-se astfel conversației, era acum strânsă la pieptul lui. Îi auzeam inima frântă bătând. O auzeam pe a mea grăbindu-și ritmul, în vreme ce durerea lui trecea peste masă, izbindu-mă.

Am întins mâna și am pus-o cu blândețe pe brațul lui. Mâneca de la cămașă i-a alunecat, dezvăluind parțial propriul lui număr. Am rămas cu ochii pironiți pe el. A observat. Mi-am luat mâna, și el și-a tras mâneca și mai sus, întinzând mândru brațul stâng în fața mea.

— 32407, a spus el.

Cifrele albastre-verzui palide îmi reținеau atenția.

— Cine? am șoptit eu. Cine v-a tatuat, știți?

— Sigur că știu. Pepan. Pepan mi-a dat numărul.

Ceva mai târziu, l-am întrebat pe Lale dacă se uita la tenis. Simțeam că trebuie să-l opresc să mai vorbească despre această perioadă întunecată, dureroasă, din viața lui. Știam destule despre cum trebuie să vorbești cu oamenii în momente tragice și traumatizante ca să-l abat de la subiectul despre care vorbea – să rup vraja care ne ținea captivi pe amândoi. Dacă *eu* sufeream auzindu-i poveștile spuse pe jumătate, cum s-o fi simțit *el*?

Da, îi plăcea tenisul. Și fotbalul, și baschetul, și atletismul, mi-a spus el.

— Dar crichetul? l-am întrebat. E sezon de crichet.

Nu, nu se dădea în vânt după crichet. Nu înțelegea rostul unui joc care poate fi jucat cinci zile fără să câștige nimeni.

Într-un târziu, am simțit că e timpul să plec:

— Pot să vin să vă văd iar săptămâna viitoare? am întrebat.

— Vreau să te întreb ceva înainte de a-ți răspunde. Cât de multe știi despre Holocaust?

Am plecat capul, rușinată.

— Îmi pare rău, am spus, școala pe care am făcut-o într-un oraș mic din Noua Zeelandă acum mulți ani m-a

învățat foarte puține și mă jenez să vă spun că n-am mai aflat prea multe de atunci.

— Perfect, a zis. O să fii perfectă.

— Trebuie să vă întreb și eu ceva, domnule Sokolov. De ce vreți să vorbiți cu cineva care nu-i evreu?

— Simplu. Vreau să vorbesc cu cineva care nu are nici o legătură cu Holocaustul.

— De ce?

— Nu cred că există undeva vreun evreu în viață care să nu fi fost afectat de Holocaust, fie personal, fie prin rude sau prieteni. Ei au un bagaj și nu ar putea să-mi scrie povestea.

— Știți că n-am mai scris nici o carte până acum, da? Am studiat și am scris câteva scenarii, din care nu s-a ales nimic.

Aveam nevoie să-mi mărturisesc lipsa de realizări literare. Fiind amatoare de film, credeam cu naivitate că dacă îmi petreceam weekendurile mergând la cursuri și tutoriale de scenaristică, citeam scenarii și studiam filmele existente, o să pot să scriu un scenariu. Aveam mai multe subiecte în minte și îmi vedeam toate poveștile cu ochii minții, în timp ce mi se derulau în cap. Încrederea cuiva în capacitatea de a face ceva n-ar trebui să fie niciodată subestimată. Nu ești un ratat dacă ai încercat ceva și n-a ieșit, pur și simplu încearcă mai bine data viitoare. Sau așa îmi tot spuneam eu. Scrisesem un singur scenariu.

— Știi să scrii, da? a întrebat Lale.

— Așa cred.

— Atunci scrie povestea mea.

— Mai e ceva ce cred că ar trebui să știți despre mine.

Pentru prima dată m-a privit direct în ochi.

— Trebuie să vă spun numele de fată al mamei mele. Era Schwartfeger.

— Ah, voi, germanii! a spus pe cel mai animat ton din ziua aceea.

— Nu, eu sunt kiwi. Sunt din Noua Zeelandă, cinci ge-

neraţii din familia mea s-au născut acolo.

— Nu contează, nu ne putem alege părinţii, aşa-i?

Atunci am schimbat prima dată un zâmbet.

— Marţi, vino marţi, a zis el.

— Păi... lucrez de luni până vineri.

— La ce oră termini?

— La cinci.

— Bine, atunci ne vedem după aceea.

N-am observat decoraţiunile de pe stradă în timp ce conduceam spre casă, cu capul plin de imagini ale ororii şi dragostei, ale răului şi curajului.

— Cum a fost? m-au întrebat ai mei când am ajuns acasă.

— Tocmai am petrecut nişte timp cu istoria vie, a fost singurul meu răspuns.

Presată să spun mai mult, n-am putut sau n-am vrut. Deocamdată, aveam nevoie să fiu lăsată singură cu gândurile mele, încercând să interpretez ce mi se spusese, ce raport era între asta şi cunoştinţele mele limitate despre Holocaust şi cât de importantă era povestea acestui om – habar nu aveam.

M-am întors marţi, după slujbă, şi din nou joi şi duminică după-amiaza. Stăteam la masa lui din sufragerie, cu cafeaua lui proastă şi vafele delicioase între noi. El vorbea, eu ascultam. Lale se uita rareori în ochii mei. Vorbea mesei, peretelui, uneia dintre odrasle, aplecându-se şi scărpinând-o ba pe una, ba pe alta, după ureche. Din când în când, una din ele lua o minge de tenis şi i-o aducea. El o arunca peste umăr şi cei doi câini o urmau şi se luptau pentru ea – Tootsie câştiga întotdeauna, dar Bam Bam nu se lăsa deloc.

Niciodată nu am încercat să notez ceva din ce-mi povestea Lale în faţa lui. Am tot vrut să-l întreb dacă pot să-l înregistrez, dar n-am făcut-o niciodată. În rarele momente când îl întrerupeam ca să-i pun o întrebare, se zăpăcea şi îşi pierdea şirul, nemaiputând să continue povestea pe

care o spunea. Dar nu conta. Era captivant să stau cu el și odraslele și să ascult ceea ce uneori părea doar vorbirea fără noimă a unui domn în vârstă. Să fi fost încântătorul accent est-european? Să fi fost farmecul cu ajutorul căruia ștrengarul ăsta supraviețuise? Sau povestea complicată, contorsionată, pe care începeam s-o deslușesc, ale cărei semnificație și importanță începeam să le pricep? Erau toate astea la un loc, și ceva mai mult.

Dădeam fuga acasă, ignoram întrebările sau solicitările soțului meu și ale celor trei copii – tineri adulți –, mă duceam direct la computer și încercam să-mi amintesc tot ce auzisem, nume, momente și locuri. Felul în care scriam numele, mai ales gradele ofițerilor SS pe care-i pomenea, era comic, dacă privesc în urmă. Aveam și un tabel separat în care notam data și ora, în ce stare de spirit mi se păruse că e Lale în ziua respectivă și cum mă simțisem eu în timpul întâlnirii cu el și după aceea.

Săptămâni la rând l-am vizitat de două sau de trei ori pe săptămână. El și odraslele mă întâmpinau întotdeauna la ușă, cu replica de deschidere a lui Lale:

— Mi-ai terminat cartea? Știi că vreau să fiu cu Gita.

Îi răspundeam:

— Nu, n-am terminat, și adu-ți aminte, Lale, scriu un scenariu, nu o carte.

El îmi ignora cuvintele, ținându-mi ușa să intru, apoi aștepta să mă așez la locul meu la masă, după care dispărea cu odraslele în bucătărie, întorcându-se cu „cafea" și biscuiți.

Lale încă suferea cumplit. Să-i ascult poveștile era una, să-l privesc spunându-le, cu totul altceva. Îmi era clar că se dă o luptă în el: voia să fie alături de Gita, dar voia și ca povestea lor să fie spusă, și mai erau încă atât de multe de spus. Uneori, durerea și depresia atârnau deasupra lui ca un nor gata să se descarce. În zilele acelea observam că Tootsie și Bam Bam stăteau liniștiți la picioarele stăpânului lor. Îi ghiceam starea de spirit și după comportamentul

lor. Alteori era animat, se înviora vorbind despre „Gita lui". Le rămân etern recunoscătoare lui Tootsie și Bam Bam pentru intuiția lor de câini și dragostea necondiționată pentru Lale, care nu numai că l-a ajutat pe el, dar m-a ajutat și pe mine să devin parte din grupul lor strâns. Aveam și eu o cățeluș̦ă (Lucy) și știam, credeam din toată inima în forța și alinarea pe care le pot oferi un botic umed și niște ochi de cățel.

Lale se obișnuia cu mine. Era cald, deschis, se putea apuca ușor să-mi povestească despre viața lui dinainte de Auschwitz, amestecând-o cu viața lui cu Gita în Australia. Fapte, descrieri precise, minunate, dar foarte adesea începea să spună ceva, se oprea, apoi trecea la altceva. De câte ori atingea emoția crudă cu care trecuse, în cei aproape nouăzeci de ani ai săi, prin cele mai întunecate, cele mai crunte perioade ale istoriei, se retrăgea.

Într-o după-amiază de duminică, l-am întrebat ce mânca la cină. Mi-a spus că mai avea niște supă din ziua precedentă. Dintr-un impuls, l-am invitat să vină să ia cina cu mine și familia mea și el a acceptat fără ezitare, luminându-se la față. După ce a hrănit repede câinii, când i-am spus că al meu nu va primi prea bine alți patrupezi la cină, m-a lăsat să-l conduc la mine acasă.

Fiica mea de optsprezece ani nu se aștepta să i se sărute mâna când i-a întins-o lui Lale, să facă cunoștință. Soțul și cei doi fii ai mei au fost fermecați pe loc de el și conversația s-a legat ușor. Când eu și soțul meu ne-am dus în bucătărie să pregătim masa, copiii au rămas în salon cu Lale. După scurt timp, am auzit un sunet pe care nu-l mai auzisem până atunci și care m-a făcut să mă opresc mirată și încântată din ceea ce făceam: Lale râdea. Am băgat capul pe ușă și l-am văzut șezând pe canapea cu fiica mea și făcând-o să râdă în hohote, cu o atitudine pe care aveam s-o descriu mai târziu ca pe un minunat flirt de modă veche.

Seara a fost minunată. Am stat la masa noastră din su-

fragerie, am mâncat şi am vorbit ore în şir. Lale ne ţinea captivi pe toţi, dar nu cu poveşti despre Holocaust. Pentru prima dată auzeam despre viaţa lui în copilărie şi tinereţe, înainte de a fi trimis la Auschwitz; viaţa lui din Bratislava după eliberare şi viaţa lui cu Gita în Australia.

Vedeam oare un nou Lale sau acesta era Lale cel de altădată? Bătrânul îndurerat care avea o poveste atât de cumplită se schimba în faţa ochilor mei. Am început să înţeleg cum de supravieţuise. Era plin de charismă, fermecător nu numai pentru fiica mea, ci şi pentru soţul şi fiii mei. Era evident că-l plăcuseră pe loc, erau captivaţi de curajul şi inteligenţa lui, ascultându-i poveştile.

Lale a insistat ca eu şi fiica mea să stăm jos când a sosit timpul să strângem; el avea să-i ajute pe ceilalţi bărbaţi să spele vasele. L-am auzit întrebându-i pe bărbaţii din familie despre mine şi unele dintre lucrurile pe care le-au spus m-au făcut să înlemnesc. Fiii mei i-au spus că nu sunt o bucătăreasă grozavă, că tatăl lor era mai creativ în prepararea meselor. Soţul meu a zis că eu eram cea dezordonată şi că el făcea mai toată treaba în casă. În fine, recunosc că e un grăunte de adevăr în ce au spus. Ceea ce-mi amintesc cel mai viu despre acea primă vizită a lui la mine acasă este râsul lui Lale. Era prima dată când îl auzeam râzând şi de atunci înainte a râs şi a chicotit la toate întâlnirile pe care le-am avut, la cele mai mărunte şi mai banale lucruri.

Când l-am condus acasă, am comentat despre „flirtul" lui cu fiica mea. Prima sa reacţie a fost: „E o fată foarte drăguţă!" După câteva clipe de tăcere, a adăugat: „E de vârsta pe care o avea Gita când am cunoscut-o." Acum înţelegeam. Ceva din fiica mea îi amintea puternic de Gita şi de primii lor ani împreună.

Faptul că i-am făcut cunoştinţă lui Lale cu familia mea, că l-am lăsat să vadă cine eram, că i-a ascultat pe ai mei, s-a bucurat de glumele pe socoteala mea, i-a pus să-i

povestească despre mine, i-a oferit legătura de care avea nevoie pentru a avea ceva mai multă încredere în mine. Acea încredere a atins un nou nivel câteva zile mai târziu, când Tootsie a venit la masa la care stăteam. Ca de obicei, avea o minge de tenis în gură, dar de data asta a mârâit când Lale a încercat să i-o ia.

— Tootsie, neastâmpărato, dă-mi mingea! a zis el, bătând-o uşurel pe cap.

Ea a mârâit din nou. Eram şocaţi amândoi. Tootsie şi Bam Bam erau companionii perfecţi, lătrând doar când poştaşul se oprea pe scuterul său în faţa uşii lui Lale, pentru a livra corespondenţa.

Tootsie s-a întors cu spatele la Lale, a făcut un pas pentru a se apropia de mine şi şi-a lăsat capul pe genunchiul meu, cu mingea între dinţi, privindu-mă în ochi. Cu grijă, am întins mâna şi am apucat mingea. Ea i-a dat drumul şi s-a îndepărtat. Când am aruncat-o peste umăr, odraslele s-au luat la întrecere s-o prindă. Eu şi Lale le-am privit, apoi el s-a întors spre mine.

— Odraslele mele te plac, eu te plac, poţi să-mi spui povestea, a spus el în cele din urmă.

Acest eveniment mărunt, neînsemnat, a fost ca un declanşator în relaţia mea cu Lale. Data următoare când l-am vizitat, m-a întâmpinat cu cuvintele: „Eşti gata cu cartea mea?“ De data asta, n-a urmat obişnuitul „Trebuie să fiu cu Gita“. Acum nu voia decât să-şi vadă povestea spusă.

Revărsarea de emoţie când vorbea despre Gita, despre mama şi tatăl lui sau despre sora lui, Goldie, celălalt membru al familiei care a supravieţuit, era copleşitoare. Relatările lui Lale despre Auschwitz-Birkenau mă lăsau plină de furie, dar am mai observat o schimbare în comportamentul său. Pe măsură ce vorbea cu mai multă emoţie despre trecutul lui, parcă i se ridica o povară de pe umeri, parcă era mai fericit.

Relaţia noastră a trecut de la una între subiect şi scrii-

tor la una de prietenie. Tot el vorbea în cea mai mare parte a timpului; eu mă aflam acolo pentru a asculta. Pentru el, să depene aceste poveşti şi toate amintirile legate de ele era un efort uriaş. Între timp, citeam foarte mult, pentru a confirma nume de locuri şi oameni şi a corobora detaliile şederii lui Lale la Auschwitz-Birkenau. Eram permanent conştientă de modul în care amintirea şi istoria valsează perfect împreună, şi uneori apar tensiuni şi se despart. Memoria lui Lale părea clară, precisă, şi se potrivea cu cercetările mele. Mă liniştea asta? Nu, făcea ca amintirile lui să fie cu atât mai cumplite; istoria şi amintirea se despărţeau foarte rar în cazul acestui bătrân frumos, prea adesea valsau într-o perfectă consonanţă. Pe măsură ce aflam mai multe despre cum fusese viaţa Gitei în lagăr de la alţi supravieţuitori cu care mi-a făcut cunoştinţă Lale, înţelegeam de ce voia el să vorbească despre timpul petrecut împreună şi să nu înfrunte ceea ce îndura ea când nu era cu el.

După câteva luni, Lale a început să-mi ceară să-l însoţesc la evenimente sociale sau în vizită la prieteni. Prima dată când am fost la o întrunire cu el, m-am trezit într-o încăpere cu bărbaţii stând în picioare de o parte, iar femeile de alta. Ne aflam la intrare, şi Lale era întâmpinat călduros de toţi cei de acolo, foarte bucuroşi să-şi revadă prietenul. El a arătat spre mine şi a exclamat cu voce tare: „E prietena mea! Doamnelor, aveţi grijă de ea – o iau înapoi când plec." Farmecul şi inteligenţa pe care le-a împrăştiat omul ăsta toată viaţa lui reveniseră şi erau vizibile pentru toată lumea.

M-a deranjat că am fost trimisă să stau cu „doamnele"? Câtuşi de puţin. Aveam ocazia să ascult un grup minunat de supravieţuitoare, toate dornice să-mi împărtăşească nu numai istoria supravieţuirii lor, ci şi poveşti despre deceniile petrecute alături de Lale şi Gita în comunitatea evreiască şi în Melbourne. Cât de privilegiată puteam să fiu?

A doua zi, am reflectat la această experiență, prima din multe altele asemenea. Mi se cerea foarte puțin, mi se puneau puține întrebări despre mine, toată lumea voia să vorbească și să se bucure de atenția mea. Era minunat să le ascult pe aceste femei însuflețite vorbind între ele, terminându-și una alteia propozițiile, contrazicându-se. Ori de câte ori deschideam gura, era pentru a pune o întrebare, deseori despre Lale sau Gita, sau a afla mai multe detalii despre o poveste sau un crâmpei de poveste.

Am avut și privilegiul de a întâlni prieteni ai familiei separat. Ascultându-i pe Lale și pe unul dintre prietenii săi, supraviețuitor și el, vorbind, râzând, tachinându-se pe tema experiențelor pe care le avuseseră, m-am simțit mică. Era minunat să fiu primită în acest cerc, unde prietenii lui își deschideau inima în fața mea, apreciind rolul pe care-l aveam în viața lui. Prietenul său, Tuli, avea doar șaptesprezece ani când a fost luat din orașul lui natal, Bardejov, din Slovacia. „Un băiețel slăbănog – mă sufla vântul", așa se descria. Ca și Lale, a îndurat boli, foame și degradare. A fost mutat din Auschwitz-Birkenau într-un alt lagăr de muncă, ceea ce crede că i-a salvat viața.

— O să-mi dați voie să vă filmez? l-am întrebat într-o zi pe Lale. Nimic de proporții, doar o scurtă convorbire cu mine.

A fost de acord, cu un nonșalant:

— Orice, dacă te ajută să-mi spui povestea.

Mi-am rugat cei doi fii să adune o mică echipă de filmare și să închirieze un studio. Dimineața filmării n-a început bine. O rugasem și pe fiica mea de optsprezece ani să participe la film, să vină, să-i pună un microfon lui Lale, să monteze interviul. Avea să-și atragă mânia mamei sale venind târziu și mahmură. Lale însă, mereu cel mai mare fan al ei, a întâmpinat-o vesel, lăudând-o că-și trăiește viața din plin și spunându-i că e foarte bine că-și supără mama, că asta e treaba ei.

Cinci tineri – producătorul, regizorul, sunetistul, ope-

ratorul și fiica rebelă – se concentrează când regizorul spune: „Acțiune!“ Scena se desfășoară. Eu mă opresc, așteptând cuvântul: „Tăiați!“ Nimic. Mă uit în spate, spre echipă – toți sunt împietriți, fără grai, după tot ce au văzut și auzit. Camera rulează.

— Tăiați! spun în cele din urmă.

Văd lacrimi în ochii fiicei mele, care-l privește cu admirație pe acest bătrân uluitor. Încet, ca unul, ei se apropie de Lale. Aplecându-se, îl îmbrățișează, îl bat ușor pe spate, îi strâng mâna – au căzut sub vraja lui.

— Sunteți istorie vie, îl aud murmurând pe unul dintre ei.

Au înțeles – l-au înțeles pe Lale. Am stat două ore în studioul acela. Cinci adulți tineri care voiau să audă mai mult, care ascultau cu inima și mintea deschise. Lale era mulțumit să se afle în centrul atenției, cu un public interesat, care-l asculta intens. Îmi amintesc că m-am simțit un pic geloasă observându-i reacția când unul dintre ei l-a întrerupt cu o întrebare:

— Bine, bine, a zis Lale. M-ai auzit, vrei să știi mai multe. O să-ți povestesc.

Erau câteva detalii ale șederii lui Lale la Auschwitz-Birkenau despre care vorbea cu greutate. Despre unele n-am știut nimic vreme de aproape un an după ce ne-am împrietenit. Pe altele le pomenea, își țuguia buzele, scutura din cap și tăcea. Știam că nu trebuie să spun nimic. Că nu trebuia să-l forțez să-și amintească, ci să-l las în pace. Dacă voia să știu anumite lucruri, avea să mi le spună când se va simți în stare. Deseori m-am întrebat câte amintiri nerostite a luat cu el în mormânt. Nu contează – era decizia lui, dreptul lui.

Dacă ați citit *Tatuatorul de la Auschwitz*, știți că Lale a trăit o vreme în partea din Auschwitz-Birkenau cunoscută ca „lagărul țiganilor“. Firește, corect ar fi „lagărul romilor“. Nu așa i se spunea la vremea aceea, nici de către Lale, și n-o să-l judec că-l numea „lagărul țiganilor“.

Această perioadă a şederii sale la Auschwitz-Birkenau apărea într-una dintre poveştile în care era atât de reţinut.

Apoi, într-o zi, n-a mai fost. Ca întotdeauna, îmi spunea fragmente de poveşti, nume de prizonieri sau ofiţeri SS; date şi ore ale unor orori importante istoric al căror martor a fost şi, pe care, uneori, le-a trăit. Am scris despre relaţia lui cu familiile de ţigani, dar ceea ce nu ştiţi e dimensiunea durerii pe care Lale a simţit-o atunci şi a retrăit-o, povestindu-mi în timp ce stăteam tăcută, ascultându-i vocea şovăitoare, privindu-l cum îşi şterge lacrimile cu mâinile tremurându-i. Durerea fizică pe care o simţeam stând şi ascultându-l încă mă mai tulbură. Lale a avut curajul să vorbească în sfârşit despre asta; voi reda pur şi simplu însemnările pe care le-am făcut în cele câteva ore în care l-am ascultat. În timp ce scriam, îi vedeam chipul – întors de la mine, cu Tootsie şi Bam Bam încolăciţi la picioarele lui – privind fix un punct de pe peretele de vizavi până când a terminat. Pe urmă s-a ridicat şi s-a dus la tabloul atârnat în spatele lui, oprindu-se la doar câţiva paşi de cadoul pe care i-l făcuse Gita când trăiau la Bratislava, după război: tabloul cu ţiganca. Iată ce mi-a spus:

Amân să-mi închei povestea despre ţigani. Nu vreau să termin povestea asta, mă doare prea tare. Istoria a consemnat ce s-a întâmplat cu ei într-o frază de un singur rând – eu voi avea nevoie doar de câteva în plus.

Am fost acolo. Le-am auzit ţipetele când au fost treziţi în toiul nopţii şi li s-a ordonat să iasă din blocuri. M-am ridicat şi am privit cum prietenii mei îmi strigau să-i salvez. Nu puteam şti atunci ce anume avea să li se întâmple, dar îmi cam imaginam. Patru mii şi jumătate de bărbaţi, femei şi copii au fost îmbrânciţi, bătuţi şi aruncaţi în nişte camioane mari. Am alergat afară şi m-am dus la un ofiţer SS care stătea lângă unul dintre camioane, rugându-l

să-i lase în pace, măcar să nu ia femeile și copiii. A ridicat pușca spre mine și mi-a spus că, dacă nu mă întorc înăuntru, mă bagă și pe mine în camion cu ei.

I-am privit din prag trecând pe lângă mine. Mergeau cu capul sus, mândri. Mulți dintre bărbați mi-au strâns mâna, femeile mi-au spus simplu rămas-bun. Când Nadia a ajuns la mine, am implorat-o să rămână în urmă, spunându-i că o să găsesc o cale s-o apăr. Mi-a zâmbit și mi-a spus că trebuie să meargă cu poporul ei.

După foarte scurt timp, am rămas singur, acum unic ocupant al lagărului țiganilor. Niciodată nu mă simțisem atât de neputincios. Noaptea a trecut cumva, s-au ivit zorii unei noi zile, suri și plini de prevestiri rele, aducându-mi multă muncă. Ajunsesem să mă pricep foarte bine să aproximez ora, așa că atunci când spun că era către sfârșitul dimineții, spun 11–11:30, când, lucrând frenetic cu nou-sosiții, am simțit particulele cunoscute de cenușă căzându-mi pe față. În câteva minute, cerul s-a întunecat și cenușa a patru mii și jumătate de țigani a plouat peste mine. Știu că am căzut în genunchi; știu că am vărsat lacrimi. Unul dintre asistenții mei, alarmat că-mi era rău, m-a ajutat să mă ridic în picioare.

— Lale, Lale, ce s-a întâmplat? m-a întrebat el.

Ridicându-mă, m-am uitat spre locul unde se făceau selecțiile și l-am văzut pe Mengele privindumă. S-a apropiat.

— Ți-e rău, Tätowierer?

Am scuturat din cap, mi-am luat bățul de tatuat și am întins mâna după brațul următoarei victime.

Mengele mi-a zâmbit.

— Într-o zi, Tätowierer, *într-o zi o să te iau și pe tine.*

Istorie şi amintire. Am mai scris despre asta. Sunt convinsă că atunci când asculţi pe cineva relatând experienţe la care a asistat personal şi la care a participat, amintirile individului prevalează asupra relatărilor altora, care n-au fost martori direcţi. Cu toate acestea, am hotărât că spunând povestea lui Lale şi a Gitei voi include numai evenimente care vor putea fi confirmate de alte dovezi, mai ales când era vorba despre alţi oameni decât Lale. Asta a fost regula pe care mi-am stabilit-o. Scriam ficţiune, dar având în vedere subiectul, simţeam că trebuia să fie ancorată în realitate şi că tot ce nu puteam să verific cu o altă relatare avea să fie lăsat deoparte. Un anume exemplu, mai ales, mi-a rămas în memorie. Lale mi-a vorbit despre un incident care-l implica pe Czesław Mordowicz, un prizonier important, un om a cărui poveste a fost spusă de multe ori, fără nici o referire la Lale. Un cercetător a vorbit cu membrii familiei Mordowicz şi ei au insistat că nu auziseră de Lale Sokolov, că tatăl lor nu pomenise niciodată că l-ar fi cunoscut, şi că Lale nu jucase nici un rol în timpul petrecut de Mordowicz la Auschwitz-Birkenau.

Când Lale a citit pentru prima dată un exemplar din scenariul meu original, s-a răstit la mine:

— Unde e povestea mea cu Mordowicz? De ce n-ai scris despre el?

Ştiu că n-a fost mulţumit de explicaţia mea că n-am putut să-i verific povestea. O spusesem de atâtea ori, şi eu stătusem acolo şi-l ascultasem, crezându-l din toată inima. Îl cunoşteam bine şi eram sigură că versiunea lui despre ceea ce numea „povestea cu Mordowicz" era sută la sută adevărată în mintea lui.

Când *Tatuatorul de la Auschwitz* a fost în sfârşit publicat, în 2018, nu a conţinut povestea cu Mordowicz pentru că nu reuşisem să obţin nici o confirmare, de la nimeni altcineva. Romanul meu a apărut în multe ţări şi am început să primesc e-mailuri din toată lumea. Unul dintre aceste e-mailuri a venit de la un jurnalist din Canada, care

mi-a scris să-mi spună că-mi citise cartea în timp ce scria un necrolog întârziat pentru Czesław Mordowicz. Avea un exemplar din mărturia lui Mordowicz privind modul în care scăpase de la Auschwitz-Birkenau și mi-a spus că Mordowicz scrisese despre rolul jucat de Lale în salvarea sa. Mi-a trimis o fotografie cu Mordowicz în vârstă, cu mâna stângă întinsă spre camera foto. Veți înțelege importanța ei citind mai departe.

Citind mărturia, îl auzeam pe Lale spunându-mi aceeași poveste. El nu mai era; povestea lui era scrisă, dar aș fi vrut să-i spun: *Eu nu m-am îndoit niciodată de tine, Lale. Sper că ai înțeles în cele din urmă de ce nu am putut pune acest incident în carte. Te auzisem povestindu-mi-l de atâtea ori! Știu că ai fi vrut foarte mult să facă parte din romanul tău. Acum pot să-l relatez.*

*

Ca să înțelegeți micul rol jucat de Lale în viața lui Czesław Mordowicz, trebuie să vă spun câte ceva despre omul acesta și importanța lui în povestea Holocaustului.

Czesław Mordowicz, prizonierul 84216, a evadat de la Auschwitz împreună cu un alt prizonier, Arnošt Rosin, pe 27 mai 1944. Au pornit spre Slovacia, unde s-au întâlnit cu alți doi tineri, Rudolf Vrba și Alfréd Wetzler, care evadaseră în aprilie 1944. Vrba și Wetzler alcătuiseră un raport pentru Consiliul Evreiesc Slovac privind rolul jucat de Auschwitz-Birkenau ca lagăr de exterminare. Mordowicz și Rosin nu numai că au coroborat informațiile și detaliile date, dar au adăugat și amănuntul cumplit că 100 000 de bărbați, femei și copii evrei sosiseră la Birkenau din Ungaria, și majoritatea fuseseră duși direct la camera de gazare. Aceste relatări au fost intitulate mai târziu „Protocoalele Auschwitz". Documentul a fost dus pe ascuns în Elveția și la Vatican. A ajuns în Statele Unite. Atât *The New York Times*, cât și BBC din Londra au relatat despre conținutul lui. Se crede că documentul a generat

suficientă presiune publică pentru ca guvernul maghiar să oprească deportările cetățenilor săi evrei în iulie 1944. Până în momentul acela, fuseseră deportați circa 430 000 de bărbați, femei și copii maghiari de origine evreiască.

În august 1944 a avut loc revolta slovacilor, când luptătorii din Rezistență au încercat fără succes să alunge trupele germane care ocupau Slovacia. Mordowicz a fost prins și trimis înapoi la Auschwitz-Birkenau. În drum spre Polonia, el a încercat să-și smulgă cu dinții numărul tatuat pe braț. Știa că pedeapsa pentru evadare era execuția publică; toți prizonierii de la Auschwitz-Birkenau erau tatuați pe brațul stâng și când avea să-i vină rândul să fie tatuat sau controlat de un medic sau un soldat SS în timpul selecției, numărul avea să-l dea de gol.

Lale a auzit despre Mordowicz și s-a dus să-l vadă împreună cu alți doi deținuți din Slovacia îndată ce a ajuns în lagăr. Mordowicz povestește simplu cum Lale i-a transformat numărul tatuat în floare. Lale povestește despre un tânăr cu o rană infectată, foarte urâtă, cu cifrele încă destul de vizibile pentru a fi identificat. Mi-a povestit despre curajul de care a dat dovadă Mordowicz în timp ce i-a făcut un tatuaj pe pielea julită și infectată, pentru a crea un trandafir. Pentru Mordowicz era o floare; pentru Lale, era un simbol al iubirii – un trandafir, nu orice floare.

Ca rezultat al acțiunii lui Lale, Mordowicz a putut să rămână nedescoperit la Birkenau și să supraviețuiască Holocaustului. El și Lale s-au reîntâlnit la Bratislava, în Slovacia, după război. Lale s-a mutat în Australia, iar Mordowicz, în Canada.

Spun această poveste pentru că Lale era atât de mândru că-l cunoscuse și-l ajutase puțin pe unul dintre cei patru bărbați curajoși care au evadat de la Auschwitz-Birkenau și au avut curajul să scrie ce văzuseră și trăiseră, convingând de acuratețea spuselor lor Consiliul Evreiesc Slovac, care la rândul lui a riscat să trimită documentul în Elveția neutră. Deși l-am ascultat pe Lale spunându-mi

această poveste de multe, multe ori, abia când am primit dovada din Canada m-am simțit în stare s-o scriu.

Când mă gândesc la Lale și la străbunicul meu, nu pot să găsesc nici o asemănare între cei doi. Bunelul avea peste un metru optzeci – un bărbat masiv, chiar și la optzeci și ceva de ani. Lale avea optzeci și șapte de ani când l-am cunoscut, nu mai mult de un metru șaptezeci înălțime și un vânt mai puternic l-ar fi putut doborî. De câteva ori când l-am vizitat, l-am găsit plin de vânătăi – câinii trăseseră prea tare de lesă în timpul plimbării și el căzuse. Avea pielea transparentă, vânătăile – pe care le ignora și de care nu m-a lăsat să mă ocup – erau cu atât mai evidente. Lui Lale îi plăcea să râdă, avea o scânteie în ochi și flirta cu orice femeie pe care o întâlnea. Bunelul era rezervat, gânditor, își alegea cu grijă fiecare cuvânt – nu-mi amintesc să-l fi auzit vreodată râzând. Lale, spunându-și povestea, era confuz, dezordonat, nu făcea nici o legătură între fraze. Puteam să stau ore întregi cu el și să nu aflu nimic nou, pur și simplu îi plăcea să vorbească. Făceam o echipă bună, mie îmi plăcea să ascult. Cei doi bărbați nu m-au avut în comun decât pe mine – și plăcerea mea de a petrece timp cu persoane în vârstă, apreciindu-le experiența de viață, onorată că vor să mi-o împărtășească.

3
CUM ASCULTĂM

Cuvântul listen[3] conține aceleași litere ca și cuvântul silent[4].

Cea mai mare problemă de comunicare este că nu ascultăm pentru a înțelege; ascultăm pentru a răspunde.

Ar trebui să fie simplu, nu-i așa? Când te afli în compania a cel puțin o altă persoană și ea vorbește, atunci cu siguranță tu asculți. Cu toate acestea, mult prea adesea nu ascultăm pentru a afla ceva nou. În schimb, creierul nostru alege frenetic numai o parte din ceea ce ni se spune, partea la care vrem să răspundem, să comentăm, să ne spunem părerea. Frecvent, suntem foarte concentrați asupra a ceea ce vrem să exprimăm și căutăm un moment în care s-o spunem. Urmăriți-vă data viitoare când purtați o discuție – toți facem asta, și faptul că atrag atenția asupra acestui fenomen nu e o critică. Deseori ascultarea nu e decât o pauză în tranzacția în care facem cu rândul să descărcăm ceea ce avem de spus fiecare, și deseori e legată de o anumită impresie pe care încercăm s-o lăsăm, sau e foarte ancorată în natura conversației. Asta se numește uneori „comunicare fatică"– o interacțiune verbală, a cărei bază e mai degrabă o funcție socială decât un transfer de informație real. Și de cele mai multe ori, dacă e vorba despre o conversație ușoară – o tacla peste gard cu vecinul, de exemplu –, această ascultare parțială e în regulă.

Un schimb de vorbe despre vreme, sănătate, cum ne-am petrecut weekendul, ce mai face familia – toate acestea pot fi făcute în general pe pilot automat. Dacă însă ar trebui să ascultăm pentru că persoana care vorbește vrea să ne împărtășească ceva personal, important pentru ea, asta necesită o cu totul altă formă de ascultare – o ascultare *reală*. Și cred că această aptitudine, această artă a ascultării, a devenit tot mai rară în lumea ocupată, deconectată social, în care trăim astăzi.

Ascultarea începe când ne naștem. Unii spun că înainte chiar de a ne naște, și sunt studii care ne spun că pruncii nenăscuți aud sunetele. Câți viitori părinți nu și-au petrecut multe momente intime vorbind cu copiii lor nenăscuți, prin burta partenerei, crezând că aceștia le vor recunoaște vocea când se vor întâlni? Am făcut-o și eu cu fiica mea, vrând să creez o conexiune cu nepoții mei nenăscuți; pe doi dintre ei i-am văzut respirând pentru prima dată și le-am putut șopti vorbe drăgăstoase la numai câteva clipe de la naștere.

Calitatea de bunică mi-a oferit ocazia să observ, să ascult și să învăț de la acești omuleți; o ocazie pe care în tinerețe o pierdusem în epuizarea, privarea de somn și neliniștea de a fi devenit părinte. Nimic nu-mi aduce mai multă bucurie decât să-i ascult pe acești prichindei povestindu-mi cum și-au petrecut timpul, explicându-mi ce fac. Cu toate acestea, e ușor să-ți pierzi concentrarea, și asta are repercusiuni.

Nepoții mei sunt acum obsedați de LEGO®. Fiica mea numește catalogul LEGO® al fiului ei „biblia" lui. Cât e ziua de lungă, el poate fi găsit studiind acea broșură cenușie, cu paginile deja desprinse din capse. Îi văd creierul construind clădirile LEGO® pe care visează să le dețină. Seara, când aruncăm o privire în camera lui, sperând că doarme, îl vedem stând în întuneric cu o lanternă mică, dând paginile și trecându-și degetele peste poze. Știe câte săculețe de LEGO® va conține fiecare construcție și co-

munică această statistică oricui e dispus să-l asculte. Credeam că știu să-l ascult în timp ce-mi expunea visurile lui despre proprietăți și cât îi va lua să ridice castelul lui Harry Potter și multe altele, că sunt un ascultător și un participant activ. Cu siguranță a fost însă un moment în care nu i-am acordat întreaga mea atenție, și am aflat asta când mi-a spus că abia așteaptă să se redeschidă magazinele ca să putem cumpăra acel (foarte scump) joc de montagnes russes dublu pe care aparent promisesem să i-l cumpăr.

Ceea ce am observat este cum până și cei foarte tineri pot alege să nu asculte. Recent, l-am auzit pe nepotul meu de cinci ani vorbind cu sora lui de trei ani și spunându-i: „Rachy, nu mă asculți, *ascultă-mă*, Rachy!" M-am dus la ei. Se jucaseră împreună, acum Rachy se întorsese cu spatele la el. L-am întrebat pe nepotul meu care e problema, și el mi-a răspuns: „Rachy nu mă ascultă." Apoi am întrebat-o pe Rachel dacă l-a auzit pe fratele ei. Ea a dat afirmativ din cap. Fratele cel mare a întrerupt-o cu un „Nu mă asculți". Încăpățânata domnișorică de trei ani i-a răspuns apăsat: „Nu vreau să te ascult." I-am explicat fratelui mai mare că sora lui avea tot dreptul să nu-l asculte, și că n-o putea forța. El a acceptat asta cu o maturitate mult peste vârsta lui și a întrebat-o dacă o să-l asculte mai târziu. Ea a zis că da, și el a fost mulțumit.

Ceea ce mi-a plăcut la acest schimb de replici a fost lipsa de ambiguitate și prefăcătorie. Micuța de trei ani voia să facă altceva. Fratele ei a învățat că e inutil să încerce să-și impună dorințele și că poate reveni mai târziu. Cred că noi, adulții, nu ne arătăm atât de limpede sentimentele când nu avem chef să ascultăm. Nu spunem nimic, ne închidem în noi, dar persoana care ne vorbește nu știe întotdeauna asta. Se cheamă comunicare sau, în multe cazuri, ar trebui să i se spună *eșecul* în a comunica. Eșecul în a fi sensibil față de nevoile cuiva atunci când vrea să vorbească cu noi. Neputința vorbitorului de a înțelege că celălalt nu este oricând disponibil să asculte cu adevărat

ceea ce el își dorește poate cu disperare să împărtășească.

Și eu mă fac vinovată uneori de a nu citi limbajul trupului sau comentariile care arată că cineva vrea să-mi spună ceva ce chiar are nevoie ca eu să aud. Nu contează cât de apropiat sau cât de intim ești cu cineva, nici chiar cei mai apropiați sau mai dragi nu știu absolut tot timpul în ce dispoziție suntem sau ce ni s-a întâmplat în minutele, orele sau zilele precedente. Fiindcă poate nu le-am comunicat asta în așa fel încât să ne poată auzi.

Totul se reduce la primele cuvinte pe care le spunem când vrem să ne asculte cineva – nu să ne dea un sfat, doar să ne asculte. Am învățat că „Pot să-ți spun ceva?" e modul cel mai bun de a atrage atenția. Celălalt ar putea crede că o să-i spun un secret, dar funcționează. Bineînțeles, momentul și locul sunt un factor important când ai nevoie să te asculte cineva cu adevărat, dar la fel de important este să ceri să fii ascultat. Ceea ce urmează sunt elementele de bază ale ascultării, așa cum le înțeleg eu – din nou, nu scriu ca expert, ci mai degrabă din experiență – ca părinte, partener, soră, asistent social și, mai recent, ca scriitoare.

Ascultarea activă

Sună ciudat, nu-i așa? Cum să *nu* asculți activ? Ei bine, răspunsul scurt este că nu e nici atât de ușor, nici atât de evident cum pare. Nu este, în opinia mea, modul în care ascultăm tot timpul, ori de câte ori purtăm o discuție cu cineva. Dar ideile de bază și tehnicile ascultării active pot fi învățate și practicate, și ele vor face din noi ascultători mai buni.

Ideea esențială care stă la temelia ascultării active este să te concentrezi în întregime asupra vorbitorului, să-i acorzi spațiul necesar și să-l încurajezi să-ți spună ceea ce vrea să auzi. Este o altfel de tranzacție decât comunicarea fatică despre care vorbeam mai devreme, cea în care tu și vecinul schimbați saluturi și stați de vorbă despre cum v-

ați petrecut weekendul – aici, scopul este pur și simplu comunicarea pozitivă.

Regulile de bază ale ascultării active sunt: să te concentrezi, să înțelegi, să răspunzi, să ții minte ceea ce se spune, te abții să emiți orice judecată sau punct de vedere.

Ori de câte ori stăteam cu Lale, îmi puneam în funcțiune aptitudinile de ascultător activ. A durat până când i-am câștigat încrederea și știu că asta s-a întâmplat în ziua în care Tootsie mi-a dat mingea să i-o arunc. Eram relaxați, într-o zonă în care el știa că sunt acolo, gata să aud ceea ce avea atâta nevoie să relateze, că ascult cu inima deschisă. Cred că hotărâse deja că eu voi fi aceea; știa că eram pregătită pentru a-i auzi povestea, că îi înțelegeam importanța – și că nu-l voi judeca. Când eram în starea potrivită pentru a vorbi și asculta, după un schimb inițial de amabilități, cu vafele acelea gustoase și cafeaua groaznică, mă concentram numai pe cuvintele lui. Făceam un efort conștient să aud nu numai cuvintele pe care le rostea, ci și mesajul complet pe care-l transmitea cu fiecare frază, fiecare poveste.

Nu am luat cu mine niciodată vreun aparat de înregistrat, nici măcar pix și hârtie, la întâlnirile cu Lale. Le numesc „întâlniri", și nu „interviuri". Interviurile sunt o stradă cu două sensuri – întrebare, răspuns. Remarcasem încă din prima zi în care l-am întâlnit pe Lale că orice mișcare sau întrerupere din partea mea îl distrăgea și își pierdea șirul. Trebuie să rețineți: avea optzeci și șapte de ani și suferea îngrozitor. Ascultam cu atenție, întipărindu-mi în minte nume și locuri pe care să le notez când aveam să ajung acasă. Asta avea și o parte amuzantă uneori, când Lale aluneca într-o limbă pe care n-o înțelegeam. Slovacă, rusă, germană... toate se iveau din când în când. Nu spuneam nimic, și Lale își dădea seama ce făcea, chicotea ușor și n-am știut niciodată dacă repeta în engleză ceea ce tocmai ratasem.

Notam „cu liniuță, de la capăt" ceea ce primeam la fiecare întâlnire a noastră. Scriam fonetic nume și locuri, le treceam într-un carnețel pentru a le lămuri mai târziu. Era ușor ca, la sfârșitul timpului petrecut împreună, să scot pur și simplu carnețelul și să-l întreb într-o doară: „Ultima dată când ne-am văzut, ai pomenit de cineva pe nume..." El râdea de încercările mele de a pronunța nume străine. Atunci îl numeam în glumă snob intelectual și-i băgam carnețelul sub nas, cerându-i ca „atunci să-mi scrie el corect". Aceste conversații aveau loc numai după ce îmi dădeam seama că e timpul să-l distrag de la depănarea poveștii, că e obosit, prea tulburat sau neliniștit. Până atunci, el doar vorbea și eu doar ascultam.

Asta nu însemna nimic mai mult decât că-i acordam toată atenția mea, nepermițând ca vreo digresiune de orice fel să rupă vraja în care-l lăsam să mă învăluie. Nu exista niciodată riscul să mă plictisesc, dar erau numeroase momente în care concentrarea mă părăsea. Multe dintre lucrurile pe care mi le spunea Lale despre șederea lui la Auschwitz-Birkenau erau mărturii ale răului pur, ale unor fapte violente, brutale, cumplite, făcute de naziști. În timp ce mă străduiam să înțeleg ce zice, deseori nereușind, îi vedeam buzele mișcându-i-se și îmi dădeam seama că vorbește, dar eu nu-l mai aud. Era ca și cum m-aș fi înecat în oroare. Învățasem devreme în relația noastră să nu-l întrerup pe Lale ca să-i cer să repete ceva sau să-mi explice un amănunt, de pildă cine era un anume personaj. Dacă o făceam, pierdea șirul poveștii pe care o spunea și devenea agitat. Asta făcea să-mi fie greu să-l ascult la nivelul necesar pentru a putea să dau fuga acasă și să-mi notez ceea ce-mi spusese. Rămâneam fixată într-un loc al ororii din care era greu să te desprinzi. După ce asta s-a întâmplat de câteva ori, am început să las instinctiv o mână în jos, știind că între mine și Lale era un cățel adormit. Mângâierea oricăruia dintre câinii care stăteau la picioarele mele mă readucea în prezent. Lale nu-și dădea seama niciodată

că-l „părăsisem" – ascultam din nou.

Animalele – mai ales cele de companie – ne aduc alinare necondiționată. De câte ori am rămas până în primele ore ale dimineții să scriu, deoarece slujba cu normă întreagă din timpul zilei mă împiedica să-mi urmez dragostea pentru scris la ore de muncă „normale", cățelușa mea, Lucy, era cea care stătea, cel mai adesea adormită, la picioarele mele. La fel ca atunci când eram cu Lale și câinii lui, întindeam mâna și o mângâiam, mă întorceam spre ea dacă își înălța capul, trezită de atingerea mea, și împărtășeam o clipă cu ea, apoi îmi reluam scrisul și ea adormea la loc. *Până data viitoare*. Când eram mică, n-am avut un animal de companie. Câinii erau câini de pază, pisicile aveau rostul de a prinde șoarecii din casă și hambare. Sună bizar, dar cele care îmi aduceau alinare erau vacile. Există oare un animal mai blând? Să merg printr-un țarc cu vaci care pasc, să le privesc în ochi – eram de aceeași înălțime –, să le mângâi și să vorbesc cu ele, asta era ceea ce mă făcea să mă simt bine.

În anii în care am lucrat în secția de asistență socială a unui mare spital – între 1995 și 2017 – m-am confruntat cu dureri și suferințe insuportabile. Acum onorăm medicii și asistenții medicali ca pe niște eroi, fiindcă muncesc ore lungi, istovitoare, încercând să salveze viața a mult prea mulți oameni loviți de Covid-19. Pare că restul lumii s-a trezit în fața a ceea ce eu am știut întotdeauna: nu politicienii și sportivii ar trebui să fie încoronați ca legende și eroi, ci personalul medical. Mai este un grup profesional care lucrează în spitale și pe care-l pun pe același piedestal – asistenții sociali. Eu nu am fost asistent social, dar am lucrat cu ei. I-am sprijinit și i-am ajutat în momentele grele. După cum obișnuiam să glumim, nimeni nu vine la un asistent social pentru că are o zi bună! Acum, ei trebuie să ajute rude și prieteni care nu pot fi cu cei dragi în ultimele clipe ale vieții. Vă puteți imagina cum e? Să trebuiască să alini și să fii alături de mame, tați, soți, soții,

copii, fraţi, prieteni, când află că cei dragi au murit. Dar mai este un aspect al activităţii acestor oameni. După ce rudele şi prietenii părăsesc spitalul, deseori chiar medicii şi asistenţii care au încercat să salveze vieţi sunt cei care vin la asistentul social al salonului pentru a se descărca şi a găsi alinare.

Vreme de peste douăzeci de ani, am avut privilegiul să fiu numită asistent social onorific şi să mi se acorde încredere pentru a îngriji, alina şi ajuta mii de pacienţi şi familiile lor – mai ales familiile lor. Rolul meu era să asigur cazare şi sprijin pentru rudele şi prietenii pacienţilor care locuiau departe de spital: aveam grijă de îngrijitori. În faţa mea, pe perete, acum, când scriu, e un tablou făcut de o tânără femeie în vârstă de numai douăzeci şi unu de ani. Îi cunoşteam pe ea şi pe ai ei – mai ales pe mamă – de cinci sau şase ani, văzându-i mult prea des. Pacienta îşi petrecea timpul, atunci când se simţea în stare, pictând. Cu trei zile înainte de a muri, a rugat-o pe mama ei s-o ducă în scaunul cu rotile în biroul meu ca să-mi dea un tablou pe care-l făcuse special pentru mine. Foarte probabil, ultimul lucru pe care l-a pictat. Este extrem de dureros pentru mine să-l privesc. Să *nu* îl privesc în fiecare zi ar fi şi mai dureros. Când mi l-a dat şi mi-a spus ce însemna pentru ea, n-am zis nimic. I-am mulţumit cu o îmbrăţişare. Îmi dădeam seama că e tulburată şi i-am făcut semn mamei sale s-o ducă înapoi în pat – era timpul s-o las să fie cu oamenii care contau cel mai mult în viaţa ei. Voi fi întotdeauna recunoscătoare familiei ei că a lăsat-o să vină să mă vadă şi preţuiesc opera de artă pe care a făcut-o pentru mine.

Exista mereu acel moment când îl întrerupeam intenţionat pe Lale, şi anume când hotăram că e tulburat şi trebuie să lase în urmă anul 1944 şi să revină în prezent. Remarcam semne de agitaţie. Bătea nervos din picior şi îmi evita privirea, dar mai avea şi un fel de a-şi ţuguia buzele şi a scutura din cap dintr-o parte în alta, deschizând şi în-

chizând ochii, care-mi spunea că e de ajuns – pentru moment, era timpul să-l întrerup. În anii în care am lucrat cu pacienți și familiile lor am învățat să recunosc multe semne și comportamente care arată că am ajuns într-un moment în care tulburarea și trauma au atins o culme și nevoia persoanei respective de a vorbi s-a sfârșit. Aceste momente variau incredibil și nu puteau fi încadrate nicicum în timp. Pentru unii, zece minute era tot ce puteau suporta vorbind despre împrejurări extrem de traumatice sau tragice. Pentru alții, ei bine, să spunem că multe pauze de prânz nu au mai fost luate pentru că am rămas să ascult pe cineva a cărui nevoie de a vorbi îl copleșea. Faptul că îl asculta cineva fără o legătură personală cu el dezlănțuia un torent de neliniști trecute și prezente.

Se întâmpla uneori, cu Lale, să nu nimeresc momentul acela. Atunci îmi arăta fără echivoc că avea nevoie să termine de spus ceva, că era important pentru el să se destăinuie. Când îi spuneam că îmi fac griji pentru el și poate e timpul să ne oprim, că-mi dădeam seama că e epuizat fizic și emoțional, îmi răspundea liniștit că are nevoie să se emoționeze, cum altfel mi-ar putea povesti ororile la care asistase și pe care le trăise? Cum se putea aștepta ca eu să scriu despre ele dacă nu se întorcea acolo, să retrăiască totul? Firește, avea dreptate. Atunci a devenit un fel de jonglerie pentru mine. Trebuia să-mi urmez instinctele pentru a hotărî dacă să-l las să continue când fiecare fibră a corpului meu îmi spunea să-l opresc, să nu-l mai las să sufere în ziua aceea.

Aveam două căi de a-l readuce pe Lale în livingul său impecabil, în locul lui confortabil, în aici și acum. Cea care funcționa întotdeauna era sugestia că poate cățeii vor să-i ducem la plimbare. Lale trăia într-o suburbie predominant evreiască. Erau familii care se plimbau pe străzi la orice oră din zi și din noapte. De la familiile mai tinere primeam întotdeauna zâmbete, înclinări ale capului și un salut, în funcție de momentul zilei. De multe ori ne întâl-

neam cu prieteni de-ai lui Lale şi stăteam de vorbă atât cât rămâneau căţeii liniştiţi, până când o smucitură a lesei, mai ales din partea lui Tootsie, ne punea în mişcare.

Întotdeauna îmi plăcea când cineva îi striga de pe trotuarul celălalt: „*Tätowierer*, ce mai faci?" Mulţi îl ştiau pe Lale ca *Tätowierer*-ul de la Auschwitz-Birkenau şi-l salutau ca atare. Având în vedere vârsta lui, plimbările noastre nu erau lungi – durau nu mai mult de treizeci de minute. Ştia exact când să se întoarcă şi să pornească spre casă.

Dacă vremea era rea sau Lale nu se simţea în stare de o plimbare, de obicei seara, când era obosit, funcţiona şi aducerea în discuţie a oricăruia dintre sporturile care se jucau pe plan local sau internaţional. Adora sportul. Dacă avea televizorul aprins când veneam, întotdeauna la sport se uita. Uneori Gary, fiul lui Lale şi al Gitei, stătea cu noi şi îmi depăna poveşti de când era mic sau îmi relata ce-i spusese tatăl lui despre Holocaust. Ceea ce-mi plăcea în special să aud de la el erau poveştile despre mama lui. Relaţia părinte-copil e diferită de cea de cuplu. Era evident că el crescuse într-o familie iubitoare şi grijulie. Mama lui îi povestise foarte puţine despre experienţa ei în timpul Holocaustului, dar dragostea pe care i-o purtase străbătea din vorbele lui.

Era Lale un ascultător activ? Putea fi, dar de cele mai multe ori prefera să vorbească el, şi amândoi ştiam că mă aflu acolo pentru a asculta. Unul dintre cazurile când mă asculta cu atenţie era când vorbeam despre încercările şi frământările la care mă supunea fiica mea, tânără adultă. Voia să ştie ce-a mai făcut de când nu ne-am mai întâlnit, dacă era cu acelaşi băiat (pe care-l cunoscuse), fiindcă lui nu i se părea destul de bun pentru ea. Când începeam să-i povestesc despre capriciile sale şi despre grijile şi temerile mele în legătură cu ea, râdea zgomotos, cerând s-o vadă, ca s-o încurajeze s-o enerveze în continuare pe mama ei. De asemenea, era foarte priceput în a da sfaturi despre cum se cresc copiii, începând mereu cu cuvintele:

„N-am avut o fiică, nu știu cum se cresc fetele, dar dacă aș fi avut, asta aș fi făcut...“ Apoi îmi expunea opinia lui bine articulată. Adoram felul în care îmi adoptase familia, punea întrebări cu miez și era sensibil la zbuciumul meu când aveam vreo problemă legată de ea. Îi împărtășeam fără nici o ezitare amănunte din viața mea, știind că-mi respecta intimitatea. Deși nu-i urmam mereu sfaturile, știam că ele vin din suflet și sunt întotdeauna bine intenționate. Și mă bucuram că pot să vorbesc cu cineva care nu are nici o legătură cu ai mei.

De câte ori soseam la o întâlnire, mă întâmpina cu cuvintele: „Mi-ai terminat cartea?“ Și de fiecare dată, îi dădeam același răspuns: „Nu, Lale, și nu scriu o carte, ci un scenariu.“ Vreme de aproape un an nu a avut nici o reacție la asta, apoi, într-o zi, s-a uitat la mine cu o privire nedumerită și m-a întrebat:

— Ce-i ăla un scenariu?

Ajunseserăm de la ușa apartamentului în salon și știam că următoarea lui mișcare va fi să se ducă în bucătărie să-mi mai facă o ceașcă de cafea proastă. Tootsie și Bam Bam porniseră deja într-acolo – cunoșteau ritualul. Dar Lale s-a oprit să-mi asculte răspunsul, așa că au trebuit să se întoarcă.

— Ei bine, Lale, îți scriu povestea în speranța că va fi transformată într-un film – vreau să-ți văd povestea spusă astfel.

Expresia de pe fața lui a fost neprețuită.

— Un film, vrei să faci un film despre mine și Gita? a zis el precipitat.

— Da, povestea voastră de dragoste rivalizează cu *Romeo și Julieta*, i-am spus. Forța ei e comparabilă cu cele mai mari filme făcute vreodată despre curaj și supraviețuire, așa că da, mi-ar plăcea foarte mult ca povestea voastră să fie un film.

Următoarele lui cuvinte n-au fost deloc cele pe care le așteptam, deși acum, retrospectiv, când mă gândesc la

acest bătrân încântător, sigur de sine, au fost perfecte.

— Și cine o să joace rolul meu? a întrebat el.

— Nu știu, Lale. N-am ajuns încă acolo, deocamdată scriu povestea ta ca scenariu, în speranța că într-o zi cineva o să vrea să facă film după el.

Surprizele au continuat.

— Brad Pitt, să mi-l dai pe Brad Pitt! E băiat frumos, și eu *sunt* un băiat frumos!

N-am putut să nu izbucnesc în râs, l-am îmbrățișat, spunându-i că e într-adevăr un băiat foarte frumos, la fel ca Brad Pitt, dar că acesta e prea bătrân ca să mai joace rolul lui. *Îmi pare rău, Brad!*

Fiind de acord cu spusele mele, a zis apoi că trebuie să găsim persoana perfectă pentru a-l juca pe Lale Sokolov, pentru că voia să știe cine va fi aceasta înainte de a pleca la Gita, ca să-i poată spune și ei când vor fi din nou împreună.

M-am oferit să vin într-o zi cu laptopul, ca să ne uităm la toți actorii tineri care puteau fi luați în considerare. *Nu, nu asta o să facem. O să mergem la cinema.* Voia să-i vadă pe actori înainte de a lua o decizie.

De când o cunoscuse pe fiica mea, Lale se bucura de compania ei și de câte ori ne întâlneam întreba de ea. *Dragul de el!* Era preocupat mai ales ca ea să nu bea alcool – văzuse prea multe tinere afectate de asta, ajungând să se afle în pericol pentru că nu erau perfect conștiente. Voia să-i dau asigurări că o să-i comunic opinia lui. Ea hotărâse să nu facă o facultate, ceea ce el considera că e o greșeală și îmi sugera să mă străduiesc mai mult s-o conving să se mai gândească. În cele din urmă, ea avea să-l ajute în mod decisiv pe Lale să găsească actorul care „să-l joace pe el". Lucra la un cinematograf multiplex mare, știa fiecare nou film care ieșea și putea să ne facă rost de bilete ca să stăm liniștiți și să analizăm actorii.

Ne-am dus la film după film. De câteva ori, a trebuit să obțin permisiunea șefei mele de a-mi lua o după-amiază

liberă ca să mă adaptez la programul lui Lale – nu-i plăcea să iasă seara. Eram întâmpinați de fiica mea și primeam cafea (făcută de un barista, așa că fără îndoială îmi făcea plăcere), și ea stătea cu noi un pic, apoi îl conducea pe Lale la locul lui.

— Ce zici de el? îl întrebam când pe ecranul din fața noastră apărea un băiat chipeș.

Deși eu vorbeam în șoaptă, Lale răspundea întotdeauna cu voce tare:

— Ce-ți trece prin minte? zicea el.

Auzind asta, știam că trebuie să mă las pe spătarul scaunului, să mă relaxez și să mă bucur de film. Abia în mașină, în drum spre casă, îmi dădea motivele lui pentru respingerea actorului. Adeseori spunea că nu e destul de înalt. Îmi păstram zâmbetul pentru mine – imaginea lui Lale despre el însuși ca având peste un metru optzeci nu avea legătură cu bătrânul cu care îmi petreceam timpul, și nici cu fotografiile cu tânărul Lale pe care le văzusem.

Altă zi, alt film. Pe drum, îi spuneam lui Lale despre actorul James Marsden, care mie mi se părea că ar fi perfect în rolul lui: înalt, brunet și frumos. El era, ca de obicei, reținut, dar i se lumina fața când se întâlnea cu fiica mea și putea să petreacă timp cu ea. Întotdeauna mă simțeam ca a cincea roată la căruță când erau împreună, dar mă bucura imens scânteia din ochii lui și faptul că ei îi plăcea atât de mult să fie cu un om pe care noi, în familie, îl numeam istorie vie.

Când s-au stins luminile și a început filmul, eram sigură că asta avea să fie ziua cea mare. Filmul abia fusese lansat și cinematograful era plin. După câteva minute, James Marsden a apărut pe ecran: înalt, brunet și frumos, cum promisesem. L-am împuns pe Lale în coaste, șoptindu-i:

— Uite-l, e exact ca tine!

Era întuneric, dar mi-am dat seama că-și dă ochii peste cap, apoi a rostit acele cuvinte familiare:

— Ce-ți trece prin minte?

Eșec. Eșuasem din nou. Să mă las pe spătarul scaunului și să mă relaxez. Apoi s-a întâmplat. S-a trecut la o altă scenă, un alt personaj principal. Lale a sărit în picioare.

— Ăsta-s eu, ăsta-s eu, el trebuie să fie eu! a strigat el.

Trăgându-l înapoi pe scaun, l-am făcut să tacă. A rămas tăcut doar câteva minute, dar s-a ridicat iar în picioare.

— Tu, cel din față, întoarce-te și uită-te la mine! Nu ți se pare că-mi seamănă? a strigat.

Pe când îl trăgeam la loc, încă mai striga. I-au mai spus și alții să facă liniște, și a funcționat. Apoi, cineva a început să bată încet din palme și mulți alții i s-au alăturat. Lale mi-a șoptit:

— Vezi, sunt de acord cu mine, el trebuie să mă joace!

Da, Lale. Găsiserăm persoana perfectă care să-l joace pe Lale Sokolov: Ryan Gosling. După ce Lale a tăcut în sfârșit, toată lumea din cinematograf a putut să se bucure de minunatul film *Jurnalul.*

La un moment dat, înainte de asta, Lale văzuse un film cu actrița Natalie Portman în rolul principal. Pentru el, ea era singura care ar fi putut-o juca pe Gita.

Avea gusturi bune Lale al nostru.

Se referea deseori la el însuși cu numele întreg – Lale Sokolov –, deși curând am aflat că nu Sokolov a fost numele lui de familie până în 1945. Supraviețuind Holocaustului, Lale s-a întors în Cehoslovacia controlată de comuniști și a creat o afacere de succes importând țesături: in, mătase, lână și danteluri. Era furnizor al unor firme de confecții, majoritatea aflate fie în proprietatea statului, fie a unor persoane private, nu evrei. Numele său adevărat, Eisenberg, a început să-i facă probleme, căci antisemitismul continua să fie la ordinea zilei în țara lui natală. A simțit că pierdea unele contracte pentru că era identificat în primul rând ca evreu, și nu ca un om de afaceri price-

put, așa cum se vedea el. Sora lui, Goldie, singura lui rudă care a supraviețuit, se măritase cu un soldat rus la sfârșitul războiului și luase numele lui de familie, Sokolov. Lale a hotărât să-și schimbe și el numele. În Krompachy, orașul său natal, primarul mi-a arătat registrul mare în care este consemnată nașterea lui. La sfârșitul documentului e o notă cum că Lale s-a prezentat la primărie și a cerut ca numele să-i fie schimbat în Sokolov.

Faptul că fie și un singur membru al familiei sale a supraviețuit a fost un fel de miracol. Lale era mezinul familiei, băiatul mamei, după cum mărturisea el însuși. Își admira fratele mai mare, pe Max, care n-a supraviețuit Holocaustului, dar era mai apropiat de sora lui, Goldie. În multe privințe, spunea el, ea i-a fost ca o a doua mamă. Avea grijă de el când era mic și mama lor era ocupată, ducându-l la școală până când el a hotărât că e destul de mare ca să meargă singur. În ziua în care Lale s-a urcat în trenul spre Auschwitz, în aprilie 1942, Goldie a rămas acasă, în Krompachy. Era tot acolo când el s-a întors, în mai 1945. Localnicii avuseseră grijă de ea, o ascunseseră, o mutaseră dintr-o casă în alta și nu o predaseră naziștilor.

Lale a existat în viața mea vreme de trei ani. Am vorbit mereu despre perioada în care fusese *Tätowierer* la Auschwitz-Birkenau? Nu, nici pe departe. Am devenit curând prieteni și conversațiile noastre puteau fi despre orice. Am început să aflu despre viața lui și a Gitei după eliberare, în Slovacia aflată sub conducerea comuniștilor, și despre fuga lor în Australia.

Fuga. Un cuvânt pe care-l asociezi cu captivitatea. Exact asta se întâmplase cu Lale; ajunsese *la închisoare*. Începuse să aibă mare succes ca importator de țesături fine, devenind furnizor pentru fabricanții de confecții. Odată cu succesul, a venit și nevoia de a da ceva înapoi. Lale a hotărât să-și împartă averea nu în țara sa natală, ci transferând în secret fonduri unor contacte evreiești din Palestina pentru a fi folosite în lupta pentru Israel. A fost

prins, pus sub acuzație, judecat, condamnat și dus la închisoarea din Ilava. Apartamentul lui și al Gitei a fost confiscat, conturile în bancă le-au fost golite – acum, tot ce avuseseră aparținea statului. Gita s-a mutat la niște prieteni. Cu toate acestea, pentru că Lale era Lale, avea fonduri secrete de care știa numai Gita.

Mituind un judecător, Gitei i s-a făcut cunoștință cu un psihiatru și împreună au ticluit un plan pentru a-l scoate pe Lale din închisoare. Următorul care a primit un plic de la Gita a fost un preot catolic. Vizitându-l pe Lale în închisoare, acesta i-a spus că trebuie să înceapă să „înnebunească". Când autoritățile închisorii au cerut prin tribunal un psihiatru care să-l evalueze, a venit psihiatrul mituit și a spus că Lale avea nevoie de o permisie în weekend ca să nu „înnebunească" de tot. Vă povestesc toate acestea folosind cuvintele pe care le-a folosit și Lale când mi-a spus povestea.

Odată permisia obținută, prietenii i-au ajutat pe Lale și Gita să fugă la Viena ascunși după peretele fals al unui camion de alimente. Luându-și fiecare câte o valiză, Gita a insistat să ia și tabloul cu țiganca pe care-l cumpărase ca un cadou pentru Lale. De la Viena, s-au îndreptat spre Paris, unde au stat câteva luni. Negăsindu-și de lucru, au hotărât să părăsească Europa și să se ducă în cea mai îndepărtată țară pe care o cunoșteau: Australia. El a obținut pașapoarte false și au ajuns în Australia conform planului, în 1949. Lale n-a mai părăsit Australia. Gita s-a întors însă de mai multe ori în Slovacia ca să-și vadă cei doi frați, care deveniseră partizani, luptaseră împotriva rușilor și supraviețuiseră războiului, și pe prietena ei Cilka Klein, cu care a rămas în legătură toată viața. A vizitat și Israelul.

În Australia, Lale și Gita au început din nou de la zero, ocupându-se tot de textile. Uneori le mergea bine, alteori nu, și o luau de la capăt, mi-a spus el. A lucrat mereu, a reușit mereu să se descurce – nu conta prea mult ce fel de

muncă era, câtă vreme îşi putea întreţine familia.

Când Lale mi-a povestit toate astea, de pildă fuga lui împreună cu Gita, era însufleţit şi mândru de felul în care ea preluase iniţiativa pentru a face să fie eliberat. Adeseori schimba vorba şi-mi spunea ceva extraordinar şi nou, şi asta era o provocare pentru mine – trebuia să mă concentrez zdravăn ca să nu pierd şirul. Nu puteam controla în nici un fel despre ce avea să vorbească într-o zi, nu-l puteam face să umple golurile din poveştile anterioare sau să-mi explice mai amănunţit ceva. Nu, Lale avea să-mi spună ce voia el. Numai el decidea subiectul conversaţiei. Rolul meu era să ascult activ orice îmi povestea, să caut în spaţiile dintre cuvinte un motiv pentru care simţise nevoia să schimbe subiectul – despre ce anume vorbea când alunecase pe panta unei alte amintiri? Uneori era evident, şi vedeam legătura; adesea n-o vedeam, aşa că pur şi simplu îi acceptam nevoia de a trece în alt loc şi timp.

Era important să rămân atentă la toate ingredientele care fac un bun ascultător. Pe cele vădite le-am practicat pe tot parcursul prieteniei noastre. Îi urmăream mereu limbajul trupului, bătăile din picior pe măsură ce agitaţia lui creştea, felul în care îşi întorcea faţa de la mine când amintirile erau dureroase, scânteia din ochii lui când mă privea în faţă şi îmi vorbea despre dragostea lui pentru Gita. Ah, cât de mult îmi plăcea să-l ascult povestindu-mi despre vacanţele lor anuale în Gold Coast, Queensland, Australia.

Se duceau la plajă în fiecare zi şi el era copleşit de imaginea Gitei în costum de baie, bucurându-se de soare şi de nisip. Aceste vacanţe erau punctul culminant al fiecărui an, când ei doi se relaxau cu adevărat şi se dedicau unul altuia. „Nu ne distrăgea nimic“, spunea el. Nu-l deranja nimeni, nu-i cerea nimeni nimic; petreceau împreună douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, trăind viaţa care fusese refuzată ambelor lor familii. Mi-a spus că ăsta era acel lucru simplu care-i lega de fiinţele dragi

pe care le pierduseră: să ducă cea mai bună viață cu putință. Singura lacrimă care scăpa era una de bucurie. Nu era greu să fiu pe deplin atentă și în pas cu el – era o onoare și un privilegiu să fiu cea căreia îi împărtășea aceste amintiri. Și cele bune, și cele rele. Și cele dureroase, și cele frumoase. Mi-ar plăcea să cred că i-am transmis ce simțeam când eram cu el, cât de speciale au fost pentru mine aceste momente. Nu pot decât să presupun că știa – n-a încetat niciodată să vrea să mă vadă, să-mi vorbească, să-mi spună poveștile lui despre speranță.

Nu am nici o îndoială că Lale trăia cu un anume grad de „vinovăție a supraviețuitorului". Părerea mea (neprofesionistă) e că toți supraviețuitorii Holocaustului pe care i-am cunoscut și cu care am vorbit poartă acest sentiment de vinovăție într-o măsură sau alta. Era evident la Lale când vorbea despre familia lui – mi-a povestit cum el și Gita erau deseori conștienți de nedreptatea faptului că ei au supraviețuit, în timp ce majoritatea rudelor lor, nu. El îi amintea de jurământul pe care și-l făcuseră unul altuia: singurul mod în care-i puteau onora pe toți cei care nu au supraviețuit Holocaustului era să ducă o viață cât mai bună.

Temându-se că autoritățile cehoslovace puteau să-l aresteze dacă părăsea Australia, Lale a hotărât să nu plece niciodată. Câtă vreme el și Gita au lucrat, au strâns bani pentru a-i trimite lui Goldie, care a rămas în Cehoslovacia, și când ea a putut călători, i-au plătit biletul de avion până-n Australia, unde a petrecut un timp prețios alături de ei.

Îi plăcea foarte mult să-mi povestească despre prima dată când a chemat-o pe Goldie în Australia. Melbourne nu avea un aeroport internațional și ea a trebuit să aterizeze la Sidney. El a făcut ceea ce a crezut că e mai bine, zburând la Sidney s-o întâmpine și s-o aducă la ei acasă. A hălăduit ore întregi prin aeroportul din Sidney fără s-o găsească. În cele din urmă, a sunat-o pe Gita să-i spună că

probabil Goldie pierduse avionul, îngrozit să nu i se fi întâmplat ceva. Gita l-a lăsat să vorbească despre ce trebuia să facă, cum putea afla ce se întâmplase cu ea, apoi i-a dat-o pe Goldie la telefon. Se pare că sora lui nu era atât de neajutorată pe cât credea Lale. Sosind în Sidney, știa că trebuie să zboare la Melbourne, așa că își cumpărase un bilet, ajunsese acolo, luase un taxi și bătuse la ușă, recunoscătoare că Gita era acasă. Lale a fost nevoit să-și petreacă noaptea în Sidney, și reîntâlnirea a fost amânată cu douăzeci și patru de ore.

V-am spus cum, stând în camera de zi a lui Lale, mergând cu el cu mașina, plimbându-i câinii, ori de câte ori îl ascultam, nu-l înregistram niciodată și nu-mi luam notițe. În condiții normale, un jurnalist sau un istoric care aude o poveste ar înregistra conversația și ar lua și notițe. Instinctiv, eu am simțit că orice distragere, fie ea și hârâitul unui aparat sau scrisul ori mâzgălelile mele (*da, mâzgălesc!*) ar fi o întrerupere cu consecințe. Dar auzeam nume și locuri, detalii dintr-o epocă istorică despre care, după cum i-am mărturisit rușinată lui Lale, știam foarte puțin. În ce mă privea, era o tensiune între rolul de ascultător și sarcina de a scrie povestea, care era la fel de importantă – pentru el și, din ce în ce mai mult, și pentru mine. Lale avea nevoie de cineva care să-l asculte, pur și simplu să fie prezent când el vorbea despre un timp și un loc pe care le ținuse închise în el decenii întregi, retrăirea lor la sfârșitul vieții devenise esențială și terapeutică. Dar simțea, de asemenea, mâna istoriei pe umărul lui – dincolo de glumele despre Ryan Gosling și Natalie Portman, bătrânul acesta știa că jucase un rol care trebuia consemnat pentru viitor. Știa că spunerea acestor povești era esențială pentru ca ele să nu se repete niciodată. Iar eu, la rândul meu, simțeam o imensă responsabilitate în calitatea mea de confidentă și deopotrivă de persoană pe care o alesese pentru a-i încredința povestea lui.

După ce plecam de la Lale, mă duceam întotdeauna

direct acasă. Adeseori cina era amânată, căci mă instalam la computer şi încercam să-mi notez inteligibil ceea ce auzisem. Scriam nume şi locuri fonetic şi apoi încercam să le potrivesc cu adevăratele nume şi locuri – biblioteca mea de lucrări despre Holocaust creştea zi după zi. Folosind datele pe care mi le dăduse Lale pentru evenimente la care asistase sau participase, căutam alte informaţii pe internet şi în cărţi. Încet, puţin câte puţin, am început să dezvolt relatarea lui. Acesta era rolul meu de cronicar al poveştii lui Lale. În celălalt rol al meu, acela de persoană aleasă pentru a-l asculta, am creat acel tabel pe care l-am descris mai devreme, în care îmi notam starea lui de spirit la fiecare întâlnire.

Un prieten specialist în sănătate mintală mi-a explicat că Lale n-o să-mi spună niciodată ceva ce n-ar fi vrut să ştiu. Îi cerusem părerea, pentru că mă temeam să nu fac rău punându-l să-şi amintească şi să vorbească despre un trecut atât de traumatizant. Prietenul meu mi-a atras atenţia să-l „deconectez" întotdeauna înainte de a pleca, asigurându-mă că rămânea liniştit, în prezent, şi de asta mă ocupam în modurile pe care le-am descris. Tabelul îmi permitea să ţin socoteala stărilor în care-l găseam şi-l lăsam. Am inclus şi o scurtă însemnare despre cum eram eu afectată de aceste vizite şi de ceea ce auzeam şi absorbeam în timpul petrecut cu el.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale muncii în asistenţa socială sau în alte domenii terapeutice îl reprezintă şedinţele „supravegheate" cu un coleg experimentat. În aceste întâlniri, se poate discuta practica de lucru, se pot exprima îngrijorări, se pot primi sprijin şi încurajări. Deşi relaţia mea cu Lale nu era în nici un caz una terapeutică, îi sunt foarte recunoscătoare şefei mele – care probabil acum ştie la fel de multe despre Lale ca şi mine – pentru că mi-a permis să vorbesc deschis cu ea. O să spun mai multe despre preţul ascultării ceva mai târziu.

De fiecare dată, înainte de a porni spre Lale, îmi notam

numele și locurile peste care dădusem în cercetările mele și care păreau să aibă legătură cu ceea ce-mi povestise el, și o listă de lucruri pe care aveam nevoie să le aflu. Pe aceasta o țineam în geantă până când întâlnirea era aproape de sfârșit, când mergeam să plimbăm câinii sau stăteam de vorbă despre altele și ne pregăteam să ne luăm rămas-bun. Abia atunci scoteam foaia de hârtie și îi puneam o anumită întrebare – una, cel mult două. De pildă, „Comandantul despre care ai vorbit ultima dată era Schwarzhuber sau Kramer?" sau „Când crezi că a fost prima dată când l-ai întâlnit pe Mengele?" sau „Cum se numea orașul natal al Gitei?". Când îl întrebam ceva de felul ăsta, după ce vorbise neîntrerupt ore întregi și rupseserăm deja vraja plimbând câinii sau discutând cine o să câștige la Wimbledon, îmi răspundea relaxat, privind în depărtare. Cred că știa exact de ce îi puneam aceste întrebări, dar nu comenta niciodată. De asemenea, întotdeauna avea răspunsul pregătit – memoria lui era ascuțită-brici și de o acuratețe absolută. Și astfel, bucată cu bucată, zi după zi, lună după lună, mi-a fost dăruită, și am primit, istoria *Tatuatorului de la Auschwitz*.

Aveam o poveste, o poveste pe care acum trebuia s-o scriu. O poveste pe care credeam că alții vor s-o audă sau, pentru că scriam un scenariu, s-o vadă. Viața mea și cea a lui Lale erau întrețesute: nici unul dintre noi nu putea merge mai departe fără celălalt. Lale avea multă încredere în capacitatea mea de a-i spune povestea și încurajarea lui era un tonic care îmi permitea să scriu cât de bine puteam, asta mi-a dat siguranță în a căuta să-i spun povestea. Familia mea mă sprijinea necondiționat, prietenii și colegii de serviciu îmi sorbeau cuvintele când le împărtășeam istoriile lui Lale. Cu toate că pe atunci nu-mi dădeam seama, faptul că îmi spunea povestea lui și eu o ascultam devenea o poveste în sine. Insist însă mereu că, deși romanul este al meu, deși are pe copertă numele meu, *Tatuatorul de la Auschwitz* e povestea lui Lale – a lui Lale și

a Gitei.

În continuare, prezint doar trei dintre nenumăratele însemnări pe care le-am făcut în acel tabel. Ele consemnează prima noastră întâlnire, încă una și pe cea din urmă.

Călătoria unui scriitor alături de un supraviețuitor al Holocaustului

Povestea mea		Povestea lui Lale	
Data, ce am făcut/spus	**Ce am simțit**	**Ce a spus el**	**Emoția lui**
3/12/03 Prima întâlnire cu Lale, căței lui, cafeaua proastă și biscuiții-vafe.	Ce aud? Ce am aici?	Nume, nume, Gita, Baretski, Höss. Grăbește-te să scrii! Trebuie să fiu cu Gita.	Suferă cumplit. Abrupt, nerăbdător, agitat.
Îmi dau seama de ignoranța mea în ceea ce privește iudaismul și Holocaustul.	Stânjenită. Rușinată.	E foarte bine. N-o să ai nici un fel de păreri preconcepute când îmi vei auzi povestea.	A părut ușor amuzat.
Mărturisesc că am strămoși germani.	Frustrare că nu mă pot conecta, nu pot urmări poveștile incoerente cu care sunt	Nici o problemă. Nu ne putem alege părinții.	Imperturbabil.

		bombardată.		
04/04/02	Ne întâlnim la el în apartament. Cafeaua e tot proastă, biscuiții-vafe îmi plac în continuare.	Copleșită de sentimente insuportabile de oroare și tristețe aflând prin ce au trecut el și Gita. Nu știu ce să fac cu aceste sentimente, care par să se transfere de la Lale la mine.	S-a schimbat de când mi-a cunoscut familia și mi-a spus că și câinii lui mă plac. Mă place, pot să-i spun povestea.	Lale e mai deschis. Spune că îi face bine să dezvăluie cuiva ceea ce pentru el nu sunt doar povești, ci și secrete despre el și Gita în lagăr. Dragostea lui nestinsă pentru Gita e mereu cu noi, în încăpere.
31/10/05	Spitalul Alfred. Gary le-a spus medicilor că ar vrea ca eu să-l vizitez pe Lale, care probabil nu va supraviețui acelei nopți – a suferit un accident vascular cerebral.	Zguduită.	Nu mai e conștient, la început e ușor agitat, dar când îl iau de mână și îi vorbesc în șoaptă, pare să se liniștească. E timpul să-mi iau rămas-bun de la el.	

N-o să uit niciodată ultima mea întâlnire cu Lale. Gary m-a contactat să-mi spună că Lale e în spital și că trebuie să mă duc să-l văd. M-am dus cât am putut de repede și am stat cu el cam o oră. Nu mai era conștient, dar la un moment dat a părut să devină ușor agitat, murmurând

ceva. L-am liniștit, vorbindu-i în șoaptă, ținându-l de mână și sărutându-l pe obraz. Îmi amintesc că i-am spus: „Dacă vrei să te duci la Gita, sunt sigură că Gary o să înțeleagă. Du-te, fii cu ea, și îți mulțumesc pentru acești ani minunați. N-o să încetez niciodată să încerc să-ți spun povestea."

În timp ce stăteam și vorbeam cu Lale, ținându-l de mână, am fost întrerupți de un medic și o asistentă care mi-au spus că trebuie să se ocupe de el, așa că era timpul să plec. Ridicându-mă, am zis:

— Vă rog, aveți mare grijă de el. E o persoană foarte specială: omul ăsta e istorie vie.

Medicul mi-a răspuns:

— Avem grijă de toți pacienții noștri.

A fost stupid din partea mea să spun așa ceva – știam că avea parte de cea mai bună îngrijire, și totuși, am făcut-o.

Asistenta s-a dus de cealaltă parte a patului, uitându-se la mâna pe care o țineam într-a mea.

— Am văzut numărul de pe brațul lui, mi-a spus ea.

Medicul, evident văzându-l pe Lale pentru prima dată, a întrebat:

— Ce număr?

— E un supraviețuitor al Holocaustului, i-a spus asistenta încet.

M-am trezit povestindu-le câte ceva despre cine era Lale, că fusese tatuator la Auschwitz și că acolo își întâlnise iubirea vieții. Asistenta l-a luat pe Lale de cealaltă mână și nici măcar n-a încercat să ascundă lacrimile care-i curgeau pe obraji. L-am privit pe tânărul doctor, care încremenise, uitându-se fix la Lale fără să rostească o vorbă. Am spus că plec și că-i las să se ocupe de el. Asistenta a ocolit patul, a venit la mine și m-a îmbrățișat strâns, medicul mi-a luat mâna și mi-a mulțumit pentru că i-am povestit despre pacientul lui.

Lale a murit câteva ore mai târziu, având-l alături pe

fiul său, Gary. Îi voi rămâne veşnic recunoscătoare lui Gary pentru că mi-a dat prilejul să stau cu Lale înainte să plece la Gita.

Cum să deveniţi vulnerabil

Dr. Brené Brown, renumita profesoară de asistenţă socială, descrie vulnerabilitatea ca abilitatea noastră de a face legături umane prin empatie, ataşament şi iubire. Aş vrea să adaug că şi prin a îngădui să fim iubiţi, prin a accepta că merităm dragoste şi comunicare.

Cât de uşor e să construieşti un zid în jurul inimii tale şi să permiţi numai capului să conducă? Mult prea uşor. E opţiunea sigură când întâlnim pentru prima dată pe cineva. Dacă nu avem nici o intenţie de a crea o legătură afectivă cu acea persoană, e normal să dezvăluim foarte puţin despre noi înşine şi să mergem mai departe. Când începe să se formeze o relaţie de durată, cât dezvăluim din noi şi cât de repede devine o decizie personală. Aici apare problema. Te poţi aştepta în mod rezonabil ca un om să se deschidă, să devină vulnerabil în faţa ta, dacă tu nu faci la fel?

Lale voia să spună cuiva povestea lui, asta ştiam amândoi. Îmi spunea povestea asta pe bucăţi, fără prea mare legătură şi coerenţă între o istorie la alta, dar de fapt n-o spunea cu adevărat, nu încă. Mă chinuiam să înţeleg ce vrea, dacă chiar vrea să vorbească despre trecut. Când vorbea totuşi despre şederea la Auschwitz, vocea îi era deseori ciudat de rece şi golită de emoţie. Singurele momente în care părea să-şi piardă controlul erau cele în care vorbea despre Gita. De multe ori, începea să spună ceva, se oprea şi îşi ferea privirea sau chema unul din căţei ca să-l mângâie, se liniştea, după care schimba vorba.

Apoi, într-o zi, cum stăteam noi aşa, ca de atâtea ori, dând târcoale poveştii, atingând-o, apoi retrăgându-ne repede, mi-am dat seama de ceva: Lale părea să se simtă în largul lui vorbind cu mine, mă întâmpina cu căldură, era

indignat dacă i se părea că trecuse prea mult timp între vizite. Dar el era cel care vorbea și acum întâlnirile noastre căpătaseră un aer în mod ciudat artificial. Era ca și cum am fi fost blocați în antreu, frământându-ne degetele, așteptând să înceapă ceva. Mă întrebase foarte puține lucruri despre mine și eu îi răspunsesem foarte prost la întrebări – îi spusesem cum se numesc soțul și copiii mei, cu ce mă ocupam. Cel mai intim detaliu pe care i-l dădusem era numele de fată al mamei mele, în prima zi când venisem la el. De la mine spre el nu veniseră nici un fel de amănunte personale. Și, privind în urmă, îmi dau seama că, atunci când mă întreba, eu mă abțineam să-i ofer altceva decât detaliile de bază – el nu întreba mare lucru, dar eu reacționam închizându-mă. Nu era vorba că voiam să-i ascund ceva, dar, de fapt, îi înțelesesem greșit insistența de a-și spune povestea repede, ca să poată fi cu Gita, ca pe o lipsă de interes față de orice altceva. Reușisem să creez o atmosferă care-i dădea o senzație de siguranță când eram împreună. Categoric era în largul lui cu mine – mă întâmpina și-și lua rămas-bun sărutându-mă pe ambii obraji, insistând să-i spun când aveam să mai vin. Dar ceva lipsea în relația noastră și mi-a trecut prin minte că era, în parte, vina mea.

Lucrurile s-au schimbat după ce l-am dus la mine acasă și i-am făcut cunoștință cu familia mea. Începând de atunci, chiar înainte să închidă ușa în urma noastră, când soseam la el, mă întreba de fiica mea. Din când în când, întreba și de bărbați, dar întotdeauna de fiica mea. Ceva se schimbase între noi – era acum o căldură, o francheță. La o săptămână sau două după cina în familie, s-a spart pentru prima dată gheața și a avut încredere că-i pot asculta și spune povestea. Permițându-mi să fiu vulnerabilă și lăsându-l pe Lale să-mi cunoască familia și să afle câteva lucruri despre mine, punctele bune și punctele rele, făcusem posibilă o legătură mult mai apropiată între noi. În general, îmi protejez familia de oricine în afară de priete-

nii noştri cei mai buni, dar lui Lale i-am permis să pătrundă. L-am lăsat să mă vadă prin ochii lor, fără nici un filtru. Chiar dacă avea nevoie de timp pentru a procesa ceea ce aflase despre mine, acum măcar ştia că are ceva de procesat.

Odată creată legătura între familiile noastre, s-a stabilit un nou nivel de încredere între noi. Era ca şi cum s-ar fi apăsat pe un întrerupător. Lale a început acum să vorbească despre răul şi ororile pe care le îndurase şi la care asistase într-un mod profund emoţional, adeseori chiar plângând fără să se ferească de mine, povestindu-mi despre durerea care-l copleşea la vederea atâtor atrocităţi, despre lupta lui de a rămâne optimist în faţa Gitei. După ce l-am auzit vorbind cu familia mea despre viaţa lui înainte şi după Auschwitz, ori de câte ori îl vedeam că se chinuie, îl călăuzeam spre amintiri mai fericite.

Într-o zi, mă duceam să-l văd şi am hotărât că de data asta aveam nevoie de o ceaşcă de cafea adevărată. Când a deschis uşa – acum mă aştepta întotdeauna cu uşa deschisă în timp ce urcam treptele spre apartamentul lui – i-am spus:

— Putem să ieşim la o cafea?

A acceptat bucuros, s-a căutat în buzunar să se asigure că are portofelul şi a luat cheile de la maşină. A fost prima – şi ultima – dată când Lale m-a dus pe mine cu maşina. Când a cotit pe o stradă fără să se uite în nici o direcţie, m-a făcut să închid ochii şi să-mi iau adio de la familie. Din fericire, am mers doar puţin, până la o cafenea din apropiere, dar toate regulile de circulaţie au fost ignorate. Nu ştiam dacă să râd sau să plâng când a tras într-o zonă cu staţionare interzisă, a oprit motorul şi s-a dat jos din maşină. Împleticindu-mă în urma lui, i-am atras atenţia că nu se putea parca acolo unde lăsase maşina. Fluturând din mână, mi-a spus că întotdeauna parca acolo, n-o făcea nimeni altcineva. Nu m-am mai obosit să-i explic că exista un motiv pentru asta.

Când am intrat în micuța cafenea, care în mod evident rămăsese neschimbată decenii întregi, toți clienții și tot personalul l-au strigat pe Lale pe nume. Femeile au dat fuga să-l îmbrățișeze și să-și primească obișnuitul sărut pe amândoi obrajii. Eu mi-am primit ceașca de cafea ca lumea, dar ceea ce mi-a plăcut cel mai mult a fost să-l văd pe Lale însuflețindu-se printre oamenii pe care-i cunoștea bine și acceptându-le condoleanțele; femeile toate îl întrebau dacă se hrănește cum trebuie și remarcau că slăbise. Am fost primită cu căldură în cercul lor și am fost bombardată cu întrebări despre ceea ce făceam împreună cu Lale.

Speram că această ieșire avea să fie începutul reluării legăturilor cu comunitatea evreiască din care știam că el și Gita făcuseră parte. Gita murise cu cinci luni în urmă. El îmi arătase multe fotografii cu ei doi la diferite reuniuni. Erau niște fluturi de societate: Lale întotdeauna imaculat, Gita arătând senzațional. Deseori, în fotografii Lale nu se uita spre obiectiv, ca Gita, ci o privea cu imensă dragoste pe femeia de lângă el.

Câteva săptămâni mai târziu, m-a întrebat dacă voiam să ies cu el la acel prim eveniment social de care am vorbit mai devreme. Se ținea în sala de festivități de deasupra Centrului Evreiesc pentru Holocaust din Melbourne. Am recunoscut în asta un pas esențial făcut de Lale pentru a mă introduce în lumea lui: voia să aud de la prietenii săi despre el. Și el se lăsa acum să fie vulnerabil pentru a cimenta relația noastră. Eu urma să fiu acolo pentru a-i oferi sprijin moral dacă simțea nevoia să plece devreme, și nu era nici o îndoială că voia ca prietenii lui să știe că avea să i se spună povestea și s-o cunoască pe cea care avea s-o facă. Purta asta ca pe o decorație când mă prezenta prietenilor și cunoștințelor.

Îmbrăcată elegant, și nu în blugii și tricoul obișnuite, am bătut la ușa apartamentului său. M-a întâmpinat îmbrăcat cu o cămașă perfect călcată, în pantaloni și sacou,

arătând extrem de dichisit. Mi-a oferit braţul şi ne-am dus la maşina mea. Ştia că eu aveam să conduc, dar a fost gentleman şi mi-a deschis portiera.

Parcarea n-a fost uşoară pe străduţa liniştită unde se află Centrul. M-am oferit să-l las în faţă şi să caut un loc, dar nici n-a vrut să audă – era absolut capabil să meargă pe jos pe orice distanţă ar fi fost necesar.

Urcând scara spre sala de festivităţi, am ghicit după zgomot că intram într-o încăpere deja aglomerată. Mai târziu am aflat de la Lale că îmi spusese că evenimentul începea cu o jumătate de oră mai târziu, fiindcă voia ca toţi ceilalţi să fie acolo când aveam să ne facem intrarea.

Am făcut doi paşi în sală, apoi el s-a oprit. Cineva l-a văzut, i-a strigat numele şi un cor de „Lale! S-a întors Lale!" a umplut camera. Ca un actor pe scenă la sfârşitul spectacolului, el s-a înclinat adânc, cu cel mai larg zâmbet pe care i l-am văzut vreodată. Lale, playboy-ul, se întorsese.

Am fost profund recunoscătoare să fiu înghiţită de zecile de femei foarte bine îmbrăcate şi pline de bijuterii, vorbind toate deodată, care voiau să ştie cine eram şi ce făceam cu Lale. În timp ce mă bâlbâiam, căutându-mi cuvintele pentru a-mi explica prezenţa, m-am uitat la el, care era înconjurat de prietenii săi, dar mă supraveghea, ca să fie sigur că sunt bine. Când am clătinat din cap spre el, pe jumătate zâmbind, pe jumătate încruntându-mă, el mi-a trimis o bezea şi s-a întors cu spatele, revenind la conversaţia care se purta în jurul lui.

M-am uitat la femeile care mă înconjurau, la bărbaţii din cealaltă parte a încăperii. Am scăzut cu câţiva ani vârsta necruţătoare a celor de faţă. Bărbaţi şi femei de şaptezeci, optzeci şi nouăzeci de ani, îmbrăcaţi în haine frumos croite; mulţi dintre bărbaţi, în costum şi pantofi lustruiţi. Personalul de serviciu se mişca printre ei toţi, purtând tăvi cu băuturi sau cu mâncare. Bărbaţii erau la fel de gălăgioşi şi de însufleţiţi ca femeile din jurul meu. Era o scenă

încântătoare, mă simțeam onorată că fac parte din ea. De câteva ori i-am auzit pe unii bărbați spunând: „Nu e evreică?" Lale replica: „Nu, ți-am spus, nu vreau să-mi scrie un evreu cartea." Discuțiile continuau, dar îi auzeam revenind la: „Nu are nici o parte evreiască, ești sigur?"

Am încercat să explic ce făceam acolo, iar în timp ce sorbeam din vin și scăpam firimituri pe jos, mi se întindea mereu încă un pahar, încă un pateu. Părea important să accept o băutură sau ceva de mâncare de la fiecare femeie prezentă pentru a crea o legătură cu ele, individual și colectiv.

Nu prea știam la ce să mă aștept când le-am spus că mă întâlneam cu Lale ca să scriu despre viața lui și a Gitei la Auschwitz-Birkenau. Reacția lor a fost una de susținere și încurajări – de-a dreptul copleșitoare. Toate s-au adunat, vrând să-mi povestească despre prietenia lor cu cei doi. Fiecare dintre ele părea că încearcă să le întreacă pe celelalte, susținând că prietenia ei a fost cea mai îndelungată, cea mai strânsă. Nu mai țin minte de câte ori am auzit cuvintele: „Ai cunoscut-o pe Gita..."

În timp ce toate aceste povești despre Lale și Gita îmi erau dezvăluite, aproape strigate spre mine, mi-am dat seama că îmi găsisem sursa de cunoștințe despre Gita prin relațiile acesteia cu prietenele ei. Erau istorii pe care Lale nu le știa sau nu le considera importante, pentru că multe nu-l implicau și pe el. Mi-au povestit ce bucătăreasă grozavă era Gita. Lale nu pomenise niciodată de vreun moment în care ea să fi gătit sau copt ceva. Era încântător să asculți cât de mândră era de „masa" ei când cina de Șabat se ținea la ei acasă. Multe dintre ele erau invidioase pe hainele frumoase pe care le purta Gita, mai ales că și le făcea singură. Văzusem multe fotografii de-ale ei arătând splendid, în rochii care-i veneau perfect. „Da, și le făcea chiar ea", mi s-a spus. Mai târziu, Lale mi-a confirmat că-și făcea singură hainele, tot ea crea și modelele. Când l-am întrebat dacă era într-adevăr o bună bucătăreasă, mi-a

răspuns că el doar mânca ce i se dădea și nu se gândea niciodată la asta. Faptul că nu arătase niciodată vreun interes față de mâncare ori de câte ori pomenisem de ea în trecut căpăta sens acum.

Când le-am întrebat pe femei dacă știau cum fusese șederea la Birkenau pentru Gita, au schimbat priviri nedumerite și au ridicat din umeri. „Sigur că știm cum a fost", au spus ele. „Am fost și noi acolo." M-am simțit atât de mică – cum de nu pusesem această întrebare mai devreme?

Am fost uluită de cât de liber vorbeau despre experiențele lor din timpul Holocaustului. Lale îmi spusese de multe ori că Gita nu vorbea niciodată despre șederea la Auschwitz; presupusesem, ca urmare, că nici alte supraviețuitoare ale Holocaustului nu voiau să vorbească despre asta. Aici, auzeam despre acest subiect pentru prima dată din perspectiva unor femei. Ceea ce m-a frapat erau referirile permanente la frig. Lale menționase vremea, dar numai când spunea dacă era iarnă sau vară. Părea că amintirea predominantă pe care o aveau aceste femei era frigul cumplit, nici nu știau cum de supraviețuiseră.

Ascultam cum una îi spunea cuiva: „Cum ai putea să știi cum era? Tu ai fost acolo doar o săptămână! Eu am stat ani de zile." Sau: „Tu n-ai fost la Auschwitz. Noi am avut parte de cel mai rău lagăr, al vostru era o tabără de vacanță în comparație cu el." Pentru mine, care eram din afară, părea o ciorovăială, dar apoi mi-am dat seama că așa vorbeau între ele și că nimeni nu se supăra dacă era corectat sau criticat. Când o femeie mi-a spus că avea și ea o poveste ca a lui Lale și a Gitei și m-a întrebat dacă n-aș vrea să scriu și despre asta, am fost cotropită de solicitări: „Scrie povestea mea, spune povestea mea!"

Vreme de câteva ore, am făcut parte din acest grup incredibil de supraviețuitoare, ascultându-le istoriile despre imense suferințe personale, presărate cu mici momente de bucurie. Câteodată, după ce o femeie povestea o astfel de

istorie, prietenele ei îi spuneau: „N-am știut asta, nu ne-ai mai povestit." Ridicarea din umeri era deseori urmată de: „Ei bine, n-am vrut să vorbesc despre asta până acum, acum vreau și poate că ea" – și arăta spre mine – „o să vrea să spună și povestea mea".

Am văzut în filme, am citit despre asta în cărți, dar să aud o femeie descriind cum a fost despărțită de părinți și de frații mai mici la o selecție era cu totul altceva. Câteva femei au îmbrățișat-o – era limpede că știau povestea, dar încă reacționau cu un gest afectuos, așa că am luat-o de mână și m-am uitat în ochii ei, lăsându-le pe ele să spună tot ceea ce eu nu puteam. Cu cealaltă mână, m-a mângâiat pe față și mi-a zâmbit. O mică legătură între două străine, pe care mi-o amintesc. Durerea fizică pe care am simțit-o în piept mi-a rămas o vreme.

Când Lale a venit în sfârșit la mine și mi-a spus că vrea să plece, eu nu voiam. Nume și numere de telefon au fost mâzgălite pe șervețele și bucăți de hârtie găsite prin poșete și întinse febril spre mine împreună cu un „Sună-mă". Ulterior, m-am întâlnit cu multe dintre aceste femei de multe, multe ori. Sunt sigură că și-au dat seama că aveam să spun doar povestea lui Lale și a Gitei, dar ori de câte ori eram împreună, era aproape ca și cum aș fi fost un catalizator, care le ajuta să vorbească între ele, să-și compare amintirile și experiențele, să vorbească deschis despre trauma trecutului, despre sentimentele de vinovăție și rușine încercate pentru că au supraviețuit. Pretinzând că vorbesc cu mine, cineva din afară, simțeau cumva că li se permite să vorbească deschis despre această perioadă cruntă din viața lor. Eram copleșită de asta. Era un privilegiu uriaș să fiu inclusă în acest grup strâns unit, cu o experiență comună, și să ascult povești pe care de multe ori nu le mai spuseseră nimănui, nici măcar propriilor familii.

Cât de mult știu copiii supraviețuitorilor despre experiențele părinților lor pare să varieze imens. Am cunoscut copii care știu fiecare detaliu din viața părinților lor în

timpul Holocaustului, dar majoritatea copiilor de supraviețuitori îmi spun că știu foarte puține despre această perioadă. Mulți spun că mama sau tatăl lor le-au spus clar că nu vor să vorbească despre asta. Alții mi-au povestit că le-a fost frică să întrebe, nevrând să supere și neștiind cum aveau să reacționeze ei înșiși aflând despre ororile prin care a trecut părintele iubit. Mi s-a cerut de nenumărate ori sfatul despre cum să faci un supraviețuitor să vorbească cu copiii lui și am fost întrebată dacă aș fi pregătită să-i întâlnesc și să le ascult povestea. Dacă e ceva ce am învățat din discuțiile cu supraviețuitori e că nu-ți vor spune niciodată decât ceea ce vor să știi, nu-i poți forța să vorbească. Le-am sugerat că, dacă găsesc pe cineva care nu are nici o legătură emoțională cu supraviețuitorul, cu care acesta să vorbească, l-ar putea ajuta să se deschidă, dar nu există nici o garanție.

*

Pe măsură ce prietenia noastră a devenit mai strânsă, Lale m-a invitat în lumea lui din ce în ce mai des. Uneori mă ducea la o cafenea mai mică pentru a se întâlni cu prietenii lui bărbați. Câțiva dintre aceștia îmi pomeneau despre experiențele lor în timpul Holocaustului, recunoscând că erau supraviețuitori, dar nearătând niciodată vreo emoție, nespunând mare lucru – doar dădeau din cap cu acel aer care însemna „am fost acolo". L-am întâlnit de mai multe ori pe unul dintre prietenii cei mai buni ai lui Lale, am fost la el acasă, i-am cunoscut soția. Tuli avea doar șaptesprezece ani când a fost luat în lagăr. Era tot din Slovacia, din Bardejov, un orășel pe care l-am vizitat – cel din care era și Cilka Klein. A stat la Birkenau numai câteva luni, apoi a fost trimis într-un alt lagăr de muncă, dar mi-a povestit despre foamea cumplită pe care a îndurat-o acolo. Asta părea să fie amintirea lui predominantă: foamea.

Un om cu vorba liniștită, Tuli părea opusul lui Lale ca

personalitate. În timp ce Lale zicea primul lucru care-i trecea prin minte, Tuli era rezervat și cumpănea tot ce spunea în prezența mea. Când eram cu prietenii săi, lui Lale îi plăcea să le povestească despre mine și familia mea – da, mai ales despre fiica mea. Asta dădea naștere unor discuții între bărbați, toți vrând să afle mai multe despre cine eram și de unde veneam – adoram faptul că Lale părea atât de mândru că suntem prieteni.

Mă simțeam confortabil să vorbesc despre mine, să spun povești din copilăria mea în Noua Zeelandă rurală, și ei păreau în mod real interesați. Și mi-am dat seama că, atunci când vorbeam deschis despre viața mea personală, acești bărbați deveneau și ei mai dispuși să vorbească despre ei și familiile lor, atât despre rudele apropiate, din Australia, cât și, cu timpul, despre cei pe care-i pierduseră. Era clar că pierderea rudelor în timpul Holocaustului era cel mai important lucru pe care voiau să mi-l spună. Era evident că tot răul și ororile pe care le văzuseră sau înduraseră păleau în comparație cu moartea membrilor familiei. Exprimau ei astfel vinovăția supraviețuitorului? Ceea ce știu este ceea ce am auzit. Nici o durere care le-a fost provocată nu se compara cu durerea de a fi trăit vieți împlinite, în vreme ce părinții și frații lor muriseră.

Când mă gândesc la timpul petrecut cu Lale, ascultându-l, îmi vin în minte mai multe povești care pe el l-au secătuit de emoții când le-a spus, și pe mine când le-am auzit. Mai ales pe una mi-o amintesc extrem de de viu, și încă mă întristează să mă gândesc la ea. Era în ziua în care mi-a povestit despre întoarcerea în Krompachy, orașul său natal, unde a găsit-o în viață pe sora lui, Goldie. Emoțiile amestecate de a găsi un membru al familiei în viață și de a afla că ceilalți fuseseră luați și că probabil nu aveau să se întoarcă erau viscerale, dureroase fizic pentru el, chiar și când vorbea despre ele șase decenii mai târziu. Auzind povestea, m-am simțit și eu la fel. I-am întrebat pe bărbați dacă faptul că s-au căsătorit și au avut la rândul lor

copii, și-au făcut propriile familii, i-a ajutat. Toți cei cărora le-am pus această întrebare mi-au răspuns că nu i-a ajutat deloc: erau două lucruri separate, unul nu-l putea nici compensa, nici înlocui pe celălalt.

Am început acest capitol întrebându-mă dacă e ușor să asculți. Eu cred că poate fi. N-o să simțiți întotdeauna că v-a ieșit sau că a mers bine discuția – mie cu siguranță așa mi se întâmplă. Spuneți-vă că, atâta timp cât faceți întotdeauna tot ce puteți, oricât de vitrege sau de prielnice ar fi împrejurările, atunci ați făcut destul. Sunt însă câțiva pași pentru ca acest lucru să fie mai simplu. Să fii un ascultător activ nu e ceva ce trebuie să-ți tot reamintești să faci. Fie că vorbiți cu persoanele cele mai dragi și mai apropiate, cu bătrânii, cu copiii, procesul e același. Ca în toate celelalte situații din viață, nu urmăm întotdeauna procesele necesare pentru rezultatul pe care ni-l dorim. Totul se reduce la a-ți permite să fii vulnerabil și a-i lăsa pe ceilalți să vadă asta. De ce ar avea cineva încredere să-ți împărtășească speranțele și temerile sale, trecutul și visurile pentru viitor, dacă nu simte că e ceva reciproc? Răspunsul e simplu: n-o s-o facă. I-am ascultat cu neliniște și bucurie pe copiii mei „spunându-i povești" despre mine lui Lale. Ei nu au fost reținuți. Din prima zi în care i-a întâlnit, el i-a adunat în cercul lui, le-a împărtășit aspecte din trecutul lui. S-a lăsat să fie vulnerabil în fața lor, și ei au răspuns, convinși că va respecta și îi va plăcea ce spun despre mama lor. I-au dat muniție să mă tachineze când era într-o dispoziție jucăușă, ceea ce se întâmpla des. Primindu-l pe Lale în familia mea, am creat o lume în care eu să ascult, și el să-mi spună o poveste pe care-și dorea cu disperare s-o împărtășească.

A doua zi după moartea lui Lale, familia mea m-a însoțit la ceremonia funerară și la înmormântare, și în seara aceea am intrat pentru prima dată într-o sinagogă, să ne luăm rămas-bun de la el. Plecase acum să fie cu Gita, dar nici unul dintre noi avea să-l uite.

Un pas în plus

„Am rămas fără lenjerie curată", i-am spus editoarei mele de la Londra din camera mea de hotel de la Johannesburg, unde mă aflam pentru a-mi promova romanele, *Tatuatorul de la Auschwitz* și *Călătoria Cilkăi*. Trebuia să mă întorc acasă în două zile, dar dădusem un telefon care avea să schimbe totul. Telefonul la Rehovot, Israel, unde vorbisem cu o femeie de nouăzeci și doi de ani pe nume Livia. Îi ascultasem povestea despre cum a fost luată din Slovacia în martie 1942, împreună cu sora ei mai mare. O ascultasem spunându-mi că își amintește cum Lale Sokolov i-a tatuat numărul pe brațul stâng când a intrat la Auschwitz-Birkenau. O ascultasem relatându-mi cum ea și cele două surori ale ei s-au mutat în Israel după război. O ascultasem rugându-mă să mă duc în Israel s-o văd, să-i aud povestea. Apoi am vorbit cu fiul ei, al cărui e-mail nu mă lăsase să dorm cu câteva zile înainte: „Cred că mama mea și surorile ei au o poveste pe care s-ar putea să vreți s-o auziți", îmi scrisese el. Avusese dreptate.

„Cumpără-ți lenjerie nouă", mi s-a spus. Editoarea mea a simțit ceea ce simțeam și eu. Era o poveste pentru care merita să faci un pas în plus – de fapt, opt mii de kilometri.

Am verificat adresa pe care mi-o dăduse Livia – Rehovot era un oraș în apropiere de Tel Aviv – și mi-am căutat cazare în zonă. Din câte îmi puteam da seama, era un oraș-satelit al Tel Avivului; nu era ușor să găsești camere la hotel. Am verificat dacă era posibil să zbor de la Johannesburg la Tel Aviv. Da, era. Am telefonat acasă și mi-am întrebat familia ce părere avea dacă mai întârziam o săptămână, pentru că aveam de mers undeva. *Atunci trebuie să te duci*, mi-au spus – nu mi-au cerut alte detalii.

La două ore după ce ar fi trebuit să mă urc în avionul de Melbourne, zburam spre Tel Aviv. Un zbor de o noapte, cu aterizare dimineața devreme, singură într-o țară în

care nu mai fusesem niciodată, a cărei limbă n-o vorbeam, dar cu desuuri noi în valiză. Nu făcusem rost de bani în moneda locală, dar cardurile de credit funcționează oriunde, nu-i așa? Reușisem să fac o rezervare la hotelul cel mai apropiat de casa Liviei și i-am cerut șoferului de taxi să mă ducă acolo. Am mers o vreme prin marginea Tel Avivului, apoi ne-am îndreptat spre Rehovot. Era mijlocul verii și chiar și în zori din pământ și din clădirile pe lângă care treceam ieșeau aburi calzi.

Când am ajuns în fața hotelului, i-am întins cardul șoferului de taxi.

— Nu primim card, doar cash, a venit replica promptă.

Când i-am explicat, sau am încercat să-i explic, că abia sosisem în țară și nu aveam deloc bani lichizi, șoferul a pornit, îndepărtându-se de hotel, cu mine prizonieră pe bancheta din spate. Ușor panicată în sinea mea, l-am întrebat calm unde mergem. Se pare că literele ATM sunt folosite în multe limbi și am înțeles că eram dusă la unul, de unde puteam să scot bani, apoi aveam să ne întoarcem la hotel.

La un ATM izolat la marginea unui drum neasfaltat, fără nici o legătură aparentă cu vreo clădire, nemaipomenind de o bancă, am ieșit bombănind din taxi, bagajele rămânându-mi înăuntru, și i-am predat cardul meu unei mașinării ale cărei instrucțiuni de folosire nu le puteam citi. Fără nici o idee despre rata de schimb valutar, după ce mi se spusese de câți shekeli era nevoie, am ghicit pe ce butoane să apăs și am dublat suma pe care mi-o ceruse șoferul.

Cardul mi-a fost înapoiat, shekelii au venit și ei.

Când făcusem rezervarea la hotel, plătisem pentru o zi în plus, ca să pot intra în cameră dimineața devreme. Aveam nevoie disperată de un duș. Fiul Liviei îmi spusese să vin la ei îndată ce pot. În mai puțin de o oră, eram din nou în taxi. Am oferit cardul, mereu optimistă, dar mi s-a spus iar că numai cash. De data asta pregătită, am întins

banii. Bancnota mi-a fost dată înapoi, ca fiind prea mare – șoferul voia suma exactă sau una apropiată. Explicația mea că ATM-ul nu-mi dăduse decât bancnote mari n-a fost acceptată. Atunci mi s-a spus că voi fi dusă la un magazin de unde puteam să cumpăr ceva și să primesc rest mărunt.

Bun venit în Israel.

În cele din urmă, taxiul m-a lăsat în fața unui bloc. Coborând, am ridicat ochii și i-am văzut pe Livia, fiul și nora ei făcându-mi cu mâna dintr-un balcon de la etajul întâi. În timp ce mă îndreptam spre intrarea blocului, ușa s-a deschis și fiul Liviei m-a întâmpinat cu o îmbrățișare călduroasă și m-a condus sus, la mama și soția lui, care mă așteptau cu brațele deschise. Ce primire! Asta era sosirea în Israel pe care aveam să mi-o amintesc.

— Probabil vă e foame. Luați loc, v-am pregătit micul dejun și o cafea, sigur aveți nevoie de o cafea, nu-i așa?

Nu era nici nouă dimineața.

Am petrecut două zile cu Livia și cu alți membri ai familiei sale și i-am ascultat spunându-mi povestea a trei surori din Slovacia care au supraviețuit lagărului Auschwitz-Birkenau. Nimeni nu avea vreo reținere – voiau să aflu cât de mult îmi puteau ei împărtăși în scurtul timp pe care îl aveam de stat în Israel. Știind că pentru povestea Liviei nu voi avea timpul pe care-l avusesem cu Lale și știind din nou că nu voiam să fiu distrasă luându-mi notițe, am rugat-o pe nora Liviei să ia notițe în locul meu. Și, cum făcusem atât de adesea în viața mea și cum o făcusem mai ales cu dragul meu prieten Lale, am stat și-am ascultat. Și am băut cafea turcească tare și am mâncat câte ceva nou în fiecare oră. De data asta însă cafeaua era minunată – ceream și în plus!

În primul e-mail pe care l-am primit de la fiul și nora Liviei, ei mi-au spus că Livia era din același oraș ca și Gita. Mi-au spus că numărul ei era 4559, cu trei numere după al Gitei. Livia n-a închis un ochi cât a citit *Tatuato-*

rul de la Auschwitz, mi-au relatat ei, era copleșită și nu-i venea să creadă cât de precis descrisesem totul. Mi-au mai spus că ea își amintea unele întâmplări cu Gita, că a fost de multe ori cu ea și că ar vrea să-mi ofere detalii în sprijinul unor părți ale cărții mele care fuseseră criticate. Livia avea o memorie incredibilă, au zis ei, și voia să lămurească lucrurile față în față.

Telefonul care a urmat la două zile după acest prim e-mail a fost foarte emoționant, fiecare dintre noi a plâns într-un moment sau altul. Fiul Liviei mi-a povestit cum, când mama lui a văzut coperta australiană a cărții (care înfățișează două brațe cu numere tatuate), a spus doar: „Asta trebuie să fie despre Lale și Gita." *Cum e să auzi asta?* Când am vorbit cu Livia, care mi-a spus foarte clar că voia să mă vadă, nu doar să vorbim la telefon, am știut că trebuie să merg la ea – și eu prefer să vorbesc față-n față.

Când am închis, mi-am dat seama că tremuram. Mi se făcuse pielea ca de găină. Trebuia să mă duc să-i văd pe Livia și pe ai ei imediat. Dând un telefon editorilor mei din Londra, a fost nevoie să vorbesc doar câteva minute cu ei înainte de a mi se spune: „Urcă-te în avion."

După o discuție de numai cinci minute, știam că trebuie să-mi urmez instinctul. Ascultasem vocea plăcută a unei femei în vârstă. Nu mă întrebasem de ce familia ei mă contactase, de ce vorbise Livia cu mine – pur și simplu mi se păruse normal. M-am gândit la ceașca aceea de cafea pe care am băut-o cu ani în urmă cu o prietenă, care mi-a vorbit despre omul cu o poveste care ar merita să fie spusă, și m-am simțit la fel ca atunci.

Era ceva ce trebuia să fac – pur și simplu așa mi se părea că e bine.

În cazul acesta, momentul, circumstanțele și experiența, precum și cuvintele de încurajare ale editoarei mele m-au făcut să fac acel pas în plus. Dar „am făcut un pas în plus" și atunci, prima dată, când am acceptat să beau o

cafea cu un bătrân care jelea moartea soției sale. Ba chiar mai simplu decât atât: prin a face un pas în plus înțeleg a fi deschis ca ascultător. Când ascultăm activ, scopul nu e să judecăm, să ne formăm „o părere" despre ceea ce ni se spune. De asemenea, și ar trebui să practicăm cu toții mai mult asta, trebuie să ajungem să ascultăm fără a ne gândi la un răspuns – chiar și numai asta ne poate distrage. Nu e nevoie să comentăm tot ce ni se spune. De fapt, în multe cazuri, este probabil mai bine să nu spunem nimic decât să riscăm să spunem ceva greșit.

Cu Lale și Livia, după cum am spus, n-am vrut să fac nimic care m-ar fi distras de la ceea ce venisem să ascult sau care l-ar fi distras pe oricare din ei de la ceea ce voia să spună. Așa că nu mi-am luat notițe, deși mai târziu am înregistrat conversațiile mele cu Livia. Acest proces de a asculta cu adevărat și a fi deschis implică nu numai auzirea cuvintelor, ci și ascultarea tăcerilor dintre ele și contextul în care sunt spuse. Ca și Lale, Livia m-a căutat prin intermediul fiului său, pentru că e în vârstă și vrea ca povestea ei și a surorilor ei să fie spusă cât mai e timp. Ceea ce am știut să fac din experiența cu Lale a fost să mă pun la dispoziție – să-mi permit să fiu vulnerabilă în sensul că m-am prezentat la ea chioară de somn, singură, practic direct din avion – și să încerc să-i arăt repede cine și cum sunt, doar fiind prezentă. Am încercat să-mi las deoparte orice gânduri despre măsura în care aceasta era o poveste cu care puteam să fac ceva, dacă avea să se hotărască într-adevăr să-mi spună totul, dacă povestea era importantă, și pur și simplu să ascult, să fiu deschisă în fața ei, pregătită s-o aud. Istoria pe care o avea de spus era una plină de forță, speranță, supraviețuire, curaj – și dragoste. Să mi se îngăduie s-o ascult pe Livia, s-o cunosc pe sora ei Magda, în vârstă de nouăzeci și patru de ani, și minunata lor familie a fost unul dintre cele mai mari privilegii ale vieții mele. Sora cea mare a Liviei, Cibi, a murit în 2014.

La sfârșitul celei de-a doua zile petrecute cu ea și fami-

lia ei, Livia mi-a spus să-mi iau liber a doua zi și să mă duc la Ierusalim. Ignoranța mea în materie de geografie s-a arătat când i-am spus că nu am cum să mă duc până acolo și înapoi într-o singură zi. Trebuie să rețineți că sunt din Australia, unde să mergi dintr-un oraș în altul necesită de obicei un avion. Din fericire, fiul și nora Liviei locuiesc în Canada și cunosc obstacolele puse de distanțe în călătoria prin țară. A doua zi, un șofer m-a condus pe drumul de patruzeci de minute până-n Ierusalim. L-am rugat să mă ducă direct la Yad Vashem – Memorialul Victimelor Holocaustului. Dacă era să fiu în Ierusalim, voiam ca asta să fie prima mea oprire. Vreme de cinci ore, am rătăcit prin acest muzeu uluitor, am stat în zona de arhivă împreună cu o asistentă foarte amabilă, care m-a ajutat să caut în baza de date să văd ce informații aveau despre Lale, Gita și Cilka. Înainte de a pleca, am intrat în magazinul muzeului. A fost un șoc să văd *Tatuatorul de la Auschwitz* expusă acolo. Nu știu de ce, dar nu mă așteptam să găsesc aici versiunea în limba engleză. Mi se spusese că drepturile de traducere în ebraică fuseseră vândute în Israel, dar din câte știam, cartea încă nu apăruse.

Am luat un exemplar și mă uitam la el, copleșită de emoție că-l țin în mâini în cel mai sacru dintre locurile dedicate Holocaustului. O vânzătoare s-a apropiat și m-a întrebat dacă vreau să-l cumpăr. I-am spus precipitat că eu sunt autoarea, că era cartea mea și i-am mulțumit pentru că o avea în magazin. Ea și-a chemat șeful și, într-o discuție lungă, am aflat cât de bine se vindea cartea acolo, cum mereu erau nevoiți să ceară noi exemplare furnizorului. Apoi mi-au spus că mulți oameni intraseră în magazinul lor cerând cartea, descriind țara din care veneau și dezvăluind cât de mult își doriseră să citească această poveste, dar și mai important, cât de mult își doriseră s-o cumpere de aici, de la Yad Vashem.

Provin dintr-un sătuc din Noua Zeelandă. Sunt trecută bine de șaizeci de ani și iată-mă la Yad Vashem, în Ierusa-

lim, aflând că veneau aici cititori din întreaga lume să-mi cumpere cartea. Am cumpărat un exemplar – şi eu voiam să am un exemplar din *Tatuatorul de la Auschwitz* cumpărat de la Yad Vashem.

Era deja după-amiază târziu când am ieşit din magazin să beau o cafea la cafeneaua muzeului. Când eram la Johannesburg – acum mi se părea că asta fusese cu mult timp în urmă, dar trecuseră abia câteva zile –, o femeie s-a apropiat de mine după ce mă auzise vorbind la un eveniment. Am stat de vorbă şi ea m-a întrebat unde plecam de acolo. I-am spus că s-ar putea să mă duc în Israel. Ea a zis că are un prieten bun care locuieşte în Ierusalim şi că, dacă ajung acolo, să-l contactez. Apoi i-a trimis un mesaj în care i-a spus că m-a cunoscut şi că s-ar putea să-l caut. În timp ce-mi beam cafeaua, m-am uitat prin telefon şi am văzut un mesaj de la omul acela, care-mi spunea să-l sun dacă ajung în Ierusalim. Acţionând dintr-un impuls, l-am sunat. Mai avea de lucru câteva ore, dar m-a invitat să iau cina cu el şi soţia lui. În momentul acela, ea nu ştia nimic despre mine şi cu siguranţă nu ştia că în seara aceea avea să gătească pentru o străină. El mi-a sugerat să mă duc să mă plimb prin Oraşul Vechi. Avea să mă sune câteva ore mai târziu să aranjăm cum să ne întâlnim ca să mă conducă la el acasă.

Sunt cam încrezătoare, aşa-i? Să nu le spuneţi alor mei!

Explorarea Oraşului Vechi a fost minunată. E o zonă vie, plină de culoare, forfotind de oameni, tineri şi bătrâni deopotrivă. Am rătăcit pe străzile pietruite, cumpărând câte un suvenir, gustând mâncarea locală. La un colţ de stradă, stabilit dinainte, a oprit o maşină şi un străin mi-a spus: „Urcaţi." Am făcut întocmai.

Am mers la el acasă, unde soţia sa gătise o masă minunată pentru noi trei. Am mâncat afară, pe balcon, cu o privelişte uluitoare asupra oraşului, pe când soarele apunea peste cea de-a treia mea zi în Israel. Am stat de vorbă ore

întregi. După miezul nopții, prietenul meu m-a dus înapoi la hotel. Am primit de la el și soția lui o lecție de politică și istorie ale Israelului. Studiasem la universitate conflictul arabo-israelian. Deși știam totul despre el, nu știam nimic. Acum știu mai multe. Ce onoare să petreci o seară cu localnici pregătiți să-ți împărtășească povești din viața lor într-o țară încă roasă de conflicte! Tot ce-și doresc ei e să înceteze ciocnirile. Exersau traiul în pace cu palestinienii stând într-un bloc locuit în mare măsură de prietenii lor palestinieni.

A doua zi, m-am întors la Livia și familia ei, cu care am mai petrecut trei zile. Ascultând, mai ales, dar și spunându-le câte ceva despre mine, pentru că și ei voiau să afle despre familia mea. Am scos telefonul de mai multe ori, căci trei generații din familiile Liviei și surorilor sale au venit să mă cunoască și le-am arătat mândră fotografii cu nepoții mei (cu adulții, mai puțin!).

Am aflat că, în ziua în care fusesem la Ierusalim, membri ai familiilor celor trei surori se adunaseră să vorbească despre mine, să spună dacă li se părea că mi se poate încredința spunerea poveștii lor. Aparent, eram considerată mai mult decât acceptabilă și către sfârșitul ședereii mele mi s-a făcut cererea oficială de a „spune povestea celor trei surori din Slovacia". Nădăjduiesc că această extraordinară poveste despre speranță, iubire și supraviețuire va deveni subiectul următorului meu roman.

O săptămână mai târziu, m-am întors acasă, unde am relatat familiei și editorilor mei frânturi din ceea ce învățasem și auzisem, și despre bogata experiență care rezultase din disponibilitatea mea de a face un pas în plus.

*

Acum câțiva ani, am făcut o altă călătorie. Locul era mai aproape de Australia, destinația era o cu totul altă lume decât cele în care am mai fost înainte sau după aceea.

Timorul de Est.

Ani de zile avusesem oarecum legătură cu unul dintre cei mai inspiratori și mai generoși oameni pe care i-am întâlnit vreodată. De câteva ori pe an, acest om călătorește în Timorul de Est, oferind acelei țări sărăcite experiența sa de cardiolog strălucit. Acolo, el identifica băieți și fete a căror speranță de viață era limitată dacă nu li se făcea o operație simplă pe inimă, care se practică în mod curent, în fiecare zi, în țările occidentale. Odată identificați, el își folosea resursele pentru a-i duce pe acești copii în Australia pentru operațiile care le puteau salva viața, făcute de medici la fel de dăruiți și plini de compasiune de la spitale importante. Eu aveam un mic rol în a ajuta la îngrijirea acestor pacienți și a mă ocupa de rudele și traducătorii lor, atunci când veneau la spitalul la care lucram. Au fost unele dintre cele mai emoționante interacțiuni de care am avut parte în cei douăzeci de ani în care am lucrat în spital.

Mi s-a cerut să însoțesc o mică echipă care pleca la Dili, capitala Timorului de Est, ca să vadă un nou grup de pacienți și să-i examineze pe cei ce avuseseră norocul de a fi tratați de acest cardiolog minunat, care le redase viața. Din echipă făcea parte și soția cardiologului, care făcuse această călătorie de multe ori cu soțul ei și care avusese un rol determinant în a ajuta comunități izolate să aducă apă potabilă în numeroasele sate mai mici aflate în zonele muntoase din afara orașului Dili, precum și să înființeze și să dezvolte o școală.

Neavând nici o abilitate medicală, am însoțit-o pe soția cardiologului într-o călătorie de două zile la munte, pentru a vizita școala respectivă și a vedea conducta de bambus întinsă pe marginea drumului – mai degrabă o potecă –, care ducea apă proaspătă în sate. Ne conducea cu mașina un localnic care avea să ne fie ghid și translator: se numea Eddie.

În mașină am stat în față, cu Eddie, în cele șase ore cât

a durat să străbatem cei aproximativ şaptezeci de kilometri de urcuş. În multe locuri, drumul era inexistent. De câteva ori, Eddie s-a dat jos din vehicul ca să studieze poteca şi distanţa faţă de marginea stâncii la prăpastie, pentru a calcula dacă puteam trece. Mă îndoiesc că am mers vreodată cu mai mult de zece kilometri pe oră.

Eddie avea o maşină foarte specială şi s-a dovedit că toată lumea, de-a lungul drumului îngust, în fiecare sat prin care am trecut, ştia cine o conducea. Când ne apropiam de primul sat, am privit cu uluire cum bărbaţi şi femei, băieţi şi fete ieşeau în fugă din case – nişte construcţii simple, cu patru pereţi, unele cu acoperiş, multe fără, strigându-i numele şi făcându-i cu mâna în semn de salut, de omagiu. Cu geamul coborât, Eddie le făcea şi el cu mâna, în timp ce ei alergau pe lângă vehicul, şi adeseori se oprea, se dădea jos şi stătea de vorbă câteva minute cu unii dintre bărbaţi, apoi ne reluam călătoria.

Însoţitoarea mea mi-a explicat că Eddie e un fel de zeu pentru toată lumea din această mică ţară. Că e cea mai venerată persoană pe care a cunoscut-o ea. Adesea, când Eddie se oprea, noi două coboram din maşină şi ne jucam cu copiii, care chicoteau, ne trăgeau de haine şi îşi arătau îndemânarea în a arunca cu piatra sau cu băţul. Copii mici se împleticeau în jurul nostru în pielea goală. Acolo nu existau scutece. Femeile stăteau deoparte, timide, chicotind şi întrebându-se cine eram. Când le făceam cu mâna şi le strigam ceva în semn de salut, ne făceau şi ele cu mâna.

Mi se povestise câte ceva despre Eddie, acest bărbat remarcabil care fugise din ţara lui când era mic. Timorul de Est a fost invadat în 1975 de Indonezia şi după câţiva ani, jumătate din locuitorii ţării au fost ucişi sau au murit de diferite boli. În această perioadă cumplită, Eddie a locuit în Australia, unde a primit şi educaţie, dar s-a întors în ţara lui în 1999, când ONU a preluat controlul. De atunci, a muncit neobosit pentru a furniza asistenţă medi-

cală și educație pentru toată lumea. Refuzând orice alianță politică, el a rămas independent de toate facțiunile care încă se mai băteau să guverneze unul dintre cele mai tinere state din regiune. Astfel, el și-a câștigat respectul tuturor.

În timp ce urcam, i-am pus câteva întrebări lui Eddie, vrând să înțeleg câte ceva despre cum se descurca țara lui, vrând să aud de la el istoria care ne făcuse să călătorim acum împreună ca să vedem o școală îngropată adânc în junglă. I-am arătat limpede că eram deschisă pentru a-i asculta povestea, dacă voia să-l asculte cineva.

A răspuns la întrebările mele blânde, apoi, încetul cu încetul, a început să povestească fără să mai fie întrebat. În următoarele două zile am auzit cele mai uimitoare povești, în timp ce acest om modest îmi împărtășea bucuria și speranța pe care le avea pentru țara lui natală. Țara în care fratele lui a murit în 1975, luptând cu armata indoneziană invadatoare, și în care numai el, din toată familia, revenise.

Întorcându-ne la Dili, l-am întrebat dacă mai pot să vorbesc cu el și, poate, să-i scriu povestea. M-a refuzat. Mi s-a spus că a fost abordat de mulți jurnaliști și scriitori, din Australia și din Statele Unite, care au vrut să-i spună povestea. A refuzat întotdeauna – considera că nu e decât un om care face tot ce poate ca să-i ajute pe oamenii din Timorul de Est să aibă o viață mai bună. Ceea ce pot să vă spun e că nu e un om obișnuit, care trăiește într-un loc și moment puțin obișnuite: este un om *extraordinar*, care contează imens. În următoarele câteva zile, cât am mai stat în țara lui, am vorbit de multe ori. M-a prezentat soției sale, mi-a arătat poze cu copiii lui.

Ceea ce face Eddie e foarte important pentru comunitatea sa, o comunitate aflată la nevoie. Dar toți putem să facem ceva important, oriunde ne-am afla. Poate fi și ceva simplu, de pildă să trecem din când în când pe la un vecin în vârstă, să ne oferim să ne servim comunitatea în feluri

mărunte sau să ascultăm pe cineva care vrea să vorbească cu noi. Au fost numeroase ocazii la spital când am avut de-a face cu părinți după moartea bebelușului lor și m-am simțit complet neputincioasă – nu era nimic de spus care să ușureze durerea sfâșietoare reflectată pe chipurile lor. Dar primeam câte un „mulțumesc" din inimă pentru că-i ajutam să organizeze înmormântarea copilului și știam că ajută să fac chiar și un lucru simplu, practic, fie el și mărunt.

Douăsprezece luni mai târziu, prietenul meu, cardiologul, s-a întors la Dili să facă ceea ce făcea cel mai bine: să încerce să salveze vieți tinere. Ca întotdeauna, Eddie era șoferul și translatorul lui. Am primit un e-mail de la prietenul meu în timp ce era acolo. Nu era nici un mesaj, numai subiectul: *Eddie a spus da.* Sper că într-o zi o să am ocazia să mă întorc în Timorul de Est și să găsesc o cale să spun povestea lui Eddie, cel mai curajos om pe care l-am întâlnit vreodată. Eddie cu siguranță a făcut acel pas în plus revenind în țara sa, când ar fi putut atât de ușor să rămână și să ducă o viață bună în Australia. A înfruntat pericole fizice, confruntându-se cu inamici într-o țară încă sfâșiată de conflicte și luptându-se să-și găsească identitatea. Când o să pot, o să fac și eu un pas în plus, întorcându-mă la Dili și, sper, o să spun cu mândrie povestea lui Eddie.

Experiența mi-a arătat iar și iar că, dacă mă duc undeva, în afara zonei mele de confort, cu inima deschisă, voi găsi pe cineva cu o poveste uluitoare de spus.

Tot ce am de făcut e să ascult.

Punerea întrebării potrivite

Sunt întrebată deseori de unde știe ascultătorul care e întrebarea potrivită la momentul potrivit, ce vor oamenii să fie întrebați sau ce întrebare va declanșa o poveste. Cum simțim care este indiciul delicat că suntem pregătiți să ascultăm și ce ar fi, dimpotrivă, o intruziune?

Când mă gândesc la aceste întrebări, îmi răsună mereu în minte cuvintele pe care mi le-a spus Lale când ne-am întâlnit prima dată. Mi-a pus întrebarea: „Știai că am fost *Tätowierer*?“ A trebuit să-i răspund că nu din două motive. Abia îl cunoscusem, și nu știam care era povestea lui, și habar nu aveam ce însemna *Tätowierer*. Mi-a răspuns: „Ei bine, asta am fost, eu eram cel care punea numere pe brațe la Auschwitz-Birkenau.“ Și-a ridicat mâneca de la cămașă și mi-a băgat brațul stâng sub nas. Mi-am păstrat expresia neutră, în timp ce ochii mei urmărea cifrele verzi spălăcite pe care mi le arăta: 32407. Acum știam ce înseamnă *Tätowierer*.

Știam că pentru a afla povestea lui Lale era esențial să-l ascult fără să-l întrerup. În puținele momente în care-i puneam câte o întrebare la mijlocul unei fraze, devenea nervos, își pierdea șirul și făcea eforturi să-l reia. Trebuia să lucrez cu fragmentele lui de povești, pe care mi le arunca uneori ca dintr-o mitralieră, cu o legătură limitată sau chiar fără legătură între ele. După cum vă puteți închipui, cu atâtea informații disparate, atât afective, cât și obiective, trebuia să vină un moment în care aveam nevoie să pun întrebări, să cer lămuriri, ca să înțeleg mai profund prin ce trecuse.

Ziua în care Lale a spus: „Ți-am povestit despre Cilka?“ a devenit un moment de cotitură pentru mine. Când am spus „Nu, cine era?“, el mi-a răspuns cu o afirmație simplă: „Era cel mai curajos om pe care l-am cunoscut“, a zis agitându-și degetul arătător. „Nu cea mai curajoasă fată; cel mai curajos om.“ Apoi s-a întristat și n-a mai vrut să vorbească despre ea, decât pentru a spune: „N-am putut s-o salvăm.“

Am lăsat discuția să se termine acolo, știind că o să mă întorc la Cilka atunci când o să simt că e momentul potrivit. De fapt, avea să dureze luni întregi să obțin amănunte despre ea și rolul ei la Birkenau, pentru că Lale se întrista întotdeauna când își amintea ce îndurase ea acolo, și mai

târziu, când fusese deportată în Gulagul siberian.

Odată, când eram în vizită la prietenul său, Tuli, Lale a pomenit de faptul că Tuli și Cilka erau din același oraș, Bardejov. L-am întrebat imediat pe Tuli ce-și amintea despre ea. Mi-a spus că o cunoscuse acolo, în oraș, știa ce făcuse la Birkenau și îi era milă de ea. El a fost prima persoană care mi-a spus că Cilka ar fi făcut lucruri „rele". Când am insistat, mi-a spus că doar a auzit ce făcea. Fusese însă bună cu el și riscase să-i ducă haine călduroase și o pătură în prima iarnă, când era să moară de frig. Credea că i-a salvat viața.

Comentariul lui Tuli că Cilka ar fi făcut lucruri „rele" m-a făcut să-i întreb pe alți supraviețuitori despre ea, mai ales pe femeile cu care acum îmi petreceam timpul când îl însoțeam pe Lale. Ca și de la Tuli, am auzit povești contradictorii: Cilka era „o fată groaznică", pe de o parte, iar pe de alta „era atât de tânără, atât de curajoasă", „a ajutat atât de mulți oameni cu mâncare și îmbrăcăminte, folosindu-și poziția de prizonieră protejată". Știam că trebuie să fac așa cum îmi spusese Lale: „Când termini de scris povestea mea, s-o spui și pe a Cilkăi – e important ca oamenii să știe despre ea."

Luni la rând, am ținut în geantă o listă cu întrebări pentru Lale, așteptând momentul potrivit. Cum am spus, îmi foloseam intuiția în timp ce el vorbea, oprindu-l când îmi dădeam seama că suferă sau e epuizat. Atunci îl întrerupeam în mod deliberat cu o întrebare. Nu despre el, Gita, Holocaust, viața lor după aceea, ci despre ceva care nu avea nici o legătură – de cele mai multe ori, despre sport. Apoi, după ce discutam evenimentul sportiv al zilei, scoteam ca din întâmplare foaia de hârtie din geantă și căutam o întrebare apropiată de subiectul despre care vorbise recent. „Data trecută ai vorbit despre cutare și cutare, poți să-mi spui mai multe..."

Când îi puneam o întrebare lui Lale în acest fel, de obicei se însufleța și răspundea plin de entuziasm. Asta-i

arăta că îl ascultasem, îmi spunea. Momentul, momentul conta întotdeauna când îi puneam o întrebare profund emoționantă, mai ales dacă era legată de Gita și, mai târziu, de Cilka. Amândouă îi salvaseră viața, fiecare în felul ei. Gita, îngăduindu-i s-o iubească, Cilka, cerșind o favoare de la bărbatul care o viola: „Ajută-l pe Lale." Au fost multe zile în care era cu neputință să vorbesc sau să întreb de aceste două femei și rămâneam la alte povești despre viața lui în lagăr.

Mai erau două aspecte ale șederii lui la Birkenau a căror amintire îl durea imens. Asta însemna că trebuia să fiu extrem de atentă când discuțiile noastre atingeau vreunul din ele și la fel de delicată în a pune întrebări despre ele. Acestea erau relațiile lui cu familiile de romi și cu cel care a devenit cunoscut ca „Îngerul Morții", Josef Mengele.

După cum am arătat mai devreme, Lale se împrietenise cu țiganii, pe care-i numea noua lui familie, pe când împărțeau același bloc în lagăr. Le dăduse speranțe că ar putea găsi și ei un mod de a supraviețui ororii prin care treceau și apoi fusese nevoit să se uite, cu o pușcă îndreptată spre el și sub amenințarea că va fi luat de asemenea, cum toți cei 4 500 de bărbați, femei și copii romi sunt încărcați în camioane în toiul nopții, numai pentru a ninge peste el din coșurile crematoriilor a doua zi. A fost o traumă profundă și un sentiment de vinovăție cu care știu că a trăit toată viața. De-a lungul a multe luni, am aflat despre această parte a istoriei lui de la Birkenau în mici izbucniri de durere și furie. Simt că e mult mai mult în povestea lui Lale pe această temă – a făcut aluzie la asta de multe ori, dar a preferat să o ia cu el în mormânt, și respect asta. Și cu siguranță am știut să nu încerc să-l forțez să-mi spună – nu l-am întrebat niciodată, doar am ascultat când se întâmpla să vrea să vorbească despre asta.

Poveștile lui despre Mengele erau altceva. Aici, nu avea nici o reținere să-mi spună despre răul și ororile pe care le-a văzut făcute de această persoană, pentru că senti-

mentele lui de vinovăție și rușine nu aveau nici cea mai mică legătură cu el și pentru că simțea o mânie aprinsă față de ceea ce făcuse omul acela. Era îngrozitor de furios gândindu-se la cruzimile teribile la care asistase, deseori îndreptate împotriva copiilor.

La începutul relației mele cu el, Lale m-a dus la Centrul Evreiesc pentru Holocaust din Melbourne, făcând-o pe ghidul. A fost calm, aproape detașat, în timp ce mi-a descris și explicat exponatele. La un moment dat, mi-a luat-o un pic înainte. Mi-am dat seama că lipsește auzindu-i țipetele și înjurăturile isterice. Împreună cu alți oameni din centru, am dat fuga la el, care s-a prăbușit, arătând cu un deget tremurător și continuând să înjure spre fotografia din fața lui. Era Mengele, îmbrăcat în halatul lui alb de medic, fotografiat la Auschwitz. După șaizeci de ani, teroarea pe care o simțise a revenit și el s-a prăbușit pe podea. Și astăzi mă doare când îmi amintesc de asta. Aveam să aud mai târziu de la Lale multe din ororile prin care a trecut.

Să spun drept, să scriu partea asta din povestea lui a fost cel mai greu pentru mine: ce să las deoparte, ce să păstrez. Am simțit o asemenea oroare eu însămi ascultând despre atrocitățile pe care le-a descris, încât după o îndelungă deliberare am hotărât să nu dezvălui multe din cele auzite. Nu am vrut ca povestea lui Lale să devină povestea lui Mengele.

Lale se apropia de nouăzeci de ani când ne-am cunoscut (a murit la trei zile după ce mâncaserăm tort și da, băuserăm cafea, sărbătorindu-i aniversarea de nouăzeci de ani) și avea amintiri deseori foarte dureroase, dintre care pe unele nu le pomenise niciodată după sfârșitul războiului. Memoria îi era brici, dar nu era un povestitor înnăscut. A trebuit să-i compun povestea din bucățele, din amintiri care veneau și plecau și din cercetările pe care le făceam când nu eram împreună. Am petrecut ore în șir citind despre Auschwitz-Birkenau în anii în care a fost el

acolo și privind mărturiile de la USC Shoah Foundation. Lectura a fost adesea profund traumatizantă, șocantă, apăsătoare, dar gândul că îl descriu pe Lale, acest bătrân fragil care a avut o viață atât de bogată după încheierea războiului, și responsabilitatea pe care o simțeam față de el și față de istorie au făcut-o posibilă. Adeseori, dădeam în cercetarea mea peste câte o poveste sau un detaliu și i le relatam cu grijă. Câteodată, mă surprindea știind exact la ce mă refeream, începea să vorbească însuflețit și descria în amănunt ceea ce era consemnat în cărțile de istorie, aducând povestea la viață. Dacă îl întrebam de ce nu pomenise niciodată despre lucrul acela, dădea din umeri și spunea că nu-i venise în minte, nu i se păruse important sau nu se mai gândise la el de ani de zile. Dar întotdeauna știa despre ce vorbesc, pentru că fusese acolo, martor la toate.

La un moment dat, am citit despre momentul în care Aliații au trimis un avion peste Birkenau în primăvara lui 1944. Voiam să-l întreb pe Lale dacă era acolo, dacă își amintea de această întâmplare, dar trebuia să fiu foarte atentă când pomeneam de lucruri despre care nu-mi vorbise – eram acolo să onorez povestea lui despre Holocaust, nu întreaga poveste a Holocaustului, și eram și foarte conștientă că s-ar putea să fie lucruri pe care să nu le fi atins pentru că erau prea dureroase. Am păstrat întrebarea pentru un moment când discutam despre faptul că unul dintre fiii mei pleca din țară ca să meargă într-o excursie în străinătate. Am vorbit despre mărimea avioanelor cu care zburam acum, am zis câte ceva despre avioane în general și despre cele cu care zburaseră Aliații în timpul războiului. Atunci i-am spus ce citisem și l-am întrebat dacă a văzut avionul în 1944. Reacția lui a fost imediată: a sărit de pe scaun și a început să se plimbe prin cameră, înjurând. După ce l-am liniștit și l-am întrebat dacă vrea să vorbească despre asta, mi-a spus că-și amintește ca și cum ar fi fost ieri.

La prima trecere, în plină zi, toată lumea care era afară s-a uitat în sus, crezând că avionul avea să aterizeze peste ei – atât de jos zbura. Împreună cu alți câțiva oameni, Lale a rămas încremenit pe loc și l-a urmărit îndepărtându-se, apoi făcând o buclă și revenind, la fel de jos. Prizonierii au început să se miște, mi-a spus el, mergând fără țintă, cu privirile în sus. Lale era în zona de selecții, înconjurat de ofițeri SS, și se temea de reacția lor la vederea avionului. Punea numere noilor sosiți și nu îndrăznea să se miște, dar s-a oprit o clipă și a privit cum avionul întoarce și se îndreaptă din nou spre lagăr. Sute de prizonieri au acționat ca unul, țipând și arătând spre crematorii, strigând spre cer: „Aruncați bombele, aruncați bombele!" Avionul a mai trecut o dată, jos, apoi s-a îndepărtat. Lale a continuat, spunându-mi că fiecare bărbat, femeie, băiat și fată care se afla acolo în ziua aceea ar fi murit fericit într-un atac al Aliaților, dacă asta ar fi însemnat distrugerea camerei de gazare și a crematoriilor. În schimb, mulți au pierit când soldații SS au deschis focul asupra prizonierilor care strigau și dădeau din mâini.

Lale s-a dus repede la clădirea de procesare, aflată în apropiere, unde prizonierii făceau duș, erau rași și despăduchеați, lipindu-se de ea cât a putut de bine. A rămas acolo până când focul a încetat și prizonierii care au supraviețuit fugiseră la adăpost. O simplă întrebare despre un eveniment a descătușat o amintire care din nou m-a lăsat descumpănită, neștiind ce să fac cu suferința și furia pentru ce avusese de îndurat acest bătrân frumos. N-am avut nici o ezitare să includ acest episod în cartea mea, *Tatuatorul de la Auschwitz*. A fost una dintre rarele descrieri pe care le-am obținut de la Lale dintr-odată – am pus întrebarea potrivită la momentul potrivit, și povestea a curs.

Un alt caz în care istoria și amintirea merg una lângă alta. Fără să se despartă.

Pe măsură ce relația noastră s-a transformat în priete-

nie, am devenit mai sigură pe mine în a-i pune întrebări directe lui Lale. Încă îmi alegeam locul și momentul cu grijă, în funcție de ceea ce voiam să aflu și cât de sensibil putea fi subiectul. În cea mai mare parte, era dispus să-mi răspundă la toate întrebările, împins de speranța că, dacă spune lumii întregi prin ce a trecut și la ce a asistat, ajută ca Holocaustul să nu se repete niciodată. Mi-a spus deseori asta: „Să-mi spui povestea, ca [Holocaustul] să nu se mai repete niciodată." De fiecare dată îi răspundeam la fel: că sper să-i pot spune povestea corect, omagiind viețile bărbaților, femeilor și copiilor evrei care au trăit și au fost uciși în această perioadă cumplită.

Când privesc retrospectiv, încrederea lui Lale în mine îmi amintește de încrederea necondiționată pe care o are un copil în părinții lui că vor face întotdeauna ce e mai bine pentru ei. Părea să aibă încredere totală că voi spune povestea lui unui public larg. *Cu sau fără Ryan Gosling.*

Să-l ascult pe Lale nu însemna întotdeauna să aud cuvintele pe care le rostea. Deseori, important era ceea ce *nu* spunea, tăcerea dintre cuvinte. Deseori, expresia de suferință de pe fața lui, ochii în lacrimi, vocea tremurătoare, mâinile alungând demonii și ororile pe care numai el le vedea îmi spuneau mai mult. Îmi spuneau să las lucrurile așa deocamdată; să-i chem pe câini să-i ofere contactul fizic după care tânjea când era supărat; să mai cer o ceașcă de cafea.

---

3. În engleză, „a asculta". (N. tr.)
4. În engleză, „tăcut". (N. tr.)

Sugestii practice pentru ascultarea activă

Cei mai mulți dintre noi își pot aminti un moment când au încercat să facă o confidență și ascultătorul ales n-a fost atent. E nevoie de curaj pentru a dezvălui ceva personal, și poate fi îngrozitor să fii întâmpinat cu indiferență atunci când o faci. Imaginați-vă cum e să fii copil, să-i arăți ceva unui părinte care e prea ocupat să se uite, sau un angajat care vine cu o problemă la un șef care nu se deranjează să se implice.

Un prieten de-ai mei, manager important, mi-a spus odată cât de rușine i-a fost când un sondaj anonim în rândul angajaților săi a arătat cât de tare îi durea că nu părea să-și ia ochii din ecran când veneau să vorbească cu el. El afirma că de fapt îi asculta (eu nu cred că o făcea!), dar admitea că e important să fie și *văzut* ascultând. Și n-o să uit niciodată un moment în care vorbeam cu supraviețuitori ai Holocaustului la un eveniment important care sărbătorea a șaizecea aniversare a eliberării Auschwitzului. Lale m-a luat cu el ca „însoțitoare". Condițiile de securitate era aspre, deoarece participa și consulul general al Israelului, și o serie de bărbați și femei se plimbau printre cei peste o mie de supraviețuitori invitați, îmbrăcați în costume, cămăși și cravate negre, cu cabluri spiralate ieșindu-le din urechi și dispărând sub sacouri. Puteau fi văzuți frecvent vorbind în manșetele cămășilor, iar umflăturile de sub sacouri îmi spuneau că erau înarmați.

O mulțime de prieteni de-ai lui Lale s-au adunat în jurul nostru, vorbind toți odată, luați de val. Eram acut conștientă că atrăgeam atenția celor de la securitate și mi s-a părut că-i văd cu coada ochiului pe câțiva venind hotărâți spre noi. Distrasă, nu mi-am dat seama că mi se pusese o întrebare. Lale m-a

tras de mânecă, toată lumea se uita la mine:

— Nu ne asculți! a exclamat el pe un ton ridicat. De ce nu asculți?

M-am uitat la cele zece-cincisprezece chipuri care mă priveau fix. Una dintre femei a spus liniștită:

— Lale spune că dumneata asculți întotdeauna. Nu vrei să auzi și ce au de spus alții?

Eram împietrită. Lale mă privea cu dezamăgire. Mi-am cerut scuze din toată inima, dar momentul fusese pierdut.

Principalele sugestii pentru o ascultare activă

Să asculți, să asculți *cu adevărat*, e un proces activ. Ascultătorul activ e conștient de unde și cum stă și ce altceva se mai petrece în încăpere. El e în stare să se concentreze complet și, controlându-și reacțiile fizice față ceea ce i se spune, să-i ofere celeilalte persoane spațiul și încrederea că e auzită. Data viitoare când cineva are ceva important să vă spună, ce-ar fi să încercați următoarele?

• Ar putea părea evident, dar dacă cealaltă persoană vă vizitează, faceți-o să se simtă bine-venită în spațiul dumneavoastră. Trageți un scaun, dați-i o ceașcă de ceai, strângeți hârtiile de pe birou, dacă sunteți la serviciu, închideți-vă telefonul sau puneți-l deoparte. Faceți aceste lucruri deliberat și vizibil; pregătiți o scenă. Dacă vă duceți dumneavoastră la ea, lăsați-o pe ea să aibă inițiativa în aranjarea mediului și așteptați până când e mulțumită.

• Asigurați-vă că ochii vă sunt la același nivel, fie că stați în picioare, fie că stați pe scaun. Există un motiv pentru care un medic bun se așază pe patul pacientului când îi dă o veste proastă.

• Dacă dumneavoastră controlați mediul, aveți grijă ca invitatul să nu stea cu fața la lumină și

dumneavoastră să nu stați cu spatele la ea. Pentru o conversație deschisă, trebuie să vi se poată vedea chipul.

• Uneori, statul față în față poate crea disconfort – seamănă un pic cu o vizită la închisoare sau cu scenele de interogatoriu familiare nouă din filmele polițiste. Încercați mai degrabă să stați la un unghi de nouăzeci de grade. Eu și Lale stăteam întotdeauna la masă la nouăzeci de grade, eu în capul mesei, el pe scaunul de lângă mine – el aranjase lucrurile așa.

• Folosiți conversația de deschidere pentru a-l face pe celălalt să se simtă în largul său și stabiliți o conexiune. Poate fi vremea, călătoria, un prieten comun, ceva general, dar are rolul de a vă reaminti amândurora că existați în același univers uman. În acest timp, puteți să vă asigurați și că *dumneavoastră* stați confortabil. Ascultarea activă presupune să fii acut conștient de starea ta fizică.

• Încercați să stați cu mâinile nemișcate – dacă nu folosiți un obiect pentru a încuraja o amintire (vezi și pagina 50). Chiar și atunci, ar trebui să îl răsuciți încet între degete și să nu-i permiteți să vă distragă.

• Odată ce persoana cealaltă a început să vorbească, îngăduiți-vă să deveniți complet liniștit. Fiți atent la indicii: În ce poziție stă? Cum vorbește? E tensionată? Îi e greu să rostească cuvintele? Dacă vi se pare potrivit, o înclinare a capului, un zâmbet sau o ridicare din sprâncene îi va arăta că urmăriți ceea ce spune și o va încuraja să continue.

• Rezistați tentației de a întrerupe. Ceva ce a spus celălalt poate declanșa o reacție și ați putea dori să interveniți pentru a valida ceea ce vă spune împărtășind o experiență similară proprie. Abțineți-vă dacă puteți; acesta e momentul lui.

• Dacă tărăgănează sau se poticnește, ar putea fi pentru că se teme că v-a pierdut atenția, poate că v-ați luat ochii de la el o clipă sau poate a ajuns la momentul crucial și cel mai sensibil al poveștii și ezită să continue. Încercați să repetați ultimul lucru pe care l-a spus, sau chiar mergeți înapoi un pic și cereți un detaliu dintr-o parte anterioară a poveștii. „Nu ți-a plăcut niciodată să înoți…" sau „Ai spus că unchiul tău ți se părea foarte dificil, în ce zi te duceai de obicei să-l vizitezi?". Repetând ce a spus, confirmați că ați ascultat; dacă cereți mai multe detalii dintr-o parte anterioară a poveștii, o consolidați și îi permiteți celuilalt să se întoarcă și să lămurească, ceea ce ar putea oferi o bază mai sigură de la care să pornească.

• E important să știți când – și cum – să-l ajutați pe povestitor să *părăsească* o poveste. Poate că v-a spus cât de mult a putut sau a vrut și trebuie să respectați acest lucru, chiar dacă povestea nu e terminată. Notați-vă în minte ultimul lucru pe care l-a spus și gândiți-vă cum l-ați putea relua data următoare când vă întâlniți. Am vorbit despre cum Lale se oprea uneori brusc și scutura din cap când amintirile deveneau prea greu de suportat. Am învățat că acesta era un semnal pentru a încheia acea discuție și începeam să mă mișc puțin sau mă aplecam și îl mângâiam pe unul dintre câini, ca să scad intensitatea și să-i ofer spațiu lui Lale. Un moment mai târziu, părea potrivit să-i sugerez că poate câinii au nevoie să iasă la aer sau să-l întreb ce crede despre un eveniment sportiv din ziua respectivă. Fusese într-un loc atât de înspăimântător în gândurile sale, că avea nevoie să fie readus în realitatea salonului său. Nu părăseam niciodată acea încăpere până nu eram sigură că asta s-a întâmplat.

Sper că aceste sfaturi sunt utile. Să asculți activ,

să te abţii de la întreruperi, să eviţi să-ţi împărtăşeşti propriile experienţe, să stai liniştit şi atent este un efort mental şi fizic. Dar să asculţi e un privilegiu şi cineva care a hotărât să-şi spună povestea merită întreaga noastră atenţie – cred că trebuie să-l onorăm măcar cu atât.

4
CUM NE ASCULTĂM COPIII

Ascultați cu adevărat orice vor să vă spună copiii dumneavoastră, indiferent ce. Dacă nu ascultați cu atenție lucrurile mărunte când sunt mici, n-o să vă spună lucrurile importante când cresc, fiindcă pentru ei totul a fost mereu important.

După cum știu toți părinții, copiii nu încetează să fie copii pentru noi când ajung la o vârstă care-i indică drept adulți. Glumim spunând că rolul nostru de părinte e numai să-i ținem în viață și sănătoși până când își pot lua propriile decizii. Sperăm că am reușit asta, știind prea bine că am făcut greșeli pe parcurs. Vă sună cunoscut?

Am supraviețuit urletelor și capriciilor îngrozitoare, frustrărilor și revelației că „Dar de ce?" va condimenta toate conversațiile. I-am încredințat unui sistem de învățământ și am sperat că filozofia acestuia se potrivește cu a noastră. Am sperat că, la sfârșitul educației lor, vom prezenta comunității niște tineri adulți împliniți. Niște oameni care și-au putut croi drum prin lume cu pasiune pentru viață, academică și socială deopotrivă. Am făcut ce a trebuit să facem ca părinți, ca să-i trecem de anii adolescenței. Mai mult n-o să spun despre asta.

În toate aceste parcursuri am ascultat cum încercările și tribulațiile creșterii s-au schimbat de la ceea ce păreau griji mărunte, cum ar fi că prietenul lor cel mai bun nu se joacă cu ei, la griji mai mari, cum ar fi ruperea unei rela-

ții. Ultima discuție e cea pe care sperăm s-o aibă copilul cu noi, dar amândouă sunt importante. Dacă am ascultat lucrurile mărunte, dacă am ascultat cu adevărat, atunci e mai probabil că fiul sau fiica noastră ne va spune și lucrurile mari, în special cele legate de relații – atât de prietenie, cât și romantice –, care, în opinia mea, sunt cele mai importante părți ale vieții sale în perioada de creștere.

Mi se părea că eu și soțul meu am făcut o treabă bună cu cei trei copii ai noștri – în cele din urmă, toți vorbim unii cu alții, ceea ce e o realizare uriașă pentru orice părinte. Liniile de comunicare rămân deschise și facem parte unii din viața celorlalți. Ca adulți, doi dintre ei părinți la rândul lor, copiii mei îmi spun că am fost prea indulgentă cu ei și că ar fi trebuit să fiu mai severă – ei nu au de gând să-și lase copiii să facă ce au făcut ei! Înțelegeți ce vreau să spun? Nu există un mod corect sau greșit de a vă asculta copilul, există doar modul *dumneavoastră*. Rămâne de văzut cum o să facă lucrurile „mai bine" copiii mei. Eu sunt doar încântată că avem genul de relație care-i face să simtă că pot să critice, deși întotdeauna aceste lucruri sunt spuse râzând și cu multe amintiri despre momentele în care li se pare că au scăpat ușor pentru că eu am „cedat".

Când primul nostru născut era bebeluș, cineva mi-a dat o carte pentru părinți intitulată *Pijamaua nu contează*, de o scriitoare neozeelandeză pe nume Trish Gribben. A devenit biblia mea în a determina la ce dezacorduri să rămân fermă și la care pot să dau înapoi. Merita să ne batem capul amândoi dacă într-o seară copilul meu spunea că nu vrea să-și pună pijamaua la culcare? Conta? Era cineva deranjat de un copilaș în pielea goală care doarme dus, convins că a câștigat o bătălie cu mama lui? Psihoterapeuta Philippa Perry scrie despre importanța de a ne lăsa copilul „să câștige". Vechea teorie că, dacă nu folosești nuiaua din când în când, copilul o să iasă răsfățat se baza pe ideea că, dacă îl lași „să scape" cu ceva, el va ajunge să creadă că totul i se cuvine când va deveni adult. Dar Perry

atrage atenţia că un copil care nu simte niciodată că poate să-şi exercite voinţa s-ar putea să devină un adult supus. În cel mai rău caz, el ar putea cădea în mod natural în rolul de victimă, s-ar putea trezi predispus la a fi terorizat, atât în copilărie, cât şi mai târziu, ca adult. E important pentru copil, spune ea, să înveţe să se afirme într-o situaţie în care simte că „are dreptate" şi dumneavoastră puteţi vedea logica argumentaţiei lui.

Acum, extrapolaţi această gândire la toate miile de solicitări de care aveţi parte ca părinte. Ingredientul necesar unui părinte din acest punct de vedere este să asculte, să asculte pe deplin ceea ce i se cere, pentru ca reacţia să fie întotdeauna una corectă, câtă vreme este şi sigură. Acesta a devenit singurul meu criteriu în a ceda unei solicitări la care ştiu că mulţi părinţi ar spune nu. Îmi plăcea să mă gândesc la asta ca la o conversaţie între noi – o concluzie la care am ajuns împreună, şi nu o situaţie în care eu eram „autoritatea", judecătorul care hotăra ce se întâmplă cu un da sau un nu.

Stingerea e la ora şapte seara, dacă mai e nevoie de cincisprezece minute pentru a termina un capitol dintr-o carte îndrăgită, nici o problemă. Nu are nimeni de suferit. Negociaţi cele cincisprezece minute şi nu-i lăsaţi să le transforme în treizeci în seara următoare şi aşa mai departe.

Pe la opt sau nouă ani, unul dintre fiii mei a hotărât că nu vrea să doarmă pe întuneric. Nu am putut detecta vreo experienţă neplăcută, coşmar sau teamă care să fi dus la asta, pur şi simplu voia ca lumina să rămână aprinsă. Câteva nopţi i-am lăsat-o aprinsă, stingând-o după ce adormea. Se trezea noaptea, simţea nevoia să ne trezească şi pe noi şi să ne ceară să aprindem lumina la loc. Toate încercările noastre de a-i spune s-o aprindă singur şi să se ducă înapoi în pat erau ignorate. Era treaba noastră să-i aprindem lumina la ora două noaptea. Trebuie să recunosc că îmi place să dorm, aşa că i-am lăsat lumina aprinsă.

Asta a continuat câteva luni, până într-o noapte când a spus că acum o voia stinsă... În cele din urmă, fiul nostru s-a lămurit singur.

Este o bătălie prin care trece orice părinte, an după an, uneori lunar, săptămânal, zilnic. Inevitabilul „Nu-mi place asta" când îi dai să mănânce. O dată, și numai o dată, soțul meu l-a forțat pe fiul nostru mai mare să mănânce ceva ce n-a vrut – a vomitat. Scurt. După foarte puțin timp, soțul meu avea mâncarea pe el. Nu am o soluție pentru a depăși această provocare, când o privesc pe nepoțica mea de trei ani cerând paste la fiecare masă, cu câte o felie de toast cu Nutella. Fiica mea era disperată că nu mănâncă destule fructe și legume. Cineva a sfătuit-o să-i facă smoothies – acum își bea fructele și legumele.

Știu că o să sune ciudat, dar această afirmație vine în urma unei cercetări empirice solide, din experiența mea și a mai multor prieteni. Băieții adolescenți sunt mai ușor de ascultat, de înțeles, și e mai ușor să empatizezi cu problemele și temerile lor decât cu ale adolescentelor. Primii doi copii ai mei sunt băieți, și mi se părea că am făcut o treabă de milioane cât au fost adolescenți. Evident, ei îmi spun altceva acum. Când fiica noastră a ajuns în punctul acela, a fost cu totul altceva. Mă străduiesc să-mi ascund zâmbetul când o văd înfruntându-se cu fiica ei de trei ani, care deja dă semne că nu e ca frații ei lipsiți de griji, care nu pun probleme.

Karma.

Sistemul Național de Sănătate din Marea Britanie oferă sfaturi simple pentru cum să vorbești cu copilul adolescent, care pot fi găsite aici: www.nhs.uk/conditions/stress-anxiety-depression/talking-to-your-teenager/. Ador fraza lor de deschidere, pentru că se aplică la toți adolescenții pe care i-am întâlnit: NU-I JUDECAȚI. Porniți de la presupunerea că au un motiv temeinic să facă ceea ce fac. Arătați-le că le respectați inteligența și că sunteți curios în legătură cu alegerile pe care le-au făcut. Și ALEGEȚI-VĂ

BĂTĂLIILE. Dacă tot timpul vă aud pisălogindu-i, curând vor înceta să vă asculte.

Când sunt întrebată dacă sunt mândră de realizările mele ca scriitoare, întotdeauna răspund că da – sunt –, dar că e copleşitor şi uneori greu de procesat; că mă consider într-adevăr foarte norocoasă că l-am întâlnit pe Lale Sokolov şi mulţumită de direcţia în care a luat-o viaţa mea datorită lui. Dar, de fapt, cel mai mult mă mândresc cu cei trei copii adulţi pe care i-am crescut şi pe care acum îi împart cu comunităţile lor, cu partenerii şi familiile lor. Sunt mândră nu numai de realizările lor şi de modul în care-şi cresc, la rândul lor, copiii, ci şi de faptul că se sprijină şi acum foarte mult între ei.

Când romanul *Tatuatorul de la Auschwitz* a fost publicat în Europa, am fost într-un turneu de lansări, care m-a ţinut departe de casă mai bine de o lună. Când am plecat, fiica mea era însărcinată. O săptămână mai târziu, ea şi soţul ei mi-au spus într-o conversaţie pe Skype că ea pierduse sarcina când eu eram în avion, îndepărtându-mă de familia mea. În mod intenţionat nu mi-a spus până n-a ieşit din spital şi a început să se recupereze acasă – medical, cel puţin; recuperarea emoţională avea să dureze mult mai mult. Cu toate acestea, ceea ce mi-a povestit despre sprijinul acordat de fraţii ei în acest moment de grea cumpănă mi-a înseninat inima. Când s-a internat în spital „în pericol de avort" chiar în ziua de Paşti, i-a sunat. Ei şi-au lăsat familiile şi s-au dus imediat la ea. Au stat cu ea, ca soţul ei să se poată duce acasă şi să se ocupe de cei doi copii mici. Au sacrificat timpul pe care ar fi trebuit să-l petreacă împreună cu partenerele şi copiii lor ca să fie alături de sora lor. Faptul că fetiţa mea a apelat imediat la fraţii ei, ştiind că o vor ajuta, şi reacţia lor mă umplu de mândrie mai mult decât orice altceva s-a mai întâmplat în viaţa noastră.

Dăm timpul înainte şaptesprezece luni, şi mă aflu în sala de naşteri cu fiica şi ginerele meu, când cel mai nou

prichindel al lor își face intrarea în lume. Dăm din nou timpul înainte, patru luni după acest moment fericit, și importanța ascultării nu numai a ceea ce se spune, ci și a ceea ce nu se spune, mă izbește. Ignorasem, nu văzusem, nu interpretasem limbajul corpului acestei proaspete mame, propria mea fiică.

N-o să fie niciodată ușor să fii mama a trei copii mici, dar puternica mea fiică, ofițer de poliție, știa să se descurce, nu-i așa? Familia ei așa credea. Da, era obosită, dar ce mamă de nou-născut nu e?

Am plecat din nou, de data asta într-un turneu de șapte săptămâni, pentru a-mi promova cel de-al doilea roman, *Călătoria Cilkăi*, când cel mai mic nepot al meu avea șase săptămâni. M-am urcat în avion nu fără neliniște și o teamă sâcâitoare în legătură cu sănătatea fiicei mele, dar cu speranța că bravada sub care-și masca epuizarea, pe care o tot văzusem, avea să treacă.

Cu două săptămâni înainte de nașterea copilului mersesem cu fiica mea și cu soțul ei să semneze contractul de vânzare-cumpărare al unui teren pe care aveau să-și construiască o casă – casa visurilor lor. Însărcinată în treizeci și opt de săptămâni, ea desena proiectul noii lor case. La o săptămână după ce a născut, alegea gresie, robinete, lămpi, covoare, aragaz, baterii de duș și așa mai departe. De câte spoturi ai nevoie în bucătărie, în salon, în dormitoare? Ce culoare să aibă cărămida de la exterior? Țineam în brațe un bebeluș care plângea, îi schimbam scutecele și mă uitam cum fiica mea obosită, epuizată emoțional, se străduia să creeze un cămin pentru familia ei.

Când călătoria mea s-a încheiat, i-am regăsit pe prichindel și pe frații lui mai mari înfloritori, dar n-am văzut nici o îmbunătățire la fiica mea. Era încă bine, încă făcea de toate, încă era părintele perfect, dar ceva lipsea. Cel mai îngrijorător era că observam o schimbare în comportamentul față de cei doi copii mai mari. Ea, o mamă devotată și extrem de răbdătoare, acum țipa la ei pentru orice

fleac şi le ignora rugăminţile constante de a se juca cu ei. Mi se părea, de asemenea, că iese în fiecare zi. Erau mereu atât de multe de făcut şi atât de puţin timp! O vedeam alăptându-şi bebeluşul fără să se uite la el sau să-l bage în seamă, în timp ce el o bătea cu mânuţele peste piept şi o trăgea de haine. N-am spus nimic.

Crăciunul se apropia repede. Aproape cel mai fericit moment din viaţa fetiţei mele – nimeni nu iubeşte sărbătorile de iarnă atât de mult ca ea. Avea ritualuri copiate din copilărie, altele create pentru familia ei. Se atârnau decoraţiuni, se împodobea şi se aprindea bradul cu mult înainte de data obişnuită, 1 decembrie – întotdeauna voia să se bucure cât mai mult posibil de această perioadă. Anul acesta însă, nu prea. Da, bradul a fost montat, împodobit vreme de câteva zile, nu tot odată, ca în trecut. Copiii au fost întrebaţi ce voiau să le aducă Moşul şi a fost cumpărat orbeşte ceea ce ceruseră, pentru că nu necesita efort de gândire din partea ei. Soţul ei a fost însărcinat să împacheteze cadourile.

Ne spunea: „Aş putea să stau acasă cu bebeluşul, în pijama, ca să ne cunoaştem mai bine?“ Mult prea adesea spuneam că o s-o ajutăm să facă asta, dar apoi găsea un motiv să se îmbrace, să se machieze şi să iasă.

Pare bizar, dar până şi bebeluşul conspira împotriva ei. Nu protesta niciodată, plângea rar, zâmbea şi gângurea, şi dormea când era târât din mall în mall. Dac-ar fi obiectat! Dacă le-ar fi arătat tatălui şi bunicii lui că vrea să rămână acasă, să doarmă relaxat în pătuţul lui, nu încolăcit ca un covrig în cărucior!

Semnele erau prezente. A fost nevoie de o fotografie ca să înţelegem mesajul, să auzim strigătele de ajutor pe care nu le ascultam. M-am dus cu familia mea la serbarea de absolvire a grădiniţei a minunatului meu nepot de cinci ani. Am pus familia să stea strâns adunată, ca să fac fotografiile fericite pe care îmi doream să le aibă pentru a le aminti de ziua aceea. Am fost şocată. M-am uitat la foto-

grafii şi m-a izbit: într-o zi care ştiam că este, ar fi trebuit să fie, una dintre cele mai fericite zile din viaţa fiicei mele, din fotografie mă priveau nişte ochi stinşi şi un zâmbet forţat.

A doua zi a refuzat să facă duş, să iasă din pantalonii de trening, să se machieze. La fel şi în următoarea, şi în următoarea. Soţul ei nu ştia ce să facă şi m-a chemat să vin „să vorbesc cu ea". El făcea tot ce trebuia făcut pentru a-i hrăni, îmbăia şi îmbrăca pe cei doi copii mai mari. Soţia lui îl hrănea pe bebeluş când era nevoie.

„Sunt frântă", mi-a spus ea când am întrebat-o ce s-a întâmplat. „Strig după ajutor de săptămâni întregi şi nu mă aude nimeni", a adăugat. „N-aţi văzut? Chiar trebuia să vă spun explicit?"

În timp ce eu şi soţul ei ne străduiam să îndreptăm faptul că nu-i fuseserăm alături, nu-i auziserăm strigătele de ajutor tăcute, mintea mea s-a întors în timp – nu cu ani, ci doar cu câteva zile, câteva săptămâni în urmă. De ce nu ascultasem într-unul dintre cele mai importante momente din viaţa fiicei mele, momentul când o familie are nevoie de spaţiu, de lucruri pe care să le faci pentru ea fără să ţi se ceară, de un mediu afectiv propice pentru a se suda ca familie mai mare, unde fiecare membru să-şi găsească locul în această lume nouă?

Ne-am apucat de treabă împreună, cu paşi mici, pentru a o face pe copila mea să se simtă bine din nou. Deja vedem că, după doi paşi înainte, urmează unul înapoi. Modul în care recunoaştem acest pas înapoi şi cum reacţionăm la nevoile acestei proaspete mame va determina cât timp va mai trece până când ea le va zâmbi din nou copiilor ei, se va juca cu ei şi va simţi iar bucuria pe care i-o aduc.

În slujba mea de la spital aveam ocazia să vorbesc cu nenumăraţi părinţi ai unor copii foarte bolnavi. Mă ajuta întotdeauna foarte mult când îmi spuneau cum relaţiile lor, în special comunicarea dintre ei, s-au schimbat spec-

taculos. Mă întrebam de ce atât de frecvent pare să fie nevoie de o tragedie sau de o experienţă traumatizantă pentru ca părinţii să asculte şi să înveţe de la copiii lor. Îmi amintesc de mama unei fete adolescente cu o boală fatală, care mi-a povestit cum aceasta o auzise spunându-i tatălui ei, în afara camerei sale, ceva care avea sensul „o să moară". Fiica ei i-a spus ce auzise şi a adăugat: „Mamă, să mori durează numai câteva secunde, în restul timpului suntem în viaţă." Această afirmaţie simplă n-o s-o uit niciodată. O fetiţă atât de înţeleaptă, care ne aminteşte să trăim, sau, cum ar spune Lale Sokolov, „dacă te trezeşti dimineaţa, e o zi bună".

În superbul cântec *What a Wonderful World*, Louis Armstrong descrie cum alţii vor învăţa mai mult decât ar putea şti el vreodată. Se referă la generaţia următoare. Când nepotul meu de şapte ani vrea să aibă o discuţie cu mine despre materia întunecată şi teoriile gravitaţiei, eu nu-mi feresc privirea, nu-mi dau ochii peste cap şi nu-l caut pe unul din părinţii lui „să mă scoată din asta". Faptul că a ajuns la o vârstă atât de fragedă la lucrurile despre care cântă Armstrong mă încântă şi mă sperie deopotrivă. Îi explic că eu nu ştiu nimic despre materia întunecată şi îl rog să mă înveţe ce ştie. Nu contează dacă ideile lui se potrivesc cu ale experţilor – el vrea să mi le spună mie. Eu vreau să aud, fie şi doar de dragul comunicării cu el. Când tatăl lui l-a găsit stricând toate umeraşele din casă, pe care le răsucea în designuri şi creaţii pe care numai el le putea vizualiza şi i-a spus: „Sunt o mulţime de umeraşe", răspunsul a fost: „E nevoie de o mulţime de umeraşe pentru a atinge măreţia."

Am descoperit că e o diferenţă profundă între cum îmi ascultam copiii când erau mici şi cum îmi ascult acum nepoţii. Sunt sigură că orice bunic va fi de acord: e pur şi simplu pentru că avem mai mult timp şi loc, pentru că nu mai suntem părintele stresat, cu normă întreagă? Probabil. Dar pentru mine e şi înţelegerea faptului că aceşti omuleţi

văd lumea altfel decât mine. Ei sunt supuşi unei game mai largi de influenţe globale decât am fost noi sau părinţii lor la aceeaşi vârstă. Înţeleg şi că faptul că-i ascult procesând şi explicând ceea ce cred că ştiu mă provoacă să fac la fel, să mă gândesc la ceea ce ştiu sau nu ştiu despre lume. Şi îmi place la nebunie asta – cum să nu-mi placă? Aceste conversaţii cu copiii şi nepoţii noştri sunt adesea momentul cel mai potrivit pentru a le povesti din propria noastră experienţă. Pentru a compara diferenţele. Pentru a învăţa unii de la alţii.

Când copiii mei erau mici, mă trezeam mai des decât aş vrea să recunosc folosind cuvintele: „Eu, la vârsta ta…“ Experienţele mele din copilărie erau atât de profund diferite de ale lor – altă ţară, în primul rând. Alte vremuri. Eu m-am născut la sfârşitul unei ere, într-un decor rural, unde copiii erau văzuţi, dar nu auziţi, unde disciplina era preţuită mai presus de orice şi unde ideea că un copil ar avea „sentimente“ nu prea exista – în nici un caz nu eram ascultaţi, după cum am arătat mai devreme. Copiii mei ştiau asta şi erau fascinaţi de cât de diferit îi crescusem eu, dar asta nu-l împiedica pe cel puţin unul – câteodată pe toţi trei – să mimeze cântatul la vioară şi să fredoneze melodia serialului *Zona crepusculară*. Încă o mai fac. Nu-i ascultam atunci, şi încă nu mă abţin să împrăştii vorbe de înţelepciune acum, când sunt adulţi. Se aşteptau să-i ascult; am răspuns la asta, şi la rândul meu simt că am dreptul să fiu auzită. Şi cred că am ceva de oferit – ca noi toţi. Am trăit o viaţă şi am experienţă în multe lucruri, au fost multe ocazii în care cred că am făcut – sau nu – ceea ce trebuia. Am credinţa că eu şi copiii mei am fost în dialog din ziua în care s-au născut şi sper că vom continua astfel mulţi ani de acum înainte. Dinamica se schimbă cu trecerea anilor, dar conversaţia continuă să curgă.

Când erau mici, aceste discuţii aveau loc deseori la cină. Era important pentru noi ca în fiecare seară să luăm masa împreună, oricât de ocupaţi am fi fost cu toţii, oricât

de grea ar fi fost ziua pentru mine și soțul meu: era un moment al coeziunii ca familie. Cu trei copii având zece ani diferență între ei și un copil mijlociu tipic dominant, căutam modalități de a face din asta o experiență agreabilă pentru toată lumea. Am înlocuit masa dreptunghiulară din sufragerie cu una rotundă, ca să nu existe certuri despre cine să stea în capul mesei. Voiam o conversație egală despre cum și-a petrecut fiecare ziua – fără să intre unii peste alții, fără să domine nimeni. Din întâmplare, o râșniță de piper verde cumpărată de la un supermarket a devenit cunoscută drept „dispozitivul de vorbit". Când cineva o punea în fața farfuriei, toți ascultam ce avea de spus. La un moment dat, era luată de un alt frate, care cerea astfel dreptul de a vorbi și toți îl ascultam. Ca părinți, controlam subtil durata conversației luând dispozitivul de vorbit, întrebând pe un alt copil cum își petrecuse ziua și punându-i-l în față. Nimeni nu abuza vreodată de dispozitivul de vorbit, toată lumea ajungea să fie ascultată și respectată pentru ceea ce voia să spună.

Și aici intervine cuvântul *respect*. Cum ne putem aștepta să ne respecte copiii noștri și ceea ce spunem, dacă noi nu le respectăm opiniile, preocupările și nu le demonstrăm asta ascultând ce au de spus? Nu i-am înțeles și nici acum nu-i înțeleg pe de-a-ntregul, dar încerc. De asemenea, probabil că, mai ales când erau adolescenți, nu eram întotdeauna de acord cu ceea ce spuneau. Dar îi ascultam și aveam grijă să știe că o fac – aceste aptitudini de ascultare activă se aplică indiferent de vârsta pe care o are copilul. Nu înseamnă că orice ar spune micuțul merită o conversație profundă – în multe cazuri, o mică apreciere e de ajuns. Deseori, vor trece la altceva mai repede decât poți tu să înțelegi ce spuneau. Deseori, devin frustrați de neputința de a te face să-i înțelegi – moment în care limbajul le joacă feste – și asta poate fi complicat. Tot astfel, oricât de frustrant ar putea fi, când simți că e timpul potrivit să-i spui ceva adânc și semnificativ – la orice vârstă –,

trebuie să-ți amintești că poate că nici ei nu au învățat încă importanța ascultării. Gândiți-vă la frustrarea nepotului meu când sora lui refuza să-l asculte.

Adesea, copiii au o înțelepciune remarcabilă pentru vârsta lor. Sunt astfel datorită experiențelor și circumstanțelor din viața lor și pentru că sunt mici ființe omenești, cu toată inteligența pe care o avem – cred că oamenii uită uneori asta. În orice situație care mi se părea complicată cu copiii mei, încercam să-mi amintesc cum eram eu la vârsta lor și ce simțeam față de reacția părinților mei la ceva. Teribilisme adolescentine? Toți le-am avut. Să ne mințim părinții – unde e adultul care n-a făcut niciodată asta în copilărie sau adolescență? De fapt, arătați-mi pe cineva care nu spune măcar din când în când câte-o minciună nevinovată sau nu păcătuiește prin omisiune. Toți o facem. O dorință disperată de intimitate, de independență, de libertate? Din nou, la fel. Puneți-vă în pielea copilului dumneavoastră și vă va fi mai ușor să vedeți lucrurile cu ochii lui și să vă dați seama cum să reacționați.

Este esențial, de asemenea, să rețineți că nu putem să ne protejăm copiii de toate evenimentele negative, traumatizante – nu putem să-i apărăm de toate, oricât de mult ne-am dori – și că aceste evenimente le vor forma gândirea, viziunea despre lume, personalitatea.

Deseori, la înmormântările copiilor născuți morți la care am asistat când lucram la spital, părinții îi aduceau și pe frații acestora. Frecvent, am văzut cum părinții se sprijină unul pe altul, sub ochii copilului pierdut, abandonat, copleșit de capela cu șirul trist de sicrie mici și albe și de zecile de străini prăbușiți și ei de durere. Unul dintre asistenții sociali prezenți era întotdeauna în preajmă pentru a da fuga la un copil abătut ca să-l aline, să-i ajute pe părinți să-l includă și pe copil în cercul lor. De multe ori, cu permisiunea părinților, asistentul social îl duce pe copil înapoi în capelă în prima miercuri din lună, după ceremonia funerară, și îi explică de ce a fost acolo. Copilul poate fi

invitat să aprindă o lumânare pentru sora sau fratele pe care nu a apucat să-l cunoască. Pregătirea, compasiunea, simplul fapt că sunt ființe cumsecade le permit acestor profesioniști minunați să ajute cu adevărat.

Știu că ni se spune să vorbim cu copiii „ca pentru vârsta lor", dar trebuie să fim atenți la copiii a căror vârstă nu e pe măsura vieții pe care au dus-o. Numai ascultându-i, ascultându-i real, îi putem ajuta să-și proceseze gândurile, să identificăm problemele care ar putea apărea dacă sentimentele lor nu sunt recunoscute și înțelese.

Eu am avut norocul să am un străbunic și un tată care m-au ascultat și pe care îmi plăcea să-i ascult. Din păcate, mama, după cum am spus, își făcea foarte rar timp să stea cu mine, și nici nu simțea nevoia să vorbească cu mine despre lucruri importante. Această situație nu s-a schimbat când am devenit adultă, mamă la rândul meu. Am hotărât să fiu exact opusul în relația cu fiica mea – și să profit de fiecare ocazie pentru a comunica cu tinerii.

Când eram mici, frații mei și cu mine urmam modelul părinților. Ca adulți însă, vorbim și ne împărtășim gândurile permanent. În afară de familia mea imediată, întotdeauna la unul din frații mei voi apela când am nevoie de cineva care să mă asculte. Când mă uit în oglindă, îmi dau seama că e rândul meu să fiu cea mai bătrână și uneori mai înțeleaptă nu numai din viața tinerilor din viața mea, ci și a oricărui tânăr cu care am privilegiul să vorbesc.

Tatuatorul de la Auschwitz a fost publicat într-o ediție pentru tineri, lucru de care sunt extrem de mândră. Pentru mine, să vizitez școli și să le vorbesc adolescenților e bucurie pură. E copleșitor să mă aflu într-o încăpere cu circa o sută de copii de paisprezece ani care îmi fac onoarea de a mă asculta cu atenție. Știu că mă ascultă după întrebările uimitoare pe care mi le pun. Când se adună în jurul meu, la sfârșitul discursului, în loc să se ducă la ora următoare, îi mulțumesc în gând lui Lale Sokolov pentru că mi-a spus povestea, ca s-o pot transmite generației următoare.

Nu numai istoriile unor oameni în vârstă au avut un impact asupra vieții mele. Cu mulți ani în urmă, am intrat în contact cu un adolescent de la spital care avea o boală fatală. Ca să nu se plictisească în timpul tratamentului, juca jocuri pe o tabletă. Mi s-a spus că trecuse de toate, toate nivelurile jocurilor pe care le avea. Un telefon rapid la compania care producea și vindea jocurile a avut ca rezultat o ofertă de două jocuri noi, încă nelansate. Un tânăr designer de la companie a venit la secția de asistență socială să le livreze. Am stat de vorbă și el mi-a spus că avusese nevoie de un pretext ca să plece de la birou, așa că hotărâse să vină el să aducă jocurile și nu să le trimită prin poștă. În loc să le iau de la el, am aranjat cu asistenta socială care se ocupa de adolescent să-l ducă pe vizitator în salon ca să i le înmâneze personal pacientului.

Ceea ce a decurs din această întâlnire dintre un pacient pe moarte și un designer de jocuri a fost o prietenie de o imensă frumusețe. De mai multe ori, designerul a trecut pe la biroul meu în drum spre salon ca să-mi mulțumească pentru că-l pusesem în contact cu acest băiat. Mi-a spus că avea o viață privilegiată și că nu știuse că și copiii pot să se îmbolnăvească atât de grav, încât să moară. A cunoscut familia băiatului și alți adolescenți din salon. Mi-a mărturisit că viața lui s-a schimbat după ce i s-au deschis ochii în fața tragediei acestor tineri care petreceau perioade de lungi de timp în spital, îndurând tratamente dureroase. Era copleșit de atitudinile lor pozitive față de boli și de speranța remisiei, a vindecării, de care se agățau și ei, și familiile lor. El însuși își deschisese sufletul în fața acestor pacienți, le împărtășise lucruri despre el, își arătase vulnerabilitatea. Devenise un vizitator regulat, atât de în largul lui printre pacienți, încât aceștia îi făceau și farse. A rămas în legătură cu acel adolescent până la sfârșit, și prietenia lor le-a făcut foarte bine amândurora.

Sfaturi practice pentru a-i asculta pe copii

Iată câteva gânduri despre cum să-i ascultăm pe copii, care v-ar putea ajuta. Ele nu se aplică numai la copiii noştri, bineînţeles, ci la orice tânăr pe care-l întâlnim. Esenţialul e să fii un ascultător activ: să fii atent, să-l respecţi pe copilul care vorbeşte cu tine, să respecţi ceea ce-ţi spune, oricât de banal sau neimportant ţi se pare. Nu pot decât să repet: dacă nu ascultaţi lucrurile mărunte, s-ar putea să nu vi se spună lucrurile mari.

Timpul – acesta e secretul ascultării unui copil. Să vă faceţi timp să ascultaţi un copil când e mic e cheia unei relaţii apropiate şi solide, care va aduce beneficii în anii mai dificili ai adolescenţei. Înţeleg că nu e întotdeauna posibil să-ţi laşi treaba în toiul unei zile ocupate, dar dacă vreţi ca micuţii să ştie cât de importanţi sunt pentru dumneavoastră, dacă vreţi să le daţi încredere şi respect de sine, trebuie să vă găsiţi timp să-i ascultaţi.

Când cei trei copii ai mei erau mici, eram o mamă ocupată, care lucra. Între slujbă, luatul de la şcoală, pregătirea gustărilor, supravegherea temelor şi aruncarea hainelor în maşina de spălat, nu prea mai era timp pentru acele momente petrecute cu fiecare. O ştiam şi eu, o ştiau şi copiii – ne descurcam. Dar dacă simţeam că unul dintre ei e preocupat de ceva şi nu aveam ocazia imediat să mă aşez să-l ascult, îmi dădeam seama că cel mai bun lucru de făcut era să-l rog să mă ajute la treabă. E surprinzător ce poate să-ţi spună un copil în timp ce împăturiţi rufe împreună, sau udaţi grădina, sau puneţi masa.

Profesorii deseori identifică un copil care-i îngrijorează şi îi cer ajutorul – să pregătească materialul

didactic, de pildă, sau să sorteze cărţile din clasă. Nu numai că asta-l face pe copil să se simtă important, e o ocazie care îi permite să vorbească fără să-şi exprime direct problemele. Puteţi face aşa ceva şi acasă. Principalul e să menţineţi concentrarea pe treaba de făcut, oricât de banală, să creaţi un spaţiu sigur, neutru – şi să nu vă uitaţi în ochii copilului. Dacă ezită sau devine tăcut, puteţi să vă întoarceţi la ceea ce făceaţi, ca să-i daţi timp să-şi adune gândurile şi încrederea: „De câte agrafe mai am nevoie aici?“, „Am terminat cu prosoapele, trecem la şosete?“.

Îmi dau seama că treburile casnice nu sparg gheaţa cine ştie ce cu adolescenţii, aşadar, cum procedăm cu ei? Dacă aţi creat o relaţie de încredere cu copilul dumneavoastră de la o vârstă fragedă, ar trebui să aveţi o bază fermă pe care să negociaţi anii mai dificili ai adolescenţei. Cu toate acestea, pe măsură ce adolescenţii îşi lărgesc cercurile sociale şi încep să caute sprijin şi validare mai mult la cei de-o vârstă cu ei decât la părinţi, poate fi complicat să susţineţi conversaţia. Oricât de greu ar fi, şi oricâte bombăneli veţi primi ca răspuns la o întrebare simplă, precum „Cum a fost la şcoală?“, continuaţi! Efortul pe care-l faceţi acum vă va fi răsplătit în relaţia pe care o veţi construi cu ei ca adulţi.

Încercaţi să creaţi o situaţie în care copiii dumneavoastră să vorbească, iar dumneavoastră să fiţi „prezent“ pentru a asculta. La noi, masa de seară şi dispozitivul de vorbit funcţionau pentru întreaga familie, dar mai sunt şi alte moduri de a prinde un copil sau un adolescent singur într-o situaţie în care să vrea să vorbească. E bună şi maşina – sunteţi împreună, dar amândoi priviţi drept în faţă. Vreme de şase ani, am dus-o cu maşina pe fiica mea la gimnaziu în fiecare dimineaţă. Trebuia să trecem pe lângă

Academia de Poliţie şi vedeam recruţii antrenându-se afară. Deseori, comentam despre poliţie sau armată ca profesie. Fiica mea spunea în glumă că îi plăcea să-i vadă alergând pe pistă sau pe stradă, că, fiind sportivă, partea asta din treabă putea s-o facă. La şase ani după ce a terminat şcoala, după ce a lucrat şi a călătorit, şi-a depus jurământul ca ofiţer de poliţie.

Cele mai bune sugestii pentru a vă asculta copiii:

• Găsiţi o activitate pe care o puteţi face împreună.

• Evitaţi contactul vizual direct.

• Puneţi întrebări cu final deschis.

• Dacă vedeţi că discuţia lâncezeşte, întoarceţi-vă la ceea ce făceaţi ca să-i lăsaţi copilului timp să se adune, apoi reveniţi unde rămăseseraţi şi puneţi o întrebare concretă, ca să arătaţi că aţi ascultat.

• Fiţi atenţi la postura pe care o adoptaţi. Evitaţi să vă încrucişaţi braţele şi mişcaţi-vă încet şi atent.

• Dacă copilul vrea să vă spună ceva şi dumneavoastră pur şi simplu nu-l puteţi asculta în momentul acela, stabiliţi un moment în care să puteţi şi aveţi grijă ca el să ştie că va avea parte de toată atenţia dumneavoastră. I-aţi putea spune: „Chiar aş vrea să aud asta – ce-ar fi să ne facem un ceai împreună mai târziu?“

• Evitaţi să daţi sfaturi absolute. Dacă vrea să vă vorbească despre o problemă anume, întrebaţi copilul care crede el că e cea mai bună soluţie. Dacă insistă să vă ceară sfatul, daţi-i câteva sugestii şi puneţi-l să aleagă. Lăudaţi alegerea pe care o face.

• Nu uitaţi să-l întrebaţi ce *simte* în legătură cu ceea ce v-a spus. Când a terminat, asiguraţi-vă că v-a spus tot ce avea nevoie să vă spună.

• Nu trebuie să fie totul foarte serios. Puteți folosi un umor blând în răspunsuri, dar nu sarcasm – nu ajută niciodată.

• Nu ignorați niciodată ceea ce vă spune copilul dumneavoastră. Grijile lui vă pot părea neimportante sau ridicole, dar ele sunt importante pentru el – și a hotărât să vi le împărtășească. Onorați-i încrederea.

• După cum spune psihoterapeuta Philippa Perry, orice comportament e o formă de comunicare, chiar și crizele de nervi ale copiilor mici. Așa că încercați să ascultați și să răspundeți la acel comportament. Ce l-a declanșat și ce încearcă, poate, să vă spună?

• Un copil nu alege întotdeauna momentul „potrivit" pentru a vă spune ceva. Faceți tot ce puteți pentru a arăta că sunteți atent la ce vă spune, indiferent de circumstanțe. Faceți tot ce puteți să-l ascultați sau, dacă nu e posibil, întrebați-l dacă vă poate spune mai târziu. Dar e posibil ca atunci când veți încerca să recreați „momentul", el să fi trecut.

• Alegeți-vă bătăliile – Asta e regula „nu contează pijamaua" și ea se aplică fie că aveți de-a face cu un copil mic, care insistă să meargă la școală în cizme de cauciuc într-o zi fierbinte de vară, fie cu un adolescent care forțează limitele cu privire la ce îi permiteți să facă. Important este până la urmă să fie în siguranță, nu-i așa? Și chiar contează?

• Fiți deschis și pregătit pentru ce ați putea auzi – e posibil să nu fie ce sperați, ce vă doreați – e posibil să conțină o mărturisire care să vă surprindă sau chiar să vă supere.

• De asemenea, fiți pregătit pentru a fi surprins de o interpretare complet diferită a unui eveniment sau a unei situații anume – e posibil să vă treziți criticat sau acuzat de ceva într-un mod care să vi se pară nedrept sau nerezonabil, dar e foarte important

să ascultați. Mai presus de orice, încercați să nu reacționați cu furie.

• NU JUDECAȚI. Sau păstrați-vă judecățile pentru dumneavoastră, cel puțin până când veți avea timp să vă temperați reacția.

• Cu copiii mici, încercați să faceți astfel încât discuțiile să-i inspire. După ce nepotul meu îmi explică gravitația, pot să încerc să-i spun o poveste despre simplitatea copilăriei mele sau a tatălui meu, ca să-l încurajez să se gândească la cât de mult s-a schimbat lumea.

• Ascultați atent ceea ce ar putea încerca un copil să vă spună sub masca unei anumite povești sau a unei anecdote.

• Nu uitați să vă folosiți abilitățile de ascultare activă – ele se aplică la orice situație în care dumneavoastră sunteți ascultătorul, indiferent de vârsta copilului.

5
CUM NE ASCULTĂM PE NOI ÎNȘINE

Lumea îți oferă răspunsuri în fiecare zi. Învață să asculți.

Să ne ascultăm pe noi înșine. Mai ușor de zis decât de făcut, nu-i așa? Ce vreau să spun cu asta? Mai târziu, o să discut despre prețul ascultării și importanța de a ne asigura că ne ascultăm propriile răspunsuri, că avem grijă de noi, că nu transformăm ceea ce auzim în probleme sau traume personale. Vorbesc aici despre încrederea în instinctele noastre când ascultăm și despre a învăța să avem încredere în noi.

Un element cheie în a fi un bun ascultător, a fi un sprijin pentru alții, este să ai o relație bună, solidă cu tine însuți. Trebuie să te tratezi ca pe un prieten bun și de nădejde, altfel cum ai putea oferi aceeași prietenie altora? Principalul e să ții minte să fii întotdeauna bun cu tine însuți – dacă nu, atunci cine o să fie? Ideea e că nu-i putem ajuta, înțelege pe alții dacă nu facem asta pentru noi înșine. Cu toții avem momente de îndoială, de autoînvinovățire, de rușine: „N-ar fi trebuit să spun asta", „Ar fi trebuit să ascult atent ce încerca cineva să-mi spună", „A fost stupid să propun așa ceva." Și în aceste momente, e important să faceți ce ați face cu un prieten – să vă spuneți că trebuie să uitați, să treceți mai departe, că ați făcut cum ați putut mai bine. Cred că acest ultim punct merită repetat: în orice moment, în orice zi, nu aveți cum să faceți mai

mult decât vă stă în puteri. Vinovăția și autoblamarea sunt întotdeauna gânduri negative.

În anii în care am lucrat în secția de asistență socială a spitalului, aveam de-a face zilnic cu pacienți, cu familiile și prietenii lor. Deseori apăreau în timpul unor evenimente tragice și traumatizante din viața lor și, ca office manager, eram prima persoană pe care o vedeau. Nu am pregătire de asistent social, dar șefa mea mă numea „consilier de ocazie". Am o admirație profundă față de profesia de asistent social. Am văzut de atâtea ori cât de mult contează ceea ce poate face un asistent social pentru a sprijini un om în cele mai rele momente din viața lui. Moartea unui partener mult iubit, a unui părinte, a unui frate, a unui prieten drag. Cu toate acestea, pierderea nou-născuților, pe care din păcate am văzut-o de multe ori, e cea care mi-a rămas în minte și în suflet. Și va rămâne câte zile voi mai avea.

Scriu despre acest aspect al vieții mele pentru că nu știu dacă a existat o săptămână în cei douăzeci de ani cât am lucrat la spital în care să nu am de-a face cu moartea unui bebeluș, fie prin avort, fie că se născuse mort, fie că murea la scurt timp după naștere. Am început acest capitol reflectând la cum ar trebui să ne ascultăm pe noi înșine și să ne protejăm de durerea altora. Au fost multe ocazii când nu am făcut asta pentru mine și sunt etern recunoscătoare personalului de la spital, care m-a ajutat să-mi gestionez propriile sentimente, mai ales șefei mele, care a avut mare grijă să-mi reamintească de rolul meu în viața acestor familii – să ascult, să empatizez și să ajut, oricât de puțin.

Ce-mi amintesc cel mai mult din momentele în care am fost implicată în programul de pierdere perinatală sunt lucruri mărunte, care la vremea aceea păreau fără nici o importanță, dar care au avut un impact profund. După cum am menționat mai devreme, o dată pe lună, spitalul ținea o ceremonie memorială pentru bebelușii pierduți în

ultimele patru săptămâni. Eu ajutam la organizare, împreună cu preoții, directorii firmelor de pompe funebre și cimitirul. În majoritatea primelor zile de miercuri ale lunii, asistam la slujbă. De douăsprezece ori pe an, vreme de douăzeci de ani, se adună o mulțime de prime zile de miercuri ale lunii!

Ceea ce știam noi, cei implicați, că avem de făcut în acele zile de miercuri la ora zece dimineața nu devenea niciodată mai ușor. O altă lună. Alte familii. Uneori, familii pe care le mai întâlniserăm, care își luau rămas-bun de la un al doilea copil. Uneori, cunoșteam deja părinții, alteori nu. Deseori, îi cunoșteam când aduceau la departamentul unde lucram haine, simboluri ale iubirii, amintiri, fotografii pe care le voiau puse în sicriul bebelușului. Eu le primeam, asigurându-i pe părinți că vom pune cu grijă aceste obiecte speciale alături de copilul lor, că el va fi îmbrăcat în acele hăinuțe frumoase. De multe ori, am făcut asta personal. Vorbind cu bebelușul în timp ce-l îmbrăcam, îi spuneam cine erau oamenii din fotografii, că primea un desen făcut special pentru el de sora sau fratele în vârstă de trei ani, că aceasta era o floare pe care mama lui a cules-o din grădină în dimineața aceea; îi citeam scrisoarea pe care i-o scrisese bunica, povestindu-i cum era familia lui, de unde era și că va fi iubit și ținut minte.

Dintre toate simbolurile și darurile pe care le puneam în sicriu, unul a fost special și mi-a venit brusc în minte de curând, când nepotul meu în vârstă de cinci ani mi-a arătat primele lui mărgele de sticlă și m-a rugat să mă joc cu el. Niște părinți îndurerați stăteau în fața mea și eu ascultam, în timp ce mama îmi întindea câteva lucruri, spunându-mi ce erau și de ce le voia puse lângă copilul ei. Jacheța pe care i-o tricotase era mult prea mare pentru bebelușul ei născut prematur, dar era primul lucru pe care-l făcuse pentru primul său copil pe când îl aștepta și voia ca el s-o aibă. Auzind-o cum îmi explică, printre suspine, semnificația fiecărui obiect, soțul stătea lângă ea, cu capul

plecat, având durerea întipărită pe chip. Stătea cu o mână în buzunar, şi am auzit un clinchet. Când soţia lui a izbucnit în hohote de plâns, el a îmbrăţişat-o, apoi, privind peste umărul ei, a scos mâna din buzunar şi s-a uitat la mine: ţinea în palmă două bile de sticlă. „Acestea sunt primele două bile de sticlă pe care mi le-a dat tatăl meu. Am avut multe când eram mic, am mai pierdut câteva, am câştigat altele, dar niciodată n-am riscat să le pierd pe acestea. Am vrut să-mi învăţ fiul să se joace cu ele. Vreţi să luaţi una, să alegeţi una, care vreţi, şi s-o daţi fiului meu? O s-o păstrez pe cealaltă." Când am întins mâna să iau o bilă, la întâmplare, el a închis pentru o clipă pumnul şi ochii, apoi i-a deschis şi m-a lăsat să iau una din bile. Am ales-o pe cea albastră, lăsându-i-o pe cea galbenă – nu ştiu de ce.

Doi ani mai târziu, tatăl a revenit în biroul meu, cu bila galbenă într-o mână şi telefonul mobil în cealaltă şi cu un zâmbet larg pe faţă. Venise să-mi arate poze cu fiica lui nou-născută, în vârstă de numai câteva ore. Luase bila cu el la spital când soţia lui intrase în travaliu. Mi-a spus că alesesem bila corectă – simţea că cea galbenă era mai potrivită pentru fetiţa lui.

Ce legătură este între povestea aceasta şi capitolul de faţă? Prima dată când l-am întâlnit pe acest tată şi în timpul interacţiunii mele cu el, inclusiv când i-am luat bila din palmă, am rămas tăcută. Nu existau cuvinte pe care să le fi putut rosti ca să-l ajut pe omul acesta. Avea tot ce-i trebuia în momentul acela, ţinându-şi soţia în braţe. S-au îndepărtat fără să arunce vreo privire în urmă. Cum era şi normal. Mă ascultasem pe mine însămi: nu era nimic ce aş fi putut spune sau face ca să alin măcar un pic suferinţa prin care treceau aceşti soţi. Am făcut ce mi-au cerut să fac: am ales bila. A doua oară când ne-am întâlnit, am ascultat din nou, dar de data asta l-am îmbrăţişat. Asta mi s-a părut că trebuie să fac. Din nou, nu existau cuvinte pentru ceea ce tocmai îmi spusese. Instinctul mi-a spus că un contact fizic era nu numai potrivit pentru el, ci şi pentru

mine – făcuse efortul de a veni să-mi dea această veste minunată, așa că i-am răspuns cu căldură. Acest gen de contact fizic între un membru al personalului și o rudă a unui pacient nu este încurajat și probabil nu este considerat profesional, dar sunt momente când pare să fie ceea ce trebuie, un gest uman. Mi-ar plăcea să cred – nu, chiar cred – că în momentul acela a fost.

Post-scriptum-ul meu la această poveste e că l-am îmbrățișat îndelung pe nepotul meu (din fericire, îi plac îmbrățișările bunicii), apoi am încercat să-l învăț trucurile pe care le-am deprins când eram mică și mă jucam cu bile de sticlă.

Să-ți urmezi instinctul când îi asculți pe alții și să știi când și cum să reacționezi nu este întotdeauna ușor. Nu este întotdeauna evident care e cel mai bun lucru de făcut. Sunt momente când știi că interacțiunea ta cu cineva e singulară – un vânzător, persoana care stă în fața ta la coadă când te îmbarci în avion sau aștepți să intri la teatru, locuri unde apar scurte conversații. Aveți ceva în comun aici – când călătoriți undeva, când vă bucurați de același spectacol, când cumperi ceva pe care vânzătorul ți l-a recomandat. O conversație banală n-ar trebui să fie mai mult decât atât. Singurul lucru pe care l-aș spune aici e că trebuie să evaluezi momentul și să răspunzi la semnalele celorlalți. Tot astfel, deși trebuie să fim întotdeauna politicoși și blânzi și să ne purtăm cu ceilalți așa cum am vrea să se poarte alții cu noi, nu trebuie să comunicăm permanent cu toată lumea – e o nebunie și se pierde o grămadă de timp.

Aici e o poveste despre o întâlnire întâmplătoare care a căpătat o semnificație imensă. Nu merg la teatru cât de mult mi-aș dori. Cu toate acestea, acum câțiva ani nu am pierdut ocazia de a-l vedea pe amuzantul Billy Connolly. În timp ce stăteam la rând împreună cu soțul meu pentru a ne ocupa locurile, femeia din fața noastră m-a întrebat dacă l-am mai văzut pe Billy. I-am spus cu mândrie că-l

văzusem într-un concert la Christchurch cu câțiva ani în urmă. Ea mi-a spus că era prima dată când îl vedea pe viu, că ea și soțul ei îi admirau simțul umorului de zeci de ani. Am observat că nu părea să mai fie cu cineva, dar am tăcut. Asta însă n-a împiedicat-o să continue. Mi-a spus că și cumpăraseră bilete cu multe luni înainte, dar soțul ei murise cu câteva săptămâni în urmă. Se gândise să nu vină singură, dar hotărâse că soțul ei ar fi vrut ca ea să vină și îl omagia aflându-se acolo. Dintr-un impuls, având încredere în instinctul meu, am întrebat-o dacă ar vrea să ne întâlnim după concert la un pahar, să schimbăm impresii. Ne-am întâlnit și am băut ceva, stând de vorbă și căzând de acord că Billy Connolly era cel mai amuzant om din lume. N-am vorbit despre soțul ei recent decedat, nici nu ne-am propus să ne revedem. Și nu ne-am revăzut. Dar ori de câte ori domnul Connolly apare pe ecranul televizorului meu sau îi văd chipul frumos într-o revistă, mă gândesc la ea. Îmi place să cred că eu și soțul meu am ajutat-o măcar un pic în seara aceea – cu siguranță, ea a făcut ca seara aceea să fie specială pentru noi.

Momentul. Momentul și locul, lucrurile mărunte pe care nu le căutăm, oameni cu care intrăm în contact întâmplător pot avea deseori asupra noastră un impact mai mare decât o prietenie sau o relație de-o viață. Nu e nevoie „să vă plasați într-un context", ci doar să fiți în locul și momentul în care sunteți, și universul va veni el la dumneavoastră. Sau, cel puțin, fiți deschis, aveți răbdare, nu vă temeți – asta e abordarea mea cu privire la interacțiunile umane. Și de foarte multe ori veți beneficia imens de pe urma acestor întâlniri întâmplătoare. Nu se petrece în fiecare zi, în fiecare săptămână sau lună. Asta-i frumusețea vieții – nu știi niciodată. Tot ce puteți face e să vă bazați pe intuiție în legătură cu oamenii care trec prin viața dumneavoastră, să vă folosiți instinctul când hotărâți să vă implicați sau nu într-o comunicare. Cum am spus mai sus, puteți foarte bine să nu vă implicați. Ascultați-vă, stați de

vorbă cu dumneavoastră înșivă, dacă doriți – nu-i nimic rău în asta, eu o fac chiar și în timp ce scriu aceste rânduri. Am învățat să mă fac singură să zâmbesc, să nu depind de alții, deși ador când alții au acest efect asupra mea.

Anii aceia în care am lucrat în spital ar fi putut fi grei. Timpul petrecut cu Lale, ascultându-i poveștile, și documentarea pe care o făceam când nu eram împreună mă istoveau uneori. Să fiu scriitoare, să devin o persoană publică a fost o bucurie copleșitoare, dar există și o presiune, căci, atunci când ești o persoană publică, oamenii se simt uneori îndreptățiți să te critice. Au dreptul la opiniile lor, dar reacția mea la asta e umană. Soțul meu știa că ori de câte ori îl rog să-mi găsească DVD-ul cu filmul *Avionul*, am nevoie de o porție bună de râs. E modul meu de a mă descărca. Dacă am nevoie de o porție de plâns, mă ajută filmul *Prietenele* cu Bette Milder. Pentru a fi copleșită emoțional, cufundată complet în ceva, e *Departe de Africa*, atât pentru muzica minunată, cât și pentru povestea de iubire, speranță și curaj. Folosesc filmele ca să hrănesc emoțiile pe care am nevoie să le simt – cred că am putea-o numi o formă de catharsis. Știu ce simt, dar, cumva, trecerea lor prin prisma unuia dintre aceste filme îndrăgite și frecvent vizionate îmi permite experiența acestor emoții într-un mediu „sigur" și distanțarea de ceea ce m-a tulburat.

Pe când adaptam *Tatuatorul de la Auschwitz* din scenariu în roman, izolată în cabana fratelui și cumnatei mele de pe Muntele Big Bear din California, în miezul iernii, foloseam muzica pentru a-mi plasa mintea și inima în spațiul de care aveam nevoie. În fiecare zi, când mă așezam să scriu, petreceam primele nouă minute ascultând Simfonia nr. 3, op. 36, „Simfonia cântecelor triste" a lui Henryk Górecki, înregistrată de Kasprzyk cu Orchestra Filarmonică de Stat Szymanowski, cu partitura vocală interpretată de Zofia Kilanowicz. Ascultând această muzică minunată,

obsedantă, ascultam și bătăile propriei mele inimi – îmi conectam corpul și spiritul. Îmi jucau în minte chipurile membrilor familiei mele, dragostea mea pentru ei era atât de intensă, că o simțeam fizic. Mi-l aminteam pe Lale Sokolov, acest om pe care-l omagiam, care din păcate nu a apucat să-și vadă povestea tipărită. Când muzica se termina și eu deschideam ochii, inevitabil îmi ștergeam lacrimile. Apoi scriam. Ore în șir. Când era timpul să salvez și să închid calculatorul pentru ziua în curs, tot muzica era cea care îmi încheia ziua de lucru. Pasiunea cu care Andra Day cântă puternica ei melodie *Rise Up* mă ridica de pe scaun și îmi așternea un zâmbet uriaș pe față, în timp ce îi spuneam în gând lui Lale că suntem pe cale să împărtășim povestea lui întregii lumi.

Nu conteneam să mă bucur că acceptasem să mă întâlnesc cu un om a cărui soție tocmai murise și care voia să spună povestea lui cuiva. Era perioada cea mai încărcată a anului, cu trei săptămâni înainte de Crăciun, dar mi-am ascultat instinctul, care-mi spunea: *DU-TE, ce-ai de pierdut?* Sunt recunoscătoare că, în mare, de câte ori instinctul mi-a spus să fac ceva, să-mi asum un risc, a fost decizia corectă.

Câteodată ne putem înșela, și uneori trebuie să mă forțez să ignor acea voce interioară sâcâitoare care-mi spune: *Încearcă*. Dar am învățat să am încredere în intuiția mea. Când am fugit de lângă familia mea de origine și m-am rupt din legătura sufocantă care mă ținea într-un oraș mic, n-am fugit pur și simplu în orice oraș mai mare, ci într-o altă țară, ajungând în Australia singură, la nouăsprezece ani. Nu am nici un regret pentru această decizie impulsivă – soțul meu, trei copii și cinci nepoți sunt mărturia faptului că a fost cel mai bun impuls pe care l-am urmat vreodată.

Poate că m-am făcut vinovată uneori în viață de a crede că să pleci, sau mai corect *să fugi* de problemele personale, e cea mai bună soluție. E o soluție, dar în nici un caz

cea mai bună. Din fericire, am avut parte de dragostea și susținerea familiei mele, care m-a sprijinit și m-a ajutat să mă concentrez asupra a ceea ce sunt, a ceea ce putem fi noi, ca familie. Ea m-a ajutat să înțeleg și de ce anume voiam să fug.

Când a murit fratele meu mai mare, la mijlocul anului 2018, în Noua Zeelandă, m-am întors și mi-am regăsit prietenii de acolo, descoperind o legătură spirituală cu patria mea, pe care n-o mai simt nicăieri în lume. Când am revenit în Australia, credeam că vreau să mă mut înapoi în țara natală, să mă înconjor de unicitatea oamenilor și a pământului de acolo. Firește, suferința era ceea ce mă trăgea într-acolo. Familia mea din Australia m-a ascultat, mi-a înțeles dorința de a „merge acasă", apoi mi-a atras atenția că, dacă plec, îmi părăsesc copiii și nepoții – îi părăsesc pe cei vii ca să fiu cu cei morți. Mi-a fost de ajuns că m-ar fi sprijinit dacă aș fi reușit să-l conving pe soțul meu să se dezrădăcineze. Mi-au amintit de ceea ce mă leagă de familia și prietenii mei și de viața pe care o avem în fața noastră.

Ador cuvântul „legătură" – profesoara de asistență socială dr. Brené Brown spune că nu putem avea legături dacă nu ne permitem să fim vulnerabili față de alții, lăsându-i să „vadă" cine suntem și riscând să nu le placă ce văd. Putem avea o legătură cu o altă persoană la cel mai scăzut nivel, schimbând o privire cu cineva care alege aceeași marcă de cereale după ce s-a uitat îndelung la numeroasele cutii expuse în fața noastră. Și-apoi sunt legăturile importante, care-i aduc laolaltă pe doi oameni printr-un interes comun, care dezvăluie multe alte interese comune – o legătură cu o a a treia parte – și, în timp, după mai multe conversații și povești împărtășite, se formează un șir întreg de legături.

Nu demult, într-o zi umedă și rece de iarnă, mergeam cu metroul în New York, unde îmi lansam romanul *Călătoria Cilkăi*. Alături de alte câteva persoane, trebuia să

ajung din Lower Manhattan în Upper Manhattan. În mod normal, am fi luat un taxi, dar localnicii alături de care călătoream, noi în viața mea, m-au asigurat că vom ajunge mai repede la destinație dacă luăm metroul.

Într-un tren aglomerat, la o oră de vârf, una dintre însoțitoarele mele mi-a povestit cât de mândră e de fiul ei adolescent, care avea un handicap de învățare. Nu știu de ce a ales acest loc public să mi se confeseze sau de ce mi-a împărtășit această informație despre fiul ei, dar a făcut-o, și eu m-am simțit onorată. Cineva foarte apropiat mie din Australia, cu care această persoană colaborează profesional, avea un băiat cu câțiva ani mai mare, cu același handicap. Amândoi acești oameni sunt și acum în viața mea și acum au o legătură între ei independent de mine. Sunt bucuroasă că am putut face această legătură între două persoane pe care le prețuiesc atât de mult. Știu că acum corespondează și pe alte teme decât cele profesionale. Relația lor e numai a lor. Pe cât de important e să intervii în viața cuiva la nevoie, pe atât de important e să știi când să n-o faci sau să te retragi.

De la apariția *Tatuatorului de la Auschwitz*, în ianuarie 2018, am primit mii de e-mailuri din multe țări. Majoritatea sunt scurte, exprimând pur și simplu mulțumiri și recunoștință pentru că am spus această poveste. Nu sunt puțini însă nici cei care-mi relatează un eveniment tragic sau traumatizant din viața lor, adesea foarte recent, care le-a răpit speranțele pentru viitor. Citind povestea lui Lale și a Gitei, ei și-au găsit speranța. Citind despre dragostea, curajul și supraviețuirea lor într-una dintre cele mai negre perioade din istoria recentă, îmi spun ei, au reușit să facă primii pași pentru a-și regăsi visurile pierdute pentru ei și cei dragi. Apoi sunt multe e-mailuri de la cititori care au propria poveste uimitoare și îmi cer sfatul și ajutorul pentru a găsi o modalitate de a o spune. Sunt abordată și de cititori care au simțit o legătură personală cu mine la vre-

un eveniment la care am vorbit, sau m-au văzut într-un interviu la televizor, sau m-au ascultat la radio. Sunt profund onorată că atât de mulţi oameni au fost mişcaţi de poveştile pe care le-am spus şi vor să mă contacteze.

Cu toate acestea, e-mailul pe care l-am primit în Africa de Sud, care m-a făcut să vizitez Israelul de două ori în şase luni, se distinge dintre toate celelalte pe care le-am mai primit. Datorită lui, voi spune o altă poveste uluitoare despre curaj, supravieţuire şi speranţă. De data asta, voi scrie despre dragostea a trei surori. Ceea ce am auzit în vocea unei femei de nouăzeci şi doi de ani m-a atras spre ea, spre ţara ei, spre povestea ei. Uneori nu e nevoie de mult – instinctul ascuţit în decenii în care ai fost deschis pentru a asculta îţi spune ce să faci. Dacă vă lăsaţi să fiţi vulnerabil când întâlniţi oameni noi, dacă ştiţi că trebuie să vorbiţi sincer şi deschis despre dumneavoastră înşivă înainte ca ei să se deschidă în faţa dumneavoastră, veţi fi răsplătit.

În alte cazuri, am răspuns la mesaje sau i-am vizitat pe cei care mi-au scris, pentru că am simţit că aşa e bine. Este vorba în primul rând despre a aprecia efortul făcut de cei care scriu şi faptul că îşi împărtăşesc sentimentele avute când au citit despre Lale, Gita şi Cilka.

În aceeaşi călătorie la New York, am vrut să vizitez un centru de dezintoxicare din New Jersey, după ce am primit o scrisoare de la o consilieră de acolo. Ea mi-a spus că mai mulţi dintre tinerii din centru, care se recuperau după abuzul de droguri, fuseseră impresionaţi de povestea lui Lale Sokolov, găsind inspiraţie şi speranţă în supravieţuirea lui.

Mai bine de două ore, am stat de vorbă cu circa cincizeci de tineri, spunându-le poveşti necunoscute despre Lale şi Gita şi ascultând poveştile lor despre supravieţuire. Oricât de tragic ar fi fost trecutul lor, am fost profund inspirată de hotărârea lor de a-şi rezolva problema cu drogurile şi de a găsi căi care să le permită o viaţă la care

acum îndrăzneau să viseze. Studiul, munca, străduința de a construi relații cu sens și a da înapoi comunităților din care proveneau erau scopuri pe care sper că le vor realiza. Mi s-a spus cât de mulți dintre ei nu se vor putea întoarce la familiile lor, care locuiau în apropiere, pentru că un membru al familiei „consuma" încă. Acceptau că așa trebuia să fie, dacă era să ducă, precum Lale și Gita, cea mai bună viață posibil. Specialiștii care lucrau cu aceste persoane, care-i învățau și-i sprijineau pe acești oameni, precum și opțiunile lor, au fost și ei o inspirație pentru mine. Erau devotați centrului și lucrau neobosiți, cu finanțare foarte redusă, pentru a încuraja și a sprijini curajul acestor tineri care încercau să fie pe propriile picioare. Le mulțumesc cu sinceritate pentru că m-au contactat și m-au primit în centrul lor. La întoarcerea în Australia am primit un minunat dosar cu scrisori de la toate persoanele pe care le-am întâlnit în ziua aceea, exprimând ce însemnase pentru ele timpul pe care-l petrecuserăm împreună.

Vreau să știe cât de mult a însemnat și pentru mine întâlnirea cu ei. Povestesc cu mândrie despre ea, mă gândesc des la ei, mă simt binecuvântată că am fost invitată în cercul lor. I-am ascultat, m-au ascultat și ei, mi-am ascultat vocea interioară, care-mi spunea că asta va fi o experiență pe care-o voi prețui – și am făcut-o.

Iată o poveste pe care mi-a spus-o fratele meu, Ian, despre cum a învățat să se asculte pe el însuși:

Povestea lui Ian

A doua zi după ce am împlinit șaisprezece ani, mama mi-a spus că a doua zi n-o să merg la școală – o să merg la Auckland. Puteam număra pe degetele de la o mână de câte ori fusesem la Auckland și am presupus că excursia era un cadou de ziua mea.

În tren, mi s-a spus că mergeam la ofițerul de recrutare al Marinei din Noua Zeelandă. Fratele meu mai mare se înrolase cu patru ani în urmă și am crezut că-l vizităm pe el; la început, n-am înregistrat importanța cuvintelor „ofițer de recrutare".

Dus într-un birou, am rămas tăcut în timp ce mama purta interviul în numele meu. Apoi, mi s-a cerut să semnez un document. Acceptam să servesc în marină vreme de doisprezece ani. Urma să încep instrucția imediat, dar cei doisprezece ani aveau să fie numărați abia de când împlineam optsprezece ani, căci acum eram minor. Nu mi-a trecut nici o clipă prin cap să protestez sau să discut cu mama; credeam orbește că știe ce e cel mai bine pentru mine. Cât de mult am putut să mă înșel!

După câteva săptămâni, eram îmbrăcat într-o uniformă de marină și trimis la instrucție alături de zeci de alți tineri naivi și impresionabili. În grupa noastră nu erau femei. Am urât viața de soldat în marină din prima zi. Vreme de doi ani și jumătate am îndurat umilințele, constrângerile și înjurăturile aferente instrucției. Singurul lucru care m-a salvat au fost prieteniile pe care am avut ocazia să le leg.

Cu trei luni înainte de a împlini nouăsprezece ani, am făcut un drum cu motocicleta împreună cu alți doi camarazi. Pe un drum de țară din afara Aucklandului, a intrat o mașină în noi – prietenii mei au murit, eu nu. După înmormântarea lor, am hotărât că nu vreau să mai stau nici o zi în Marina Regală a Noii Zeelande. Mi-am înaintat cererea de eliberare de contract, acum fiind adult. Căpitanul meu, care nu era ofițer de carieră, a cerut să mă vadă după ce mi-a primit cererea și mi-a spus în termeni destul de confuzi că n-o să fiu eliberat – trebuia să-mi termin stagiul, marina avea să facă om din mine.

Regulamentul îmi permitea să fac cerere de eliberare în fiecare lună. Am făcut asta în fiecare lună, și de fiecare dată am fost refuzat. A doua zi după ce-a de-a treia respingere, mergeam prin șantierul naval cu niște prieteni, când am fost opriți de căpitan. S-a uitat fix la mine, a intrat în spațiul meu personal și mi-a spus că nu-i place cum arată părul meu și că trebuie să mă tund. Știam că încearcă să mă umilească, dar deja nu-mi mai păsa – nu voiam decât să scap. A doua zi, m-am dus la o frizerie din Auckland și m-am tuns.

Luni, m-a căutat și mi-a inspectat părul.

— Ți-am spus să te tunzi.

— M-am tuns, domnule.

A spus că în mod clar nu era o tunsoare de marinar și m-a întrebat unde am fost. I-am spus numele frizeriei din Auckland. M-a întrebat cât am plătit și i-am spus că cincisprezece dolari, prețul obișnuit pentru o tunsoare pe-atunci. A încercat să mă ridiculizeze în fața camarazilor mei, spunând că am dat banii degeaba. Mi-a ordonat să mă urc în mașina lui, să mă ducă la frizeria marinei, dar am refuzat și m-am îndepărtat de el.

Atunci am fost dus la superiorul lui, apoi la superiorul acestuia, până când am ajuns în fața ofițerului comandant al unității. Când acesta mi-a spus că trebuie să mă tund, am refuzat. Îndeplinisem ordinul și o făcusem deja.

Am fost imediat acuzat de „nesupunere intenționată față de un ordin direct" și trimis la carceră. Ca să știți, dacă doi oameni nu se supun unui ordin, e considerată răscoală. Era vineri, a doua zi urma să împlinesc nouăsprezece ani și părinții mei plănuiseră o petrecere pentru toți camarazii mei din marină la ei acasă, la o oră sud de Auckland.

Mi-am sărbătorit împlinirea a nouăsprezece ani într-o carceră, în timp ce camarazii mei s-au dus acasă la părinții mei, la petrecerea „mea".

Procesul Curții Marțiale a avut loc luni. Reprezentantul meu m-a sfătuit să nu spun nimic, că va cere clemență pe motiv că încă sufeream după ce-i văzusem pe prietenii mei murind. Ofițerul comandant era prezent și i-a spus președintelui juriului ce știa. Acesta m-a întrebat dacă nesocotisem cu bună știință ordinul direct al comandantului meu. Nu am tăcut, așa cum îmi ceruse avocatul meu.

— Nu, domnule, i-am spus să se ducă naibii, și vă spun și dumneavoastră același lucru!

Nu mai e nevoie să spun că am fost găsit vinovat și condamnat la nouă luni de închisoare militară.

Înapoi în celulă. După câteva zile, am fost supus unei examinări fizice, ca să se vadă dacă pot suporta detenția – am trecut.

În ziua în care urma să fiu transferat la închisoare, am fost luat de ofițerul de transmisiuni al unității. El m-a întrebat dacă putem să ne oprim la biroul de transmisiuni, pentru că voia să ridice corespondența. Nu mă grăbeam câtuși de puțin să fiu închis.

S-a întors după puțin timp și s-a urcat în cabina dubei.

— Spune-mi numele și data nașterii.

I le-am spus.

— E ziua ta norocoasă, a zis el.

Apoi mi-a citit una dintre comunicările pe care tocmai le ridicase. Contraamiralul Aucklandului trebuia să contrasemneze toate condamnările la închisoare ale soldați-

lor din marină. El a descoperit că făcusem mai multe cereri de eliberare, în mod evident nu voiam să fiu în marină și aveam să fiu eliberat imediat, pentru că „serviciile mele nu mai erau necesare". Acest tip de eliberare era la un pas de una dezonorantă.

Am stat câteva zile la închisoare, până au fost întocmite actele necesare, apoi am fost dus la stația de autobuz și trimis acasă.

După ce și-a revenit din șocul provocat de faptul că nu mai eram în marină, mama a zis:

„Bine, o să iau legătura cu domnul X (prietenosul nostru polițist local) și o să-l rog să te bage în poliție."

Nici nu mi-am deschis bagajele, am plecat pe loc.

Ulterior, mi-am croit viața pe care mi-am dorit-o, cea care mi se potrivea, și ce viață am avut! Am locuit pe mai multe continente, am avut o carieră de succes în afaceri și o familie minunată.

Sfaturi practice pentru a vă asculta pe dumneavoastră înșivă

Cum iei deciziile importante în viață? Unii oameni fac conștiincioși liste de argumente pro și contra; alții cer sfatul rudelor sau al prietenilor. Mulți dintre noi se bazează pe instinct – dar de unde vine instinctul ăsta și cum se formează? Și cum învățăm să avem încredere în el și să ne ascultăm pe noi înșine?

Cu toții suntem produsul experienței noastre de viață. Un copil fericit, sigur pe el va deveni un adult rezistent, cu resursele și încrederea necesare pentru a gestiona orice îi aduce viața. Cineva mai puțin sigur pe el se va chinui probabil mai mult, va fi mai puțin încrezător că poate face alegeri corecte, că poate supraviețui meandrelor vieții. Și ar putea, într-adevăr, să ajungă să facă alegeri greșite. Dar toți, oricum am fi fost crescuți și oricât de bune sau de proaste ar fi fost deciziile luate în trecut, putem învăța să ne ascultăm pe noi înșine. Mi-au trebuit mulți ani să învăț să am încredere în instinctele mele, dar acum o fac – și iată cum.

În primul rând, trebuie să înveți să ai încredere în tine. Mulți dintre noi, și nu mă exclud nici pe mine, ne petrecem anii de tinerețe îndeplinind ideile altora despre cine suntem și cum ar trebui să ne comportăm. Spuneți-i conformare, spuneți-i datorie, spuneți-i cum vreți, dar majoritatea își lasă la o parte instinctul și fac ce se așteaptă de la ei – și mulți o țin așa toată viața. Nu trebuie să fie astfel, dar anii de educație și presiuni sociale pot conspira pentru a eradica ceea ce face din noi indivizi distincți.

Eu vă cer să lăsați toate acestea deoparte și să vă întoarceți la primele amintiri din copilărie. Când suntem copii, dacă ne putem explora interesele,

descoperim instinctiv care sunt acestea; din adolescență, aceste preferințe tind să fie dominate de așteptările altora. Gândiți-vă la copilărie și întrebați-vă:

• Ce preferam să fac când aveam timp?
• Îmi plăcea să mă joc singur sau preferam compania altora?
• Cu ce jucărie sau jucării mă jucam cel mai mult?
• (Dacă citeați) De ce cărți eram cel mai atras? Cărți de teste și probleme? Povești adevărate? Basme și literatură fantastică?
• De ce realizare am fost cel mai mândru în copilărie?
• Ce jocuri de imaginație jucam?
• Ce activitate mă făcea să mă simt cel mai bine și mai sigur pe mine?

S-ar putea ca unele răspunsuri să vă surprindă – și ați putea descoperi că sunt departe de punctul în care se află viața dumneavoastră acum. Dar punându-vă aceste întrebări, vă conectați cu dumneavoastră și instinctul dumneavoastră la un nivel fundamental, neafectat de straturile de experiență. Începeți să vă ascultați adevărata ființă.

Când eram mică, eram întotdeauna atrasă de povești din trecut. Voiam să știu *de ce* s-au întâmplat lucrurile, *cum* au reacționat oamenii, *cum a fost* să treacă prin ce-au trecut. Cred că ceea ce mă mâna era *o* incredibilă curiozitate – și această curiozitate *o* văd acum ca pe un tipar care mi-a însoțit întreaga viață. Nu i-am acordat întotdeauna atenție, dar când privesc în urmă, e un fir care leagă ascultarea străbunicului de ascultarea lui Lale Sokolov. Acum, că înțeleg asta, mi-e mult mai ușor să mă ascult *pe*

mine însămi.

Sugestii pentru a vă asculta pe dumneavoastră înşivă

• **Faceţi-vă însemnări.** După cum am arătat mai devreme, când îmi petreceam timpul cu Lale, am creat un tabel în care însemnam cum mersese întâlnirea, cum îmi păruse el. Foarte important, îmi însemnam şi cum mă simţisem eu în ziua aceea, pentru că instinctul îmi spunea că şi asta e important.

• **Aveţi încredere în instinctul dumneavoastră,** dar învăţaţi şi să faceţi distincţia între acest instinct şi impuls – am lucrat la asta ani întregi. Număraţi până la zece ca să „auziţi" dacă faceţi ceea ce trebuie. Lăsaţi mailul să stea în *drafts* peste noapte, scrieţi o listă de argumente pro şi contra înainte de a lua o hotărâre importantă. Cei care mă cunosc bine vă vor spune că e un sfat pe care nu-l urmez cât de des aş vrea!

• **Găsiţi un mod de a „vă retrage în locul în care sunteţi fericit"** atunci când auziţi ceva care vă tulbură. Eu întindeam mâna şi-i mângâiam pe cap pe câinii lui Lale, Tootsie şi Bam Bam, ori de câte ori mă simţeam tulburată sau copleşită de ceea ce-mi spunea. Când sunt plecată, deseori scot telefonul şi mă uit la poze cu familia mea iubită. Muzica are şi ea puterea de a mă transporta într-un alt loc şi moment.

• **Acceptaţi că ceea ce simţiţi** în legătură cu o persoană, o situaţie, şi ceea ce auziţi nu e întotdeauna acelaşi lucru. Ne schimbăm, ne dezvoltăm, suntem uneori mai robuşti şi mai răbdători în unele momente decât în altele. Câteodată, nici nu există un motiv evident pentru asta.

• **Faptul că nu vă simţiţi în stare să faceţi faţă, că nu vă conectaţi cu cineva,** nu e întotdeauna

vina dumneavoastră. Ar putea fi a celuilalt sau, cel mai probabil, nu e vina nimănui.

• **Amintiți-vă mereu** lucrurile pentru care trebuie să fiți recunoscător – poate e bine chiar să le notați. Poate fi ceva simplu, de pildă că aveți copii, că puteți vedea răsăritul soarelui, sau, în cazul meu, apusul – nu sunt deloc matinală!

Acum, ori de câte ori sunt în fața unei alegeri sau unei ocazii și nu știu ce să fac, mă gândesc la copilărie și la alegerile fără nici o constrângere pe care le făceam atunci. Firește, sunt de luat în considerare chestiuni practice, precum și grija și responsabilitatea pentru alții, astfel că opțiunile lipsite de orice constrângere sunt mult mai greu de făcut pentru noi ca adulți, dar eu tot cred că să ne ascultăm pe noi înșine e cheia unei decizii bune. Și dacă am ocazia să ascult pe cineva care are o poveste, o să profit de ea!

6
CUM SĂ GĂSIM O POVESTE DESPRE SPERANȚĂ SAU CUM SĂ ONORĂM POVESTEA

„Mama/tata/bunica/bunicul nu vor să vorbească cu mine, nu vor să-mi povestească despre viața lor din timpul Holocaustului. Cum îi pot convinge?“

De nenumărate ori mi s-a pus această întrebare. Nenumărate. Răspunsul meu e simplu: n-aveți cum. Am întrebat un prieten, psihiatru de renume în Melbourne, dacă îi fac rău lui Lale lăsându-l să vorbească despre lucruri care-l afectau atât de mult, având în vedere că suferea și după pierderea Gitei. Vorbeam cu el nu numai profesional, ci și ca prieten. Omul acesta știa deja multe despre relațiile mele cu Lale. M-a asigurat că nu-i fac rău, că el nu mi-ar spune niciodată ceva despre care n-ar vrea să vorbească. M-a liniştit să aud asta. Și, după cum am scris deja, știu că Lale a luat *o* bună parte a poveștii cu el în mormânt. Prietenul meu psihiatru mi-a spus că era mai preocupat să am grijă de mine decât de Lale. Vedea cât de mult investeam în relația asta și a insistat foarte mult că trebuie să am grijă de mine. „Fă ce știi că e bine pentru amândoi“, mi-a spus el. „N-ai cum să greșești dacă-ți urmezi instinctul, te protejezi mai întâi pe tine și, implicit, îl vei proteja și pe Lale.“

Câtă dreptate avea!

Știind asta, mi-am luat foarte în serios această respon-

sabilitate. Știam că trebuie să am grijă să spun povestea lui Lale așa cum mi-o relatase – n-am adăugat nimic pe care să nu mi-l fi spus el. Deși am verificat tot ce mi-a spus, pentru că eram conștientă de sensibilitățile extreme pe acest subiect. Am inclus doar detalii pe care le-am putut verifica din altă sursă. Dar când poveștile lui nu se potriveau cu faptele documentate, știam că totuși nu spun povestea Holocaustului, ci o poveste despre Holocaust – povestea lui Lale.

Intenția mea inițială a fost să scriu o carte de memorii; am fost chiar la un atelier de scriere a memoriilor (o zi – atelierul dura cinci zile). După o zi, am știut că stilul și regulile memoriilor nu se potrivesc cu felul în care-și voia spusă povestea Lale. Vedeam această poveste jucată pe ecran. Mare sau mic, nu conta. După ce am participat la multe cursuri, seminarii și ateliere de scenaristică, fiind deja familiarizată cu scrierea de scenarii, am hotărât că ăsta era modul în care aveam să lucrez. Abia după mai mulți ani în care am încercat să dezvolt acest scenariu, am luat decizia să-l adaptez ca roman. Nu sunt istoric, și atâtea minți strălucite au scris și consemnat povestea Holocaustului, așa că am preferat să folosesc mijloacele ficțiunii pentru a recrea tot ce mi-a spus Lale în acei ani de prietenie.

Lale a vrut să vorbească cu mine numai pentru că Gita murise. Asta era tot, era singurul motiv pentru care voia să vorbească în detaliu despre experiența lui în timpul Holocaustului. Motivul pentru a nu fi vorbit cu nimeni înainte e că respecta un jurământ făcut ei că, nici individual, nici împreună, nu vor vorbi niciodată public despre trecutul lor. Mi-a spus asta în prima zi când ne-am întâlnit. Era foarte calm, nonșalant chiar: acum își putea spune povestea, pentru că Gita murise, dar trebuia să mă grăbesc s-o scriu, pentru că voia să fie cu ea. În următorii trei ani, am vorbit despre insistențele Gitei ca ei să nu vorbească despre trecut și uneori se apleca spre mine și-mi șoptea: „Nu-

mai când eram singuri, în dormitorul nostru, ne amin-team." Îi plăcea să-mi spună asta și întotdeauna avea o scăpărare în ochi când o făcea.

Să-ți amintești răul și ororile doar în cel mai privat și mai intim context, vreme de șase decenii. Cât de sfâșietor!

Lale mi-a explicat că Gita voia să lase trecutul în urmă, întrebându-l mereu cum ar putea să aibă o viață bună, fericită, dacă vorbește tot timpul despre Birkenau, despre cum și-a pierdut aproape toată familia. Atât Lale, cât și fiul său, Gary, mi-au povestit de multe ori cât de puține spusese Gita de față cu Gary; Lale fusese mai deschis și mai direct cu fiul său în ce privește perioada în care fusese Tatuatorul. Da, atât el, cât și Gita au făcut materiale video pentru USC Shoah Foundation, dar atunci când au acceptat să fie intervievați, ei au înțeles că înregistrările nu aveau să fie accesibile publicului larg. În afară de acest interviu, Gita a vorbit foarte puțin despre experiența sa. Prietenii pe care i-am întâlnit când eram cu Lale au confirmat și ei că ea nu participa la discuțiile despre cum supraviețuiseră Holocaustului. Mi-au spus că asculta, dar nu participa și nu făcea destăinuiri. Lale mi-a mărturisit că el și prietenii săi bărbați discutau despre asta între ei, știind că împărtășiseră aceeași experiență și puteau vorbi liber, fără să fie judecați, că nu era loc de rușine sau vinovăție în acest grup. Cinele de Șabat, după ce femeile se duceau în bucătărie să strângă (cuvintele lui!), deveneau un prilej să vorbească despre tragedia comună.

Disperarea lui Lale de a găsi pe cineva cu care să vorbească la scurt timp după moartea Gitei stă mărturie pentru cât de multă nevoie avea să spună lumii povestea unei fete al cărei braț îl ținuse, o fată îmbrăcată în zdrențe, cu capul ras, murdară, care i-a furat inima. Simțea, de asemenea, că dacă rupe tăcerea și oamenii aud ce are de spus, Holocaustul nu se va mai repeta niciodată. Cred că a simțit mereu mâna istoriei pe umăr, a înțeles că rolul lui în Holocaust a fost unic și că merită să fie consemnat. Era

extrem de inteligent și își dădea seama că, pe măsură ce se apropie de sfârșitul vieții, supraviețuitorii sunt tot mai dispuși să vorbească, iar oamenii au tot mai multă nevoie să audă aceste povești și să învețe din ele. Parcă simțea că e datoria lui să-și spună povestea înainte de a pleca „să fie cu Gita".

Sunt convinsă că Lale n-a intenționat niciodată să dezvăluie impactul profund emoțional și traumatizant al evenimentelor la care asistase ori prin care trecuse. Cred că la început a vrut să țină totul în el și doar să-mi relateze faptele așa cum și le amintea. Abia după ce a ajuns să aibă cu adevărat încredere în mine și-a permis să se deschidă în fața mea. Atunci, chiar până la sfârșitul vieții sale, a lăsat să-i scape frânturi de povești ascunse, îngropate atât de adânc, încât cred că era aproape surprins când le rostea cu voce tare. După cum am mai arătat, așa am auzit pentru prima dată de Cilka Klein.

Într-o zi, ieșiserăm la o cafea (uraaa!), ne-am întâlnit cu câțiva dintre prietenii lui și ne-am așezat la masa lor. Știau deja că scriu povestea lui Lale și, bonomi și plini de umor, îmi spuneau povești de-ale lor, întrebându-l: „I-ai spus asta? Pariez că nu i-ai povestit niciodată despre..." – în general vreo poznă pe care o făcuseră, astfel că femeile de față cereau să afle mai multe detalii. În timpul acestor întâlniri relaxate la cafea, auzeam mai mult despre viața lui Lale și a Gitei în Melbourne, stilul de trai care le plăcea, petrecerile la care acești prieteni fuseseră. Când ne-am întors în apartamentul lui Lale, după ce am refuzat o nouă ceașcă de cafea, deși el a dispărut în bucătărie și a făcut-o fără să mai întrebe, am remarcat că devenise reflexiv. Chicotele și buna-dispoziție îl părăsiseră. Când ne-am așezat, s-a întors spre mine și mi-a spus:

— Ți-am povestit despre Cilka?

— Nu, cine era?

— Era cel mai curajos om, a zis el și, agitându-și degetul arătător spre mine, a adăugat: Nu cea mai curajoasă

fată; cel mai curajos om pe care l-am cunoscut vreodată.

Când l-am îndemnat să-mi spună mai multe, a scuturat din capul plecat și și-a ferit privirea de mine. Am văzut că-i tremurau buzele. L-am lăsat în pace, am trecut la un subiect mai puțin dureros – dar vedeam totodată că era o poveste pe care voia, *avea nevoie* ca eu s-o aud. Treptat, în lunile următoare, mi-a povestit despre ea, încheindu-și mereu relatarea cu cuvintele: „După ce-mi spui povestea, trebuie s-o spui și pe a Cilkăi, vreau ca lumea să știe despre Cilka."

Lale se chinuia să-și găsească cuvintele pentru a descrie supraviețuirea Cilkăi la Birkenau. Nu putea sau nu voia să folosească termenul „viol". În loc de asta, spunea: „A obligat-o s-o facă." Dacă îl întrebam: „Ce să facă?", se foia în scaun, își ferea privirea, apoi murmura: „Să se culce cu el, știi." Ținându-și mâna deasupra capului, spunea: „El era aici, sus", apoi, lăsând-o în jos: „Ea era aici, jos. Cum ar fi putut să i se împotrivească?" Clătinând din cap, murmura iar și iar: „Nu aveam ce să facem ca s-o ajutăm, s-o salvăm de nenorocitul acela de la Birkenau sau de ce i s-a întâmplat după aceea." Apoi spunea: „Dacă Gita ar fi aici, ți-ar putea spune, ți-ar spune. A vizitat-o pe Cilka în Slovacia după ce a fost eliberată din Siberia, fetele au vorbit despre asta."

Lale n-a apucat să-și citească povestea ca roman, dar a apucat s-o citească în formatul original, de scenariu. După un an, aveam deja o primă ciornă scrisă, și de ziua lui, în timp ce stăteam cu el și beam cafea și mâncam o felie de tort pe care-l cumpărase de la o cafenea locală, i-am întins cadoul meu. A sfâșiat ambalajul, dezvăluind prima ciornă a scenariului meu pentru *Tatuatorul de la Auschwitz*. Tortul a fost pus deoparte (oricum nu era mare mâncău), și el a început să răsfoiască paginile. Dar nu-l citea, își trecea doar degetele peste numele lui și al Gitei pe fiecare pagină. Radia de bucurie și chicotea – n-o să uit niciodată râsul acela. A fost un moment minunat pentru amândoi.

Când am plecat, în seara aceea, încă strângea la piept manuscrisul. Era ca și cum i-aș fi dat înapoi o bucățică din Gita, scrisă în cuvinte – cuvintele pe care mi le dăduse el.

Am avut norocul ca o casă de producție locală să-mi accepte scenariul. În următorul an, Lale a colaborat cu acești oameni, contribuind la dezvoltarea scenariului meu inițial. Toate schimbările și rescrierile îi erau trimise și lui. Dădea câte-un sfat ici-colo, dar era încântat de modul în care îi captasem povestea, mai ales de modul în care scrisesem despre Gita. Nu mai spunea „trebuie să fiu cu Gita" ori de câte ori ne întâlneam. Acum voia să trăiască atât timp cât era nevoie ca să vadă povestea lor spusă lumii întregi.

Din păcate, asta nu s-a întâmplat. A murit pe 31 octombrie 2006 – la trei zile după ce a împlinit nouăzeci de ani, la trei ani după prima noastră întâlnire.

N-ar fi adevărat dacă aș spune că în timpul în care și-a spus povestea Lale și-a pierdut suferința, trauma și sentimentul de vinovăție – le-a dus cu el până la sfârșit. Dar cred că faptul că a vorbit cu mine, că știa că povestea lui avea să fie spusă, a ajutat într-o măsură la ușurarea poverii pe care a purtat-o toată viața. Am văzut la prima mână, în mod repetat, cum faptul că a vorbit liber și s-a simțit în siguranță, știind că îi voi respecta povestea, l-a ajutat să-și recapete pofta de viață.

Erau patru cuvinte pe care Lale mi le spunea mereu și care mă făceau doar să-mi dau ochii peste cap și să mă uit la el:

„Ți-am povestit despre...?"

După această propoziție de început, urma ceva de care nu mai auzisem până atunci. Ceea ce nu ajuta când deja mi se părea că am povestea întreagă și ciorna curentă a scenariului meu era deja citită de alții.

Era într-o dispoziție jucăușă în ziua în care mi-a spus: „Ți-am povestit că am fost playboy?"

Prima mea reacție, să simulez dezaprobare, l-a făcut să

specifice repede că se referea la viaţa lui dinainte de Gita. A fost o experienţă cu adevărat plăcută să-l ascult povestindu-mi despre viaţa lui de „playboy" în Bratislava, înainte de deportare, cu costumele lui bine croite, pantofii lustruiţi, părul pomădat, un fizic de care era mândru. Avusese foarte multe iubite, mi-a spus el. Slujba bună îi asigura banii pe care să-i cheltuie pe mâncare şi vin, distracţii, hainele bune pe care şi le dorea. Plimbându-se prin camera lui de zi, mă părăsea, se întorcea în timpul şi locul acela, descriindu-şi viaţa în amănunt. Şi ce viaţă! Un tânăr care profita de fiecare clipă, de fiecare ocazie ce se ivea, era plin de speranţe pentru viitor. Îmi făcea plăcere să-i las spaţiul şi încrederea să vorbească despre viaţa lui de dinainte de Auschwitz, o epocă pierdută pentru el. Nu s-a mai putut întoarce niciodată la visul acelui viitor luminos; Holocaustul a obliterat acele vremuri fericite.

L-am ascultat plină de admiraţie descriind femeile frumoase şi stilul de viaţă demn de invidie, mutându-mi privirea de la acest bătrân însufleţit de optzeci şi opt de ani la fotografia Gitei de pe raftul de lângă el. Părea incredibil că în cele din urmă s-a îndrăgostit acolo unde s-a îndrăgostit şi în împrejurările acelea. Mi-a spus de multe ori că a crezut cu tărie că va supravieţui Auschwitzului şi îşi va relua viaţa la Bratislava. Cu siguranţă avea să fie cu una dintre femeile frumoase pe care le cunoştea acolo, la care spera să se întoarcă. Mi-a mărturisit că nu avea numai „iubite" evreice, că multe dintre ele nu erau evreice. În loc de asta, a apucat braţul acelei tinere îmbrăcate în zdrenţe şi a spus: „Am ştiut chiar în clipa aceea că n-o să pot iubi niciodată pe altcineva." Ce anume l-a vrăjit pe playboy-ul nostru la Gita? Mi-a spus că ochii ei: erau negri, erau vii, l-au sfredelit, şi el nu şi-a putut feri privirea. În acel cumplit loc al morţii, el a văzut în ochii aceia o sfidare şi o voinţă de a supravieţui.

Pe măsură ce Lale se deschidea mai mult, deşi deseori îi vedeam tulburarea, eram şi eu tot mai conştientă de

contribuția la vindecarea lui a faptului că își spunea povestea. Era pentru el o vindecare fizică și emoțională. Să râdă iar, să aibă legături cu comunitatea lui, să meargă la filme și la cafenele cu mine, să facă cumpărături și să gătească pentru amândoi, să petreacă timp cu familia mea. Și-apoi, era dansul cu Tootsie. S-o țină pe biata cățelușă de lăbuțele din față, făcând piruete și Tootsie împleticindu-se pe lângă el era, după cum i-am spus adesea, potențial periculos pentru un om de vârsta lui.

Mai era și mica lui săritură. Ori de câte ori se ridica de pe scaun, făcea doi pași, apoi sărea și-și lovea gleznele una de alta în aer. Am văzut „saltul" la șase luni de la începutul prieteniei noastre – a continuat tot restul vieții lui. Cred că m-a lăsat să-l văd pe omul care a fost înainte de Holocaust, poate așa cum n-a putut fi niciodată cu Gita, din pricina a tot ce trăiseră împreună. Poate că, într-un fel, l-am ajutat să redevină omul acela.

Continuând să scriu alte povești despre speranță, curaj, dragoste și supraviețuire, o să mă concentrez din nou complet pe grija față de persoana care-mi spune povestea ei, pe grija față de mine și pe străduința de a relata aceste povești, respectându-i întotdeauna pe cei implicați și narațiunea lor. Este un privilegiu imens să mă aflu în casele unor oameni obișnuiți care au trecut prin aceste vremuri neobișnuite și să fiu alături de ei într-o călătorie prin experiențele lor. Ajungând să-i cunosc pe ei și familiile lor, precum și împărtășindu-le propria mea poveste, mi-am făcut prietenii pe veci și viața mea a fost imens îmbogățită.

De curând, am făcut o a doua călătorie în Israel, ca să stau o vreme cu familia a cărei poveste sper s-o spun. De data asta, am avut shekeli la mine: eram ceva mai înțeleaptă în ce privește regulile din Israel. Să cunosc această familie uimitoare a fost una dintre marile bucurii ale vieții mele.

Primul lucru pe care l-am observat când am intrat în

apartamentul Liviei a fost puzzle-ul de pe masa ei din sufragerie. N-a durat mult până m-am îndreptat spre el și le-am povestit Liviei și familiei sale cât de mult îmi place să fac puzzle-uri. Le folosesc ca să mă detașez de scris. Nimic nu mă absoarbe total ca aplecarea asupra a o mie de bucățele de carton care mă imploră să le aduc laolaltă, să creez ceva întreg din haos. Să citesc o carte, să văd un film nu-mi deconectează creierul așa cum o face un puzzle. Ordine, din haos? Să potrivești mici piese mișcătoare într-o poveste întreagă? Vă las să vă dați seama singuri ce înseamnă asta.

Când i-am spus asta Liviei, a fost de acord imediat. Involuntar, am luat o piesă și am început să caut unde s-ar putea potrivi, înainte să-mi dau seama ce fac. „Continuă", a zis ea. Fiecare membru al familiei care o vizitează o salută, apoi lucrează și el la puzzle-ul pe care ea îl are pregătit, potrivind câteva piese înainte de a pleca.

O săptămână mai târziu, petreceam ultimele mele câteva ore cu această femeie stând față în față și întrecându-ne în potrivirea pieselor în puzzle. Vorbeam despre familiile noastre și despre cum viața este exact ca puzzle-ul din fața noastră: complicată, dar în cele din urmă plină de satisfacții. Prin această unică legătură – faptul că eram împătimite de puzzle, am ajuns s-o cunosc pe femeia aceasta la un cu totul alt nivel față de persoana care supraviețuise răului și ororilor. Am văzut o minte calmă, sigură, care studia o piesă mică de puzzle, o ținea deasupra cutiei care ilustra scena pe care o crea, fie punând-o la locul ei, fie lăsând-o deoparte, pentru a se gândi la ea mai târziu. Discuția noastră a fost despre speranța de viață bună pe care o nutrise decenii întregi pentru copiii ei, acum extinsă la nepoți și strănepoți. E mândră să-și spună povestea, mi-a spus ea, pentru că nădăjduiește că îi va ajuta pe alții. Și eu voi fi mândră să-i spun povestea despre speranță și rezistență. Am spus-o de multe ori, cărțile mele nu sunt poveștile mele: sunt ale lui Lale, ale Cilkăi și, curând, sper, a

acestor trei surori uluitoare.

Un lucru pe care mi l-au spus toți supraviețuitorii a fost: „Eu am avut noroc." Poate părea ciudat – ce noroc e să fii persecutat pentru credința ta religioasă în timpul Holocaustului?

În aprilie 2018, am fost la Auschwitz, la Marșul anual al Celor Vii. Împreună cu mii de bărbați și femei, fete și băieți, am mers de la Auschwitz la Birkenau. Stând pe iarbă, într-o frumoasă zi de primăvară, demnitari și politicieni vorbeau despre nevoia de a Nu Uita, de a Nu Repeta.

Când s-a terminat muzica de deschidere a evenimentului oficial, prima persoană care a vorbit a fost un bărbat în vârstă. Era îmbrăcat în uniforma dungată albastru cu alb a lagărului său. În program scria că a fost un prizonier polonez chiar aici, unde mă aflam, și că acum locuia în Statele Unite. A fost ajutat să ajungă la microfon, o nepoată mergea alături de el, sprijinindu-l, atât afectiv, cât și fizic (de două ori a fost gata să cadă și a fost prins, dar a insistat să-și continue discursul).

Stăteam pe iarbă, examinând fiecare fir din jurul meu. Oare stătuseră aici și Gita și celelalte fete, căutând trifoi cu patru foi? Am căutat până când cuvintele bătrânului m-au făcut să mă opresc și să mă uit la podiumul din fața mea.

Nu știu ce mă așteptam să spună, probabil ceva despre timpul petrecut aici, cu aproape șaptezeci și cinci de ani în urmă, dar n-a făcut-o. Cuvintele lui de deschidere au fost ca să-i mulțumească și să-i aducă laude producătorului și regizorului american Steven Spielberg. Recunoștea rolul jucat de domnul Spielberg în a păstra vie istoria Holocaustului prin filmul său, *Lista lui Schindler* (1993). A ținut-o tot așa, îndemnându-ne pe toți să-i mulțumim – cred că a rostit numele domnului Spielberg de mai bine de zece ori.

Nu există nici o îndoială că filmul acela, printre altele,

continuă să păstreze vie istoria Holocaustului. Am avut privilegiul de a mă întâlni și a împărți scena cu Thomas Keneally, omul care a scris *Arca lui Schindler*, cartea pe care se bazează filmul – după părerea mea, un erou australian. Cu toate acestea, nu numai la filmul acesta mă gândesc atunci când îmi vine în minte domnul Spielberg. Cred că cea mai mare realizare a lui în a menține vie povestea Holocaustului a fost ceea ce a făcut după realizarea filmului: crearea USC Shoah Foundation.

Trimițând videografi în țări îndepărtate pentru a înregistra poveștile individuale ale supraviețuitorilor, el le-a dat glas atât lor, cât și curajului și rezistenței lor, oferindule ocazia să-și depene povestea. Așa cum mi-au spus mulți supraviețuitori, nu există doi oameni care să aibă aceeași poveste. Fiecare a trecut altfel prin Holocaust.

Istoria personală l-a făcut pe fiecare să interpreteze ceea ce s-a întâmplat într-un mod individual, unic. Nici o poveste nu e mai bună sau mai profundă decât alta. Firește, există o inevitabilă și teribilă asemănare între multe dintre aceste experiențe, mai ales când vine vorba despre asistarea la atrocități, dar suferința personală e cea care trebuie exprimată și consemnată, nu numai cea colectivă.

Două dintre cele trei surori a căror poveste o voi spune au trecut prin aceleași experiențe cumplite, și totuși una descrie cum s-a aflat într-o stare „ca de zombi" în cea mai mare parte a timpului petrecut la Birkenau. Un psihiatru ar descrie asta drept „disociere", mintea eliberându-se de sentimente și emoții pentru a putea gestiona un stres puternic sau o traumă. Cealaltă soră – ei bine, ea a avut ochii larg deschiși. Își amintește mici detalii și poate să descrie cum reacționa, cum o târa pe surioara ei mai mică după ea, cum avea grijă de ea.

Mă întorc la numeroșii copii și nepoți care mi-au spus cât de mult își doresc, câtă nevoie au ca ruda lor supraviețuitoare a Holocaustului să vorbească, să-și spună povestea, și totuși cât de rar se simt în stare cei apropiați unui

supraviețuitor al Holocaustului să pună întrebări despre el sau cât de des întrebările lor sunt respinse.

Sunt mamă, bunică. Nu cred că aș putea să mă uit în ochii copiilor sau nepoților mei și să le povestesc ororile prin care am trecut. De fapt, mi-a fost greu să le povestesc copiilor mei despre ororile pe care le-am auzit de la Lale Sokolov – voiam să-i protejez de o traumă.

A fost extraordinar să cunosc familiile celor trei surori supraviețuitoare ale Holocaustului din Israel. Pentru prima dată, am petrecut un timp cu prima și a doua generație de descendenți care au crescut auzind fiecare amănunt al poveștilor acestor trei fete curajoase. Mi-au spus că atunci când mergeau în grupuri de sprijin pentru copiii supraviețuitorilor erau invidiați pentru că aceste femei aleseseră să vorbească despre experiențele lor. Dragostea emanată de fiecare membru al acestei familii pentru ceilalți era palpabilă. Cred că această dragoste pe care o au unii pentru alții și pentru familie se datorează sincerității și deschiderii arătate de părinți, care le-au spus povestea lor când au ajuns la vârsta potrivită, în limbajul potrivit.

A fost evident pentru mine că această familie s-a vindecat de trauma prin care au trecut părinții. Trecutul lor dureros nu e niciodată uitat, se vorbește despre el frecvent. Asta înseamnă curaj.

Fiecare individ trebuie să hotărască singur despre ce vrea să vorbească și ce vrea să ia cu el în mormânt. Din fericire, Steven Spielberg a avut grijă să existe acum mii de mărturii ale supraviețuitorilor, și poveștile individuale despre Holocaust nu trebuie să fie uitate niciodată. Aceste materiale video oferă celor care le-au făcut și nouă încrederea că în cele mai negre epoci ale istoriei oamenii s-au agățat unii de alții și au încercat ca prin supraviețuirea lor să vorbească generațiilor următoare despre speranța care i-a însoțit. Speranța e ultima care moare. În fond, așa cum i-a spus acea tânără cu o boală fatală mamei ei în spital, „ să mori durează numai câteva secunde, în restul timpului

suntem în viață".

Cu fiecare respirație, trăim.

Când am hotărât să fac o ficțiune din povestea lui Lale, am vrut s-o spun așa cum mi-a spus-o el mie. Spuneam povestea *lui*, nu versiunea mea despre ea, așa că am rămas fidelă stilului său, onorându-i narațiunea prin recrearea experiențelor lui. Singurul lucru pe care nu l-am putut recrea a fost încântătorul lui accent est-european și felul în care rostogolea cuvintele sau amesteca lucrurile într-un fel care ne făcea pe amândoi să râdem. Era foarte dispus să râdă de el însuși. Faptul că nu aveam un termen-limită însemna că nici unul dintre noi nu se simțea presat, nimic nu limita în timp relatarea lui și ascultarea mea.

Să asculți pe cineva cu adevărat, fără să te grăbești, și să-i auzi poveștile cere răbdare și perseverență. Acum câțiva ani, am citit un articol despre Jocurile Olimpice care urmau. Articolul era despre cheltuielile cu securitatea sportivilor și a persoanelor oficiale. Ultimul paragraf menționa Jocurile Olimpice din 1956 de la Melbourne și mica echipă de securitate de atunci, iar șeful securității avea doar douăzeci și trei de ani la vremea aceea. Fascinată de această poveste și vrând să aflu mai multe, am făcut un calcul rapid și mi-am dat seama că omul putea să fie încă în viață. După ce i-am sunat pe toți oamenii din Melbourne care purtau numele acela, în cele din urmă am tras lozul câștigător. L-am întrebat pe domnul în vârstă de la celălalt capăt al firului dacă pot să vin să vorbesc cu el despre experiența lui la Olimpiada din 1956. Mi-a spus că nu are nici o intenție să vorbească despre asta, având în vedere Legea Secretelor Oficiale și altele, dar l-am ținut de vorbă destul de mult ca să-l fac să-mi promită o cafea.

Lale murise și acum eram liberă duminica. Vreme de aproape un an, mi-am băut cafeaua de două-trei ori pe lună cu omul acela, care fusese șef al securității la Jocurile Olimpice din 1956. Ne bucuram unul de compania altuia, cafeaua era mult mai bună decât a lui Lale, dar mă ta-

china şi îmi dezvăluia foarte puţin.

Într-o zi, din senin, m-a sunat să-mi spună că sănătatea lui e din ce în ce mai proastă şi că vrea să-mi spună totul. Am aranjat cu curatorul locului în care se ţinuseră Jocurile Olimpice să avem acces, şi cu copiii mei pe post de echipă de filmare, am petrecut mai multe ore înregistrându-i povestea. A fost cunoscută ca „Olimpiada Prietenoasă", dar s-a ţinut în plin Război Rece, în preajma invaziei Ungariei de către sovietici şi a crizei Canalului Suez. Minciuni, spioni, crimă şi răpiri – asta era realitatea. Acest om a fost în fruntea şi în centrul întregii poveşti. A văzut răpirile, a stat cu politicienii care încercau să bage sub preş ceea ce se întâmpla în oraşul nostru. Există un scenariu cu această poveste; se află în sertarul de jos al biroului meu. Poate că într-o zi va fi scos la lumină.

Ca şi Lale, omul acesta simţise un soi de uşurare terapeutică spunându-şi povestea. Am mai petrecut multe momente frumoase cu el înainte să moară. I-am aflat şi povestea vieţii de după Olimpiadă, şi, ca Lale, voia să-mi povestească mai ales despre dragostea pentru soţia sa şi familia lor. Petrecând timp şi cu soţia lui ori de câte ori l-am vizitat – ca să spun adevărul, ea era cea care făcea cafeaua aceea grozavă –, i-am înţeles reticenţa iniţială de a vorbi cu mine. Dusese cea mai minunată viaţă cu oamenii pe care-i iubea în jurul lui, fără nevoia de a privi în urmă, dar, cum se întâmplă adesea, spre sfârşit a hotărât să vorbească. Eu am ascultat, şi sunt mai bogată pentru că l-am cunoscut şi i-am auzit povestea.

Lumea e un loc mare; comunitatea şi cartierul dumneavoastră sunt mici în comparaţie cu ea. Poveşti ca acelea pe care le-am spus eu sunt mereu în jurul nostru, printre oamenii cu care trăim. Dacă aveţi această înclinaţie, dacă simţiţi că viaţa dumneavoastră ar deveni mai bogată întâlnind oameni din afara cercului dumneavoastră, petrecând timp cu ei, ascultându-le poveştile, s-ar putea să descoperiţi că vă schimbă cu totul viaţa – trebuie doar să priviţi în

jur.

7
POVESTEA CILKĂI – CUM ASCULTĂM ISTORIA

Când a fost publicată cartea *Tatuatorul de la Auschwitz*, am început să primesc scrisori din toată lumea. Oamenii îmi scriau să-mi spună cât de mult le plăcuse povestea lui Lale şi a Gitei, dar mulţi dintre ei puneau şi întrebarea: „Ce s-a întâmplat cu Cilka?“ Oamenii voiau să afle, iar eu voiam să le spun. Trebuia să-mi ţin promisiunea făcută lui Lale de a scrie povestea Cilkăi Klein – romanul care a devenit *Călătoria Cilkăi*.

Îmi terminasem cercetarea: vorbisem cu supravieţuitori care au cunoscut-o pe Cilka la Birkenau şi am angajat un documentarist şi la Moscova ca să găsească toate documentele şi informaţiile existente despre Gulagul Vorkuta, „lagărul de muncă corecţional“ în care a fost trimisă Cilka la sfârşitul războiului. Ceea ce nu aveam erau amănunte ale vieţii Cilkăi în Slovacia, atât înainte de Auschwitz, cât şi după eliberarea ei din Siberia. Pentru povestea vieţii lui Lale şi a Gitei am avut mărturia lui Lale şi prietenia mea cu el; despre Cilka, aveam doar amintirile altor oameni. Am vrut s-o cunosc mai bine. Am vrut să aflu de unde era, să merg pe unde va fi umblat ea. Voiam să-i aud povestea la prima mână.

Vizitasem Slovacia de mai multe ori. Minunaţii mei cercetători – nu, *prieteni* – din oraşul natal al lui Lale, Krompachy, mi-au aranjat întâlniri cu oameni, locuri de vizitat, documente pe care să le văd în încercarea mea de

a afla tot ce se poate despre fata pe nume Cilka. Făcând o oprire la Londra, mi s-a alăturat și editoarea mea, Margaret, și împreună am zburat la Kosice.

Am fost luate de șoferul primarului din Krompachy și duse la primăria de acolo să ne întâlnim cu primarul, viceprimarul și cele două femei care acționaseră în numele meu, încercând să descopere detalii despre Cilka. Anna, istoricul orașului Krompachy, o femeie trecută bine de șaptezeci de ani, dar cu agilitatea și entuziasmul cuiva mult mai tânăr, m-a întâmpinat cu o îmbrățișare caldă. Ne cunoscuserăm la Auschwitz, cu un an înainte. Ea și alte douăzeci și cinci de persoane din orașul natal al lui Lale veniseră acolo auzind că voi participa la Marșul Celor Vii, dar asta-i altă poveste. Cu Anna era Lenka, nora ei, o femeie tânără și frumoasă, care locuise cincisprezece ani în Irlanda. Era o încântare s-o auzi vorbind atât în engleză, cât și în slovacă, cu acel frumos accent irlandez.

În biroul primarului, Margaret a făcut cunoștință cu șlibovița. Eu mă mai întâlnisem cu acest rachiu din prune, eram deja prieteni vechi – și îmi era deopotrivă teamă și dor să ne regăsim. Prima înghițitură, ca întotdeauna, mi-a ars gâtul, mi-a tăiat răsuflarea, dar a fost mult mai gustoasă când paharul a fost apoi dat pe gât cum se cuvine – dintr-o singură înghițitură! Ni s-au oferit și cafea și prăjituri, ceea ce a contracarat o parte din efectele alcoolului. Am mers cu toții la o plimbare prin oraș, oprindu-ne la memorialul închinat Holocaustului, pe care căzuserăm de acord cu toții să-l finanțăm. De acolo, am mers la un restaurant local, unde Margaret a făcut cunoștință cu bucătăria slovacă.

Prietena noastră șliboviţa ne-a acompaniat și la masă.

Seara, când am ajuns înapoi la Kosice, somnul a venit ușor.

A doua zi dimineaţa, am fost luaţi de Peter, Anna și Lenka. Știam numele orașului în care s-a născut Cilka: Sabinov. Știam și numele orașului din care au fost luaţi ea

și familia ei ca să fie duși în oribila călătorie la Auschwitz: Bardejov.

Lenka făcuse o treabă minunată, căpătând acces la documente legate de amănuntele nașterii Cilkăi. În bazele de date despre Holocaust, găsiserăm o mențiune despre ea și eram sigure că-i identificaserăm pe tatăl ei și una dintre surori. Dar numai după ce-i vedeam certificatul de naștere puteam fi sigure de legăturile familiale.

La primăria din Sabinov, l-am lăsat pe Peter să parcheze mașina, și Lenka, Anna, Margaret și cu mine am intrat. Străbătând un coridor, apoi altul, cotind de mai multe ori, am bătut în cele din urmă la ușa funcționarei care primise sarcina să ne arate certificatul de naștere al Cilkăi. Stătea la un birou masiv, cu două scaune de cealaltă parte. În fața ei era un registru mare, cu o frumoasă copertă de piele patinată. Eu și Lenka ne-am așezat pe cele două scaune, iar ea a întors registrul, ca să ne arate intrarea pe care o căutam. Primul lucru care m-a izbit au fost foile mari de hârtie albă care acopereau intrările de deasupra și de dedesubtul celei despre Cilka. Am acceptat nevoia de intimitate a numelor care apăreau pe pagină – intimitatea lor era în siguranță cu mine oricum, căci nu puteam citi nici un cuvânt în slovacă.

Anna și Margaret s-au aplecat peste umerii noștri, în timp ce Lenka ne citea detaliile și eu le priveam emoționată. Cererea de a-mi scoate telefonul și a face o poză mi-a fost refuzată scurt. Lenka citea informațiile, iar Anna le nota – asta aveam voie să facem:

17 martie 1926
Cecilia [Cilka e un diminutiv de la Cecilia]
Fată
Tatăl, Mikulas Klein – evreu – 28 de ani
Mama, Fani Blech – evreică – 22 de ani

Un scris frumos, caligrafic, înregistra detalii intime ale

naşterii Cilkăi. Imediat, am recunoscut numele tatălui ei ca fiind acelaşi cu cel pe care-l găsiserăm în baza de date. Acum aflam că numele mamei era Fani. Erau înregistrate şi datele lor de naştere, iar naţionalitatea tatălui ei era trecută ca maghiară. La sfârşitul intrării era ceva scris de o altă mână, un alt stilou – iniţial n-am dat importanţă.

Rugând-o pe Lenka să traducă, i-am povestit funcţionarei despre cartea pe care o scriam. Iniţial, fusese cam glacială, dar apoi a început să pună întrebări, prinsă de povestea Cilkăi. Când ne-a întrebat dacă vrem să caute înregistrarea căsătoriei părinţilor Cilkăi, în cameră a răsunat un cor de „da, vă rog". N-a trebuit decât să se ducă la dulapul de lângă perete ca să caute registrul de căsătorii din perioada în care presupuneam că se vor fi căsătorit Mikulas şi Fani.

Când s-a întors spre dulapurile din spatele ei, am mutat rapid bucăţelele de hârtie albă care acopereau celelalte intrări. Am răsfoit paginile înainte şi înapoi, scanând-o pe fiecare, ca să văd dacă vreo altă înregistrare mai avea ceva adăugat, aşa cum avea a Cilkăi. Dar n-am văzut nici una. Am rugat-o pe Lenka să citească menţiunea adăugată şi m-am bucurat că stăteam pe scaun: notiţa arăta că Cilka Klein prezentase la acest birou din Sabinov în 1958 un document al autorităţilor de la Bratislava care atesta că e cetăţean al statului Cehoslovacia.

Până în momentul acela mă deranjase o discrepanţă pe care o identificaserăm în baza de date cu supravieţuitorii şi victimele Holocaustului. Cilka era trecută ca „ucisă la Auschwitz", ceea ce ştiam de la Lale că nu era adevărat. A supravieţuit atât lagărului Auschwitz-Birkenau, cât şi Gulagului Vorkuta şi şi-a trăit restul vieţii la Kosice, în Slovacia. Cilka şi Gita au rămas în legătură după ce Lale şi soţia lui s-au mutat în Australia, şi Gita a vizitat-o pe Cilka de mai multe ori când a venit în Slovacia cu fiul ei, Gary. Dar exista şi o dovadă scrisă că a supravieţuit. Cilka a făcut efortul să vină în oraşul în care s-a născut şi să-şi

actualizeze înregistrarea nașterii. De ce-o fi făcut asta? ne întrebam. Poate fiindcă avea nevoie să-și dovedească identitatea pentru a obține o slujbă sau a se mărita – știam că le-a făcut pe amândouă.

— Am găsit! a zis funcționara și a pus un alt registru mare pe birou, întorcându-l ca să ne uităm în el. De data asta era relaxată, nu s-a mai deranjat să acopere alte nume, împărtășind însuflețirea noastră.

Ceea ce am citit a fost: pe 10 iunie 1919, Mikulas Klein s-a căsătorit cu Cecilia Blech – Cecilia, nu Fani, care era menționată ca mama Cilkăi. Apoi, Margaret cea stăruitoare a făcut un comentariu cu privire la data căsătoriei lor și data nașterii Cilkăi: era o distanță de șapte ani. În timp ce astăzi nu te-ar mira un cuplu care nu are copii la șapte ani după căsătorie, pentru începutul secolului XX părea neobișnuit. Ea a întrebat-o pe funcționară dacă putem să ne uităm în urmă la înregistrările nașterilor, să vedem dacă putem găsi și alți copii ai lui Mikulas și Fani.

Pe 24 august 1924, s-a născut Magdalena. Mikulas a semnat cu mândrie în registru, înregistrându-și fiica nounăscută. Am continuat să dăm paginile înapoi. Pe 28 decembrie 1921, s-a născut Olga, dar aici la mamă era trecută Cecilia. Aceasta era prima dată când Mikulas înregistrase nașterea unui copil.

Deși ne-a emoționat să aflăm că Cilka avea două surori mai mari, nu înțelegeam de ce Cecilia era înregistrată ca mama Olgăi, dar în dreptul Magdalenei și al Cilkăi apărea Fani. Ne-am uitat din nou la înregistrarea Cilkăi, și acolo am văzut că n-a înregistrat-o Mikulas, ci bunica ei, Roza Weisz. Ulterior am aflat că prima soție a lui Mikulas, Cecilia, a murit la patru luni după ce a născut-o pe Olga. El s-a căsătorit apoi cu sora Ceciliei, Fani, mama Magdalenei și a Cilkăi – era un lucru care se întâmpla curent în vremurile acelea. Putem doar să ne întrebăm de ce nașterea Cilkăi a fost înregistrată de bunica ei, iar ea a dat acestui copil numele fiicei ei decedate.

Piesele din puzzle se potriveau.

Următoarea oprire era Bardejov, unde știam că familia s-a mutat la un moment dat după nașterea Cilkăi și de unde știam că ea s-a urcat într-un tren ce mergea spre Auschwitz. „E la numai o oră de aici", ne-a spus Lenka mie și lui Margaret când am întrebat cât ne-ar lua să ajungem acolo. Orașele din estul Slovaciei, Krompachy, Sabinov, Bardejov și Vranov – toate orașe al căror nume mi-e familiar –, sunt la numai o oră distanță de Kosice și la o oră unul de altul.

Din nou, Lenka și-a pus farmecul la lucru și autoritățile din Bardejov ne-au permis să vedem fișele matricole ale Cilkăi din ultimii doi ani. Iarăși am intrat și am dat peste o funcționară suspicioasă, care ținea strâns un registru mare. Ni s-au cerut actele de identitate, le-am dat, ne-au fost luate și probabil fotocopiate. Abia atunci registrul a fost pus pe birou și deschis în fața noastră.

Din nou, funcționara a fost absorbită de povestea Cilkăi și după câteva clipe se uita în registru ca să găsească rezultatele școlare ale Magdalenei și Olgăi. Am întrebat timid dacă le-aș putea fotografia și de data asta mi s-a dat voie. Margaret și cu mine ne-am scos telefoanele și am început să facem poze. Lenka și Anna ne-au tradus fișele matricole. Am aflat foarte multe: o fată strălucită, Cilka excela la gimnastică și matematică. Religia lor era menționată: israelite. La ocupația lui Mikulas era trecut șofer și meșter.

Ieșind din clădire, înapoi în căldura și strălucirea soarelui, a trebuit să mergem doar câteva sute de metri pe aceeași stradă pentru a ajunge în fața casei în care au locuit Cilka și familia ei – până când n-au mai locuit.

În timp ce ne îndreptam într-acolo, strada era pustie, probabil pentru că era extrem de cald, și nici un om cu mintea întreagă nu ar fi trebuit să se afle afară. Pe când ne apropiam de casă, am auzit muzică venind de la un radio, acompaniată de voci care cântau și ele.

Intenționat m-am apropiat de casă de pe trotuarul opus, vrând să văd clădirea întreagă: să-i văd acoperișul, contururile ușilor și ferestrelor. De vizavi i-am putut vedea pe cântăreți – doi muncitori care înlocuiau bârnele de lemn ale casei de lângă a Cilkăi. Anna ne-a șoptit că era un cântec popular ucrainean. Ne-a amintit că eram nu departe de granița ucraineană și că oamenii din Bardejov vorbeau această limbă alături de maghiară și probabil polonă. Din nou, am fost jenată de faptul că nu știam limbi străine. Le admiram foarte mult pe însoțitoarele mele poliglote. De asemenea, înțelegeam cum se descurcase Cilka la Vorkuta – pesemne știa destul de bine rusa.

Am privit casa Cilkăi, un fel de cabană de un verde pastelat cu ferestrele și ușa cu rame albe, bine întreținute, care dădeau direct în strada pietruită. Deasupra ușii, două lucarne permiteau ocupanților să privească jos, în stradă. M-am întrebat dacă una dintre ele era de la dormitorul Cilkăi. Alături de ușa de intrare, era o altă ușă, dublă, de lemn, retrasă de la stradă. Aceasta dădea probabil în curtea din spate.

Am atins ușa casei. O ușă nouă, nu putea fi cea pe care o deschideau Cilka și familia ei ca să intre în sanctuarul căminului lor. Oare au sperat că într-o zi se vor întoarce?

Cred că Cilka, da.

Drumul spre sinagogă, prin arșiță și fără nici un pic de umbră, a fost epuizant. Am fost primiți de un membru al Comitetului de Conservare a Valorilor Evreiești. Avea să ne arate sinagoga veche și pe cea nouă (din anii 1950). Pe când ne îndreptam spre clădirea nouă, mică, simplă, am auzit venind dinăuntru o muzică superbă, tulburătoare. Am intrat până la ușile care dădeau în sala de rugăciune, unde ne-am oprit încremeniți, lăsând muzica să ne învăluie, și am privit corul format din vreo douăzeci de băieți și fete, acompaniat de un cvartet, care cânta cu cele mai pure voci, ce reverberau în pereți și aterizau adânc în pieptul meu.

Instinctiv, eu și Margaret ne-am luat de mână, cu ochii ațintiți spre imaginea din fața noastră. Am simțit lacrimi curgându-mi încet pe obraji. Când melodia s-a terminat, am văzut că Margaret își ștergea și ea lacrimile. Lenka și Anna ne-au îmbrățișat, emoționate și ele de acel moment. Cântau un cântec de dragoste slovac, ne-a spus Anna.

Am rămas să mai ascultăm o melodie, neobservate de muzicanți. Ghidul nostru voia să ne continuăm drumul, așa că l-am urmat sus, până într-o galerie mică. Aici erau expuse fotografii, tablouri făcute de copii mici – singurii rămași din comunitatea de evrei din Bardejov dinainte de 1942.

Afară, am făcut cei vreo zece pași care ne despărțeau de vechea sinagogă. Mă așteptam s-o găsim cufundată în întuneric, dar deschizând ușa, am fost întâmpinați de o lumină orbitoare. O parte a acoperișului lipsea, și soarele de vară strălucea printre ruine. Lipsea și o parte din podea, se vedea pământul de sub cele câteva scânduri rupte care rămăseseră. Mai erau câteva bănci aruncate într-un colț. Ne-am ridicat privirile spre balconul unde vor fi stat Cilka, mama și surorile ei în timp ce tatăl ei se ruga jos. Clădirea zdrobită, amintind de vieți zdrobite, își păstra forța spirituală oferită cândva atâtor oameni.

Mai aveam un loc de vizitat. După ce ni s-a deschis o poartă încuiată, am intrat într-o grădină cu iarbă verde, flori colorate și un zid de marmură. Am mers de-a lungul zidului, căutând nume pe care speram să nu le găsim, dar le-am găsit. Aici erau înșiruite numele oamenilor din Bardejov care nu au supraviețuit Holocaustului. Am găsit numele Cilkăi, ale celor două surorii ale ei și al tatălui lor. Ca și în baza de date despre Holocaust pe care am consultat-o, și aici pare că Cilka n-a supraviețuit. Nu e nici o mențiune despre mama ei și nu am reușit să aflăm ce s-a ales de ea. Lale mi-a spus că Cilka era singurul membru al familiei sale imediate care a supraviețuit Holocaustului, că tatăl ei a fost trimis la camera de gazare imediat ce a

ajuns la Auschwitz, iar surorile și mama ei au murit mai târziu. Alte mărturii despre Cilka pe care le-am citit sau ascultat confirmă acest lucru.

În timp ce Peter ne ducea înapoi la hotelul nostru din Kosice, eu și Margaret am vorbit foarte puțin. Eram fiecare pierdută în gândurile ei, procesând tot ce aflaserăm, tot ce văzuserăm. Eu mă chinuiam să separ entuziasmul că descoperisem ceva din viața timpurie a Cilkăi de tristețea copleșitoare pentru viețile pierdute și pentru durerea și trauma îndurate de atât de mulți, atât de îndelung. Stătusem în fața unei case frumoase, dar frumusețea sa era pătată de ceea ce știam că se întâmplase cu proprietarii ei de drept.

Mai era un singur lucru de făcut în această călătorie înainte de a mă întoarce în Australia. Proprietarul unei librării din Kosice mă rugase să vorbesc unor localnici într-o după-amiază în librăria lui. Am acceptat și au venit peste cincizeci de oameni, care s-au înghesuit în interiorul încântător. Translatorul se împotmolea din când în când, așa că oamenii din public au început să-l ajute și totul a devenit o conversație extinsă, zgomotoasă.

Vorbeam despre povestea lui Lale; la a Cilkăi încă mai aveam de lucru. Când mi-am încheiat discursul, le-am spus că mă aflam la Kosice ca să fac cercetări pentru următoarea mea carte, *Călătoria Cilkăi*. Un bătrân care stătea pe la mijlocul mulțimii a ridicat mâna și a întrebat: „E despre Cecilia Kovacskova?" (A folosit numele ei de femeie măritată.) Am tresărit și i-am răspuns că da, apoi l-am întrebat dacă o cunoștea. Mi-a spus că a fost vecinul ei și că ar vrea să vorbim despre ea.

Ne-am așezat pe niște taburete – Michael, Margaret, translatorul și cu mine. Michael, un domn mărunțel, gârbovit, cu niște ochi albaștri arzători, plini de viață, mi-a spus că a locuit în același bloc cu Cilka zeci de ani; erau singurii evrei din clădire. Mi-a povestit cum el și Cilka știau că sunt amândoi supraviețuitori, dar țineau asta se-

cret – sub comuniști nu se discuta despre Holocaust. Voia să-i auzim povestea: a fost un copil ascuns, care a supraviețuit Holocaustului trecând de la o familie la alta, în Munții Tatra, aflați în apropiere. El și Cilka vorbiseră să meargă împreună în Israel, dar n-au apucat. A fost un privilegiu enorm să-l cunosc și să-i aflu povestea.

Folosesc deseori cuvintele „sunt extrem de onorată". Asta pentru că sunt cu adevărat onorată că pot să spun poveștile pe care le știu, că am întâlnit atât de mulți oameni din lume și am vorbit cu ei. Sper că am omagiat-o pe Cilka spunându-i povestea, așa cum i-am promis lui Lale. Sunt onorată că am avut acest privilegiu.

8
PREŢUL ASCULTĂRII

Uneori, nu avem nevoie de sfaturi. Avem nevoie doar de cineva care să ne asculte.

„E bine.“ Răspunsul meu standard la întrebarea familiei mele: „Ce mai face Lale?“, de câte ori mă întorceam de la el, la vreo şase luni de când deveniserăm prieteni.

Lale Sokolov îmi cunoscuse familia, flirtase cu fiica mea, glumise cu soţul meu – că oi fi fost eu soţia lui, dar eram iubita lui Lale. Cei trei copii ai mei, tineri adulţi, şi soţul meu ajunseseră să-l iubească pe acest încântător ştrengar bătrân, aşa că şi-au dat seama cu toţii că era o schimbare importantă în răspunsul meu la întrebările lor pline de nerăbdare despre Lale şi poveştile pe care mi le spunea.

Când l-am introdus pe Lale în viaţa noastră, deseori ajungeam acasă la cină, şi în timp ce mâncam, eu le relatam ce pozne mai făcuseră căţeii lui şi frânturi din conversaţia noastră – când spun „frânturi“, înţeleg prin asta că niciodată nu le dădeam amănunte, ci doar o idee despre ce discutaserăm. Iar acum primeau aceste două cuvinte: „E bine.“ Îi ţineam la distanţă, însă îmi dădeam seama că familia mea mă supraveghea atent, îngrijorată, dar neştiind ce ar trebui să facă.

Schimbarea în răspunsul meu coincidea cu acceptarea mea în cercul lui Lale de către căţeii lui şi cu hotărârea lui de a-mi împărtăşi durerea emoţională şi suferinţa profun-

dă din timpul şederii la Auschwitz-Birkenau. După cum am spus, la început Lale vorbise despre viaţa lui pe un ton rece, enumerând doar faptele. Mi-a spus că avusese un frate şi o soră şi câte ceva despre părinţii lui, dar nimic despre copilărie, care să-mi sugereze cum a devenit Lale, adultul. Mi-a descris Auschwitz şi Birkenau atât de viu, încât, când le-am vizitat pentru prima dată, în 2018, am ştiut unde să caut blocul în care a stat el, cel în care a stat Gita, locul unde lucra, lângă camera de gazare şi crematorii. Dar în acele prime întâlniri nu mi-a spus ce simţea când păşea prin acest iad pe pământ. Ştiam că e mai mult acolo, şi că e profund tulburător pentru el, dar aveam sentimentul şi că voia să-mi povestească toate astea. Începea să spună ceva, apoi se oprea şi se retrăgea. Ţuguindu-şi buzele, îşi lăsa capul în piept, căutând cu o mână capul unuia dintre căţei, să-l mângâie. Gesturile lui trădau durerea şi neliniştea din adâncul sufletului său. Cum am arătat deja, abia când i-am făcut cunoştinţă cu familia mea şi m-am arătat vulnerabilă în faţa lui, am stabilit cu el o conexiune empatică. Odată cu ea, au venit încrederea şi începutul unei prietenii adevărate.

Acest nivel al încrederii – simbolizat de momentul în care Tootsie mi-a dat mingea – a fost o onoare imensă, dar a adus după sine o povară afectivă imensă, cu care am avut de luptat. Privind în urmă, îmi dau seama că ar fi trebuit să văd mai devreme aceste semne, ar fi trebuit să înţeleg ce se petrece, datorită slujbei mele în secţia de asistenţă socială, dar e întotdeauna mai uşor să vedem ce se petrece cu alţii decât cu noi înşine. În profesiile care ţin de îngrijirea oamenilor se spune adesea că cei care le practică „discută discuţia", dar uită să „parcurgă parcursul". Supravegherea regulată, structurată e crucială pentru cei care lucrează în domeniul sănătăţii mintale. În munca mea la spital, ajutau imens şi ceea ce noi numeam „mini-debriefing-uri neoficiale". Ştiam că puteam căuta întotdeauna un coleg să ne asculte câteva minute vorbind des-

pre o situație tulburătoare, fără a fi măcar nevoie să comenteze sau să ne dea un sfat – pur și simplu să ne asculte.

Lacrimile îmi curgeau șiroaie, în timp ce Lale îmi spunea niște povești atât de oribile, încât abia reușeam să le înțeleg. Ascultându-i descrierea despre lipsa de omenie a omului față de om, despre ceea ce a avut de îndurat – el și atât de mulți alții –, aveam o senzație viscerală, dureroasă fizic, în adâncul pieptului. Uneori, făceam eforturi să-mi controlez respirația. Alteori, parcă mă lăsa auzul: îl priveam pe Lale și îi vedeam buzele mișcându-se, dar nu auzeam nimic. În *The Body Keeps the Score*[5], Bessel van der Kolk, medic, o autoritate mondială în ce privește traumele, arată că reacția noastră la traumă nu e numai mentală, ci și puternic fiziologică. Eu aveam o reacție de tipul „luptă sau fugi" față de ceea ce auzeam, care e cunoscută ca reacție la o traumă substituită, și apoi mă „disociam", pentru a mă proteja de ceea ce auzeam. Creierul meu se închidea în încercarea de a-mi gestiona reacțiile fizice.

Mă smulgeam din transa subconștientă și mă străduiam să mă concentrez – cu timpul, după cum am spus, am învățat să-l imit pe Lale și să întind mâna să mângâi unul dintre căței pe cap, ca să mă readuc în prezent. Acestea erau momentele în care mi-aș fi dorit să am un caiet și un pix în fața mea pentru a mă distrage scriind cuvintele pe care le auzeam. Încercați, funcționează: scrieți cuvintele pe care vi le spune cineva în timp ce el vorbește. Chiar dacă scrieți foarte repede și notați fiecare cuvânt, impactul emoțional a ceea ce vi se spune nu e niciodată la fel de puternic ca atunci când ascultați cu atenție, fără să fiți distras de nimic. Nici pe departe. Auziți, dar de fapt nu „ascultați" ceea ce vi se spune. E un instrument de distanțare puternic și vă poate fi util.

Dar știam că trebuie să-l ascult cu adevărat pe Lale, să aud ceea ce-mi spune – era privilegiul și responsabilitatea mea. Cum am spus, încă de la prima noastră întâlnire, în

mod deliberat nu mi-am luat cu mine nimic de notat. Nici hârtie şi pix, nici vreun aparat de înregistrat. Ştiam din experienţa mea de la serviciu că oamenii vorbesc liber când ştiu că se bucură de atenţia ta totală, şi observasem că acest lucru e adevărat mai ales la oamenii în vârstă. Foarte adesea, vorbind cu o persoană în vârstă vedeam cât de nerăbdătoare e să spună ce are de spus. Întotdeauna reacţionează vehement când sunt întrerupţi. Îmi amintesc că o dată am întrerupt pe cineva, pentru că voiam mai multe detalii în legătură cu ceva ce-mi spusese. S-a răstit la mine, spunându-mi să tac şi să ascult. Probabil că m-a văzut făcând ochii mari, cu acea expresie care vrea să spună: „Vorbeşti serios?" Răspunsul ei a fost: „Ştii cât de greu e să găseşti pe cineva să te asculte când ai vârsta mea? Nimeni nu vrea să audă ce am de spus – parc-aş fi invizibilă! Acum te rog să mă asculţi, pentru că o să-ţi spun ce vreau să auzi, acum şi aici."

Acest scurt schimb de replici mi-a spus tot ce aveam nevoie să ştiu despre cum trebuie să-i asculţi pe cei în vârstă. Mult prea des ei sunt invizibili, şi chiar dacă sunt văzuţi şi băgaţi în seamă, nu ne aşteptăm să auzim de la ei nimic din ceea ce ne-ar putea ajuta în viaţă. Nu ascultăm, nu întrebăm.

Cât de mult greşim!

De la începutul conversaţiilor noastre am descoperit că Lale devenea frustrat dacă-l întrerupeam cu o întrebare în timp ce vorbea. Pauza în discurs îl distrăgea atât de mult, încât îi era greu să revină la ceea ce-mi spunea. Nu se supăra pe mine, dar în mod clar nu-i plăcea să fie întrerupt şi devenea confuz în relatare, adeseori renunţând la puţin timp după aceea. De multe ori mi se părea că repeta înainte ceea ce voia să-mi spună. Ştia când vin în vizită, fie după serviciu, fie duminica după-amiaza. Era evident că, fie în ziua aceea, fie în cea precedentă, stătuse să se gândească despre ce avea să vorbească. Se lansa direct în poveste, după o foarte scurtă conversaţie banală. Nu că ar fi

contat. Nenotând și neînregistrând, provocarea mea cea mai mare era să încerc să reţin numele şi titlurile ofiţerilor SS şi ale funcţionarilor prizonieri. Mai era şi mica problemă că Lale aluneca uneori în limba lui maternă, slovaca, ori în germană sau rusă.

În scrierea acestei cărţi, am recitit însemnările pe care le scriam la calculator frenetic la câteva ore după ce plecam de la Lale, de fiecare dată, dornică să notez totul înainte să uit. M-au amuzat primele mele încercări de a scrie numele şi gradele militare pe care le folosea şi am fost recunoscătoare internetului şi cărţilor pe care le-am citit, experţilor pe care i-am consultat, pentru că m-au ajutat să identific oameni şi locuri. Văd iar camera de zi şi sufrageria imaculate, tabloul cu ţiganca, pe căţeii lui, Tootsie şi Bam Bam, întâmpinându-mă la uşă, fugărind o minge de tenis, dormind încolăciţi sub masa la care stăteam cel mai adesea. Simt gustul faimoasei cafele proaste a lui Lale. Savurez gustul dulce al biscuiţilor-vafe cu care mă servea. Văd pachetul, văd literele ebraice pe care mă tachina că nu pot să le citesc. Mă uit peste însemnările pe care le făceam cu grijă despre starea lui de spirit şi a mea şi trăiesc, de parc-ar fi fost ieri, neliniştea şi sentimentul de responsabilitate pe care-l aveam faţă de omul acesta. Apoi mă gândesc la amintiri mai recente, despre cum stăteam în Israel cu Livia, femeie de nouăzeci şi doi de ani, care mă servea cu aceiaşi biscuiţi-vafe.

Tot gustoşi sunt.

Perioada petrecută cu Livia şi timpul scurt petrecut cu sora ei, Magda, în care le-am ascultat vorbind despre trecutul lor, au fost foarte diferite de întâlnirile cu Lale. În cazul surorilor, erau prezenţi şi membrii familiei şi participau la conversaţii, uneori contribuind, amintindu-le Liviei şi Magdei de incidente pe care ele le săriseră. Cele trei surori îşi spuseseră poveştile atât de des şi atât de amănunţit, încât, în timp ce ascultam, mi-a trecut prin minte că, oricât ar părea de şocant, faptul că-şi împărtăşi-

seră trauma cu familia lor extinsă crease o poveste despre supraviețuire și speranță din istoria lor întunecată.

Pot să vorbesc doar din experiența mea directă, dar în timpul vizitei mele în Israel, n-am simțit niciodată că trebuie să mă distanțez de suferințele și traumele îndurate de aceste femei, ca în cazul lui Lale. O, erau încă acolo, jucau încă pe chipurile lor. Tot simțeam nevoia să ating mâna Liviei, s-o asigur c-o ascult, să-i arăt că înțeleg cât o afectase durerea, mai ales când vorbea despre mama, și bunicul ei, și despre viața ei în copilărie. Dar altfel decât la Gita și Lale, care-și retrăiseră durerea și trauma, în cea mai mare parte, singuri.

Istorie și memorie. Gust și sunet. Elementele care ne amintesc că trăim, că am trăit, iubim, am iubit, suntem iubiți. Eu continui să trăiesc, să iubesc și să fiu iubită. Aceste legături sunt cele care în cele din urmă îmi dau puterea să fiu deschisă față de ceea ce auzeam de la Lale și să onorez asta.

Soțul și copiii mei au continuat să mă întrebe de ce nu voiam să vorbesc despre timpul petrecut cu Lale și de ce deveneam tot mai distrată și mai retrasă de fiecare dată când mă întorceam acasă de la el. Le evitam întrebările cât puteam mai bine, cu scuza ieftină că nu era nevoie să știe detaliile ororilor prin care trecuse. Era bine; eu eram bine. Au insistat săptămâni la rând, și vedeam privirile pe care le schimbau între ei.

Sunt sigură că n-am luat nimic din trauma lui Lale în spațiul meu de lucru și nu am lăsat-o să-i afecteze pe cei cu care interacționam acolo. Bineînțeles, colegii mei ar putea spune altceva. Cred că m-am priceput foarte bine să-mi separ viața profesională de cea personală, spunând fiecărei „tabere" numai ce voiam să știe despre cealaltă viață pe care o duc.

Îmi amintesc că într-o zi a venit la mine o colegă și mi-a spus că avea în salon o pacientă cu un număr pe braț. Voia să știe dacă putea s-o întrebe ce-i cu el. Din nou, nu

sunt expertă, dar i-am spus: „Întreab-o, fie că o să vrea să vorbească despre el, fie că nu, e decizia ei." A întrebat-o, și au avut o discuție lungă despre șederea pacientei la Auschwitz. Colega mea mi-a spus că i se pare că faptul că au vorbit despre numărul de pe braț le-a ajutat pe amândouă. Pacienta a putut vorbi cu o persoană de care nu era legată afectiv, care nu constituia o amenințare; colega mea a aflat despre supraviețuirea cuiva.

Cei din familie n-au fost singurii oameni din viața mea care au știut de prietenia cu Lale. Le relatasem multe despre întâlnirile cu el și povestea lui din Holocaust colegilor de serviciu, care erau interesați de faptul că mă împrietenisem cu acest om care reprezenta „istoria vie". În capitolul de mulțumiri din *Tatuatorul de la Auschwitz*, îmi exprim recunoștința față de fosta mea șefă, Glenda Bawden. Dacă n-ar fi fost sprijinul ei, dacă n-ar fi înțeles cât de important era pentru mine timpul petrecut cu Lale, nu sunt sigură că astăzi aș scrie aceste rânduri. De multe ori, m-am dus la ea să mă învoiesc pentru o oră sau două ca să mă duc să-l văd, să merg cu el la film, să răspund la unul dintre telefoanele acelea în care mă întreba: „Unde ai fost, mi-ai terminat cartea?" Înțelegea calea pe care o poate lua suferința și dădea afirmativ din cap, ceea ce însemna: „Du-te."

Mai sunt câteva persoane cărora m-am destăinuit, tot asistenți sociali în spital, dedicați pacienților și familiilor acestora în momente tragice sau traumatice. Într-o zi, stăteam de vorbă cu o colegă cu care mă împrietenisem. Răspunzând la telefon, mi-am lăsat capul în mâini. Deși adoram să aud încântătorul accent est-european al lui Lale, de data asta, când l-am auzit întrebând „Unde ai fost?", mi s-a format un ghem de anxietate în stomac și m-am simțit brusc copleșită. De când nu ne mai văzuserăm? Deodată nu mai puteam gândi, mi se golise mintea. Lale a răspuns imediat la întrebare. „Sunt două săptămâni de când ne-am întâlnit ultima oară. Când vii să mă vezi?" *Două săp-*

tămâni. Nu-mi dădusem seama că trecuse atât de mult. Ne vedeam cam între o dată și de trei ori pe săptămână. I-am promis imediat că vin în ziua aceea, după serviciu, anxietatea fiindu-mi sporită acum de un puternic sentiment de vinovăție.

Când am închis, colega mea perspicace m-a întrebat:

— Ce s-a întâmplat?

Cu liniștea dată de faptul că vorbești cu cineva pe care-l cunoști și-l respecți de ani buni, i-am spus că-mi era greu să petrec perioade lungi de timp cu Lale, să-l aud povestindu-mi despre atâta rău și atâtea orori. Era o combinație între faptul că nu eram pe deplin în stare să înțeleg detaliile a ceea ce auzeam și conștiința faptului că acest rău a fost realitatea lui vreme de aproape trei ani. Colega mea m-a ascultat revărsându-mi sentimentele de furie, de teamă că mă îndepărtam de ai mei, pentru că nu voiam să le împărtășesc poveşti atât de îngrozitoare. I-am spus că eram îngrijorată că-i provoc lui Lale prea multă durere, că poate-i fac rău, și că îmi dădeam seama că am simptome fizice de stres eu însămi.

M-a întrebat dacă mi se pare că devine dependent de mine și de locul meu în viața lui. Nu puteam spune cu siguranță că așa era, dar părea să aibă un ușor reproș ori de câte ori avea impresia că fusese o pauză prea mare de la ultima întâlnire. Cât despre apelul telefonic la care tocmai asistase, nu era prima dată când mă suna la serviciu. Întotdeauna mă întreba direct: „Unde-ai fost?“ Niciodată: „Bună ziua, ce mai faci?“

Când m-a întrebat cum s-a schimbat Lale de când neam cunoscut, a trebuit să recunosc că depășise în mod vădit durerea acută după pierderea Gitei și că începusem să-l aud râzând din când în când. Râsul acela – mai mult un chicotit decât un râs – era o muzică pentru urechile mele. De asemenea, făcea acel mic salt când se ridica în picioare. Îl surprinsesem chiar când dansa cu Tootsie, ținând-o de labele din față.

— Aşadar, a zis ea, Lale chicoteşte, saltă prin cameră şi dansează cu căţeluşa lui, iar tu te simţi deprimată şi neliniştită, incapabilă să discuţi despre asta cu familia ta şi, poate, amâni să te vezi cu el. Ce crezi că se petrece aici?

Am mormăit că probabil nu sunt persoana cea mai potrivită pentru a-i îndeplini dorinţa de a-l asculta şi a-i spune povestea, că era prea mult pentru mine, că nu sunt sigură că mă pot ridica la înălţimea acestei sarcini, că eram ocupată cu munca şi familia mea. În timp ce eu îmi plângeam de milă, colega mea m-a readus la realitate.

— Serios, Heather. E un caz clasic de transfer sau de traumă substituită. Recunoaşte-l, ocupă-te de el, găseşte o strategie de a trece mai departe, care să ţi se potrivească. Ştii că nu ai nici un drept să preiei vreo parte din durerea, suferinţa sau trauma lui, nu sunt ale tale.

Cuvintele ei m-au izbit în faţă. Nu trebuia să mi se întâmple aşa ceva. Ştiam toate aceste lucruri, cum de îngăduisem să se întâmple? Întâlnisem un străin care avea o poveste pe care voia s-o spună cuiva. Cuiva care să nu fie evreu. Petrecuserăm multe luni împreună, ajungând să ne cunoaştem. Povestea lui se transforma într-o poveste pe care eu o scriam la computer. Documentarea mă învăţa ceea ce nu mă învăţase educaţia mea provincială din Noua Zeelandă – ce nivel al răului şi al dezumanizării a atins Holocaustul.

Descopeream că poate fi periculos să asculţi cu atenţie despre experienţele traumatizante ale altcuiva. Oricine e implicat într-o muncă terapeutică trebuie să înveţe să vadă la el însuşi semnele traumei substituite şi adeseori primele semne sunt fizice, ca la mine: inima bătându-mi prea repede, senzaţia de rău din stomac, momentele când păream să dispar din încăpere. Aşa ţinea corpul meu scorul. De multe ori, toate astea sunt însoţite de un sentiment de vinovăţie. Nu am trăit acele vremuri cumplite, aşa că mi-am suprimat sentimentele şi, făcând asta, am ajuns să fiu copleşită de ele. Era timpul să „parcurg parcursul" şi să am

un pic grijă de mine. Știam că nu vreau să renunț la a spune povestea lui Lale – ajunseserăm deja atât de departe, și legătura dintre noi era reală. Mai știam, dacă mă gândeam bine, că puteam suporta ceea ce auzeam, că nu era prea mult pentru mine, cu condiția să găsesc moduri de a-mi gestiona trăirile.

Imediat după această conversație, am început să mă gândesc la strategii de a contracara transferul de suferință și traumă. Unele aveau merite, altele erau nerealiste, de pildă să-i cer lui Lale să răspundă la întrebări pregătite dinainte, ca să-i pot controla relatarea. În nici un caz n-aveam cum să fac asta. De asemenea, nu voiam să găsesc pe altcineva care să-l asculte. Știam că mă „alesese" pe mine, că aveam o relație foarte specială, că aveam perseverența de a face lucrurile să meargă.

Colega mea m-a întrebat ce mă îngrijora cel mai mult în legătură cu tulburarea pe care o simțeam când eram cu Lale. Nu mi-a luat mult să răspund – știam exact ce. Ceea ce mă neliniștea cel mai tare era starea de spirit în care mă întorceam acasă, la familia mea, de fiecare dată după ce mă întâlneam cu el. Una era să fi interiorizat o durere și o suferință la care nu aveam dreptul, și alta era să las asta să-mi afecteze familia, care habar nu avea cum mă simțeam „protejând-o", sau crezând că o protejez, de suferința lui Lale. Devenisem închisă și retrasă cum nu mă mai văzuseră niciodată. Egoistă, nu-i lăsam să mă ajute în această perioadă, nici nu le dădeam ocazia să mă aline și să împartă cu mine povara emoțională pe care o căram singură, spunându-mi că-i protejez pe ei. Privind în urmă, era pur și simplu o extensie a faptului că nu le împărtășeam tragediile și traumele de care auzeam în fiecare zi la serviciu. Nu-mi dădeam seama că aici era altceva: ei îl cunoșteau personal pe Lale și se simțeau implicați în povestea lui, ca și mine, în timp ce oamenii pe care-i întâlneam zilnic la muncă le erau necunoscuți, și eu îmi abordam „slujba de zi" într-un mod care-mi permitea să rezist.

Cu Lale, plăteam un preț incredibil de mare pentru că nu separam aceste două experiențe foarte diferite. Ce făceam, așadar? Lale locuia la etajul întâi al unui bloc la stradă. Aveam întotdeauna garantat un loc de parcare chiar în fața acestui bloc. De fiecare dată când plecam de la el, spunea în glumă că „mă conduce până la mașină". După ce ne sărutam de rămas-bun la ușa apartamentului, și eu coboram scările și străbăteam mica alee care ducea în stradă, el ieșea cu cățeii pe balcon, de unde îmi făcea cu mâna, spunându-mi să conduc cu grijă. Întotdeauna mi se părea amuzant, având în vedere că mersesem cu o mașină condusă de el o singură dată, apoi declarasem că aveam o viață lungă în fața mea și că de atunci înainte aveam să conduc numai eu. Pe când mă îndepărtam, el încă îmi făcea cu mâna de pe balcon. N-a știut niciodată că mereu conduceam două sute de metri până la o străduță laterală, unde parcam și stăteam liniștită cu gândurile mele, sau pur și simplu îmi limpezeam mintea, făcând separarea între Lale și familia mea. Obișnuiam să spun că „mă centrez". Uneori dădeam drumul la CD player, închideam ochii și mă lăsam în voia muzicii. Era, și încă este, coloana sonoră a filmului meu preferat – *Departe de Africa*. Întotdeauna știam când era momentul să răsucesc cheia în contact și să mă duc acasă, la familia mea, să fiu soție și mamă așa cum voiam, cum aveam nevoie să fiu. La fel de important, eram în stare să aștept din nou cu nerăbdare să mă întorc la Lale și la cățeii lui.

Am învățat, după cum am mai spus, să întind mâna și să o pun pe capul unuia dintre căței ori de câte ori aveam nevoie să mă liniștesc un pic atunci când eram cu Lale, când ceea ce spunea amenința să ne absoarbă pe amândoi. Asta mă readucea în camera ordonată, încântătoare, la omul acela minunat, prietenul meu. Am învățat când era timpul să ne oprim și să trecem la un subiect mai ușor. Încercam, pentru contrabalansare, să-l fac să-mi spună o poveste pozitivă despre viața de după război, și în timp ce

mă îndepărtam de casa lui, mă gândeam la asta. Aveam mare grijă să nu-mi imaginez cum ar fi ca lucrurile îngrozitoare despre care-mi povestise să mi se întâmple mie sau unor membri ai familiei mele. Întotdeauna mi le imaginam întâmplându-se altora, lui, Gitei și Cilkăi – dar, cumva, unei versiuni diferite a lui Lale față de omul pe care îl cunoșteam acum. Mă gândeam la toate acestea ca la o poveste pe care o cream și îmi spuneam iar și iar că Lale, Gita și Cilka au supraviețuit, și-au construit o viață nouă, au aflat fericirea după război. Poveștile lor au avut un sfârșit dincolo de Holocaust, și poveștile *lor* erau cele pe care le scriam, nu povestea ororilor acelei epoci.

Așa că m-am deschis față de ai mei, le-am explicat că Lale îmi dădea amănunte ale supraviețuirii sale despre care îi era cumplit de dureros să vorbească. Ne-am înțeles că le voi spune unele dintre povești, dar s-au mulțumit să mă lase pe mine să hotărăsc care vor fi acelea. Era deajuns pentru ei să știe că făceam în așa fel încât Lale să se simtă în siguranță vorbind despre trecut și că eram în stare să gestionez impactul emoțional al acestor povești. Vorbeam cu ei liber despre timpul pe care-l petreceam cu el, chiar dacă nu le dezvăluiam întotdeauna conținutul conversațiilor noastre. Vorbeam și cu colegii mei de la spital, care n-au încetat să mă sprijine și să mă ajute concret. Dacă nu i-aș fi avut pe ei atunci, aș fi apelat la terapie – deseori o parte esențială a gestionării unei experiențe traumatizante, fie ea trăită sau imaginată.

---

5. În engleză, *Corpul ține scorul*. (N. tr.)

Sfaturi practice pentru a diminua preţul ascultării

Ca să recapitulăm, iată câteva lucruri de bază pe care trebuie să le învăţăm cu toţii atunci când ascultăm persoane care au trecut printr-o traumă:

• Fiţi conştient de reacţiile dumneavoastră – ţineţi minte că uneori capul vă spune că totul e bine, dar vă daţi seama că tremuraţi şi că inima vă bate nebuneşte. Corpul dumneavoastră e cel care reacţionează emoţional – acţionaţi luând asta în considerare.

• Folosiţi un ritual pentru a vă „ancora în prezent", pentru a vă scutura de ceea ce aţi auzit şi a reveni la viaţa personală. Al meu era să parchez maşina după colţ, apoi era drumul spre casă, care mă separa de experienţa prin care trecusem.

• Aveţi grijă să nu vă imaginaţi niciodată pe dumneavoastră sau pe cineva drag într-o situaţie similară. Creaţi în loc de asta o versiune de tip desen animat, în care persoana cu care aţi vorbit devine un personaj care vă poartă prin experienţa respectivă.

• După cum mi-a spus prietena şi colega mea, ceea ce auziţi nu e povestea dumneavoastră, nu aveţi dreptul s-o preluaţi.

• Rămâneţi ancorat în cotidian, asiguraţi-vă că ştiţi cine vă e aproape, pe cine puteţi conta.

• Găsiţi pe cineva cu care să puteţi vorbi – orice terapeut are un terapeut, într-un sistem numit supervizare, pentru a se asigura că-şi poate menţine obiectivitatea în munca lui.

• Alegeţi-vă momentul zilei. Încercaţi să nu vă plasaţi în rolul de ascultător când vă e foame/sunteţi obosit/aţi avut o zi grea. Retrospectiv, îmi dau seama că întâlnirile mele cu Lale se desfăşurau adesea după o zi incredibil de încărcată la spital. Mă bucu-

ram mai mult de ele și mă simțeam mai aptă să le fac față când ne vedeam în weekend.

• Practicați grija față de sine – toți trebuie să facem asta, și toți o știm, dar rareori o facem. Asigurați-vă că viața dumneavoastră e echilibrată între muncă și relaxare. Socializați. Faceți mișcare. Mâncați bine. Nu beți prea mult – mai ales dacă vă dați seama că folosiți alcoolul ca pe un mecanism de a face față.

Concluzie

Poveștile despre speranță au susținut omenirea încă de la începutul timpurilor, transmise din generație în generație, împărtășite prietenilor, relatate străinilor. Sunt ultimul lucru care moare în fiecare dintre noi.

În ultimii câțiva ani, am avut norocul să ascult mii de povești despre speranță. Oamenii vor ca eu să știu cum îi susține curajul lui Lale, al Gitei și Cilkăi și cum ei, care au supraviețuit unei asemenea tragedii, unei asemenea traume, i-au încurajat să se străduiască să ducă o viață cât mai bună. Poate că nu și-au dat seama că-mi spuneau propria lor poveste despre speranță sau de câte ori foloseau cuvântul *speranță*, dar acesta e cuvântul care-mi sare în ochi când le citesc e-mailurile și scrisorile sau ascult poveștile pe care mi le împărtășesc la lansări de carte din toată lumea.

Nu mi se întâmplă în fiecare zi să primesc un e-mail de la cineva care lucrează într-o închisoare. De fapt, mi s-a întâmplat o singură dată. A urmat o experiență pe care n-o s-o uit toată viața. Această închisoare avea o mică bibliotecă pentru cei 1500 de deținuți. Câțiva dintre ei, mi s-a spus, îmi citiseră cartea și începuseră să le povestească despre Lale altor deținuți, care la rândul lor le povesteau colegilor. Cel care-mi scria voia să-mi spună că nu mai văzuse niciodată ca o carte să aibă un asemenea impact. N-o să vă dau mai multe detalii, ca să protejez identitatea celor pe care i-am vizitat.

Mergând acolo împreună cu persoana care se ocupa de

promovarea cărților mele, am trecut prin toate controalele de securitate necesare, ni s-a luat tot ce aveam la noi în afară de hainele cu care eram îmbrăcate, apoi am fost conduse în bibliotecă. Rafturile fuseseră date deoparte și în mijloc fuseseră puse cuburi de plastic pe care să se așeze oamenii.

Deținuții au început să intre încet, salutându-mă zgomotos, vrând să ne ciocnim pumnii; câțiva mi-au strâns mâna, dar majoritatea preferau figura cu pumnii. Îmi planificasem un discurs structurat. Nu l-am ținut. În următoarele două ore, am stat de vorbă relaxat. Oamenii discutau între ei despre Lale, uneori vorbeam doar câtorva, în timp ce în jur se desfășurau alte conversații. Ei povesteau despre viața lor personală în afara închisorii și despre persoanele dragi la care își doreau să se întoarcă și să aibă o viață frumoasă, ca a lui Lale și a Gitei. Un bărbat a spus: „Tipul ăsta, Lale, a avut parte de-o viață de pușcărie mai rea ca a noastră", și au ținut-o așa, comparând cele două experiențe. Au râs, unii au plâns și au fost consolați de cei de lângă ei.

Editorii mei le trimiseseră exemplare din *Tatuatorul de la Auschwitz*. Luându-și fiecare un exemplar, au venit la mine să le dau autografe. Cineva a trebuit să-mi găsească un pix; al meu era undeva la intrarea în închisoare, împreună cu poșeta. Primii câțiva bărbați mi-au spus cum se numesc și le-am scris dedicația pentru ei. Apoi, un tânăr mi-a întins cartea, și când l-am întrebat cum îl cheamă, mi-a spus că nu știe să scrie și să citească. M-a întrebat dacă pot să-i scriu dedicația pentru mama lui și să adaug cuvintele: „Îți promit, mamă, că n-o să mă întorc niciodată aici." Cei care stăteau la coadă în spatele lui au auzit asta. În următoarea oră, am scris dedicații nu pentru bărbații care stăteau în fața mea, ci pentru persoanele cele mai importante din viața lor de afară – nici măcar n-am încercat să-mi reținem emoția.

„Pentru fiica mea, are șaisprezece ani, spuneți-i ce

mândru e tata de ea că are un interviu pentru o slujbă.“ „Pentru soția mea, spuneți-i să mă ierte că trebuie să-i crească singură pe copii.“ „Pentru partenerul meu“ și, în șoaptă: „Contează că e bărbat?“ „Pentru soția mea“, „Pentru prietena mea“, „Pentru bunica“; și, foarte multe, „Pentru mama“. A fost pur și simplu cea mai copleșitoare experiență pe care am avut-o. Să pot să le ofer acestor oameni o poveste despre speranță, să fiu cea care îi leagă de povestea dragului meu prieten Lale înseamnă pentru mine mai mult decât aș ști să spun vreodată.

Nu mă pot gândi la un mod mai bun de a încheia această carte decât cu un scurt fragment din viitorul meu roman, născut din acel e-mail pe care l-am primit din senin când eram în Africa de Sud. E un roman bazat pe viața a trei surori curajoase; dragostea lor una pentru alta le-a ajutat să supraviețuiască în cele mai cumplite împrejurări. Speranța de care s-au agățat le-a dat hotărârea de a se trezi în fiecare dimineață. În fond, cum spunea mereu Lale, „Dacă te trezești dimineața, e o zi bună“.

Povestea Liviei

Un marş al morţii prin câmpiile Poloniei în iarna lui 1945. Soldaţii germani care însoţesc prizonierii încep să fugă, ştiind că trupele Armatei Roşii sunt acum foarte aproape. Treisprezece fete se desprind de grup, lăsând în urmă coloanele de tinere femei muribunde, care abia se târăsc.

Când se lasă întunericul, se iau de mâini şi încep să alerge. Încă mai sunt soldaţi în preajmă, dar pare mai bine să fii împuşcat în spate decât să mori de foame şi frig. Curând ajung într-o pădure. N-a răsunat nici o împuşcătură, au reuşit să se îndepărteze de ofiţerii SS rămaşi şi de câinii lor. Pădurea nu le oferă nici o protecţie. Copacii sunt despuiaţi de frunze, care acum zac îngropate sub zăpada prin care ele îşi croiesc drum.

Noaptea se face zi, soarele îşi aruncă razele în jos, spre zăpadă, şi reflexia lor le izbeşte în faţă, orbindu-le. Apar nişte ţarcuri deschise, unele cu animale – vaci care mănâncă din fânul proaspăt pus.

— Trebuie să fie o fermă prin apropiere, spune una dintre fete.

Şi acum se vede în depărtare o casă mare, ascunsă de livezi şi grădini neîngrijite.

Urmând o alee, ele traversează un ţarc şi se îndreaptă spre casă. Una dintre fete spune că arată ca un castel, atât de mare şi impunătoare li se pare. Hotărăsc să ceară mâncare şi ajutor de la cei care locuiesc acolo.

Urcând treptele care duc la uşa dublă uriaşă, cea mai

îndrăzneață dintre fete bate cu inelul de alamă, apoi se retrage. Așteaptă răbdătoare. Nu vine nimeni. Celelalte o încurajează să bată din nou. Tot nici un răspuns. Hotărăsc să se uite în spatele casei.

Acolo dau peste cadavrul unui bărbat. E îmbrăcat în haine bune, dar gaura de glonț din piept este evidentă.

— Nu-l putem lăsa aici așa, zice una dintre fete.

Hotărăsc să-l îngroape.

Găsesc într-o magazie lopeți și cazmale. Slăbite de foame și epuizare, fetele sapă cu rândul prin zăpadă până când fac o groapă destul de adâncă pentru a-l înmormânta pe om. Împreună, îl împing în groapă. Spun, pe rând, rugăciunile pe care și le amintesc, apoi îl acoperă cu pământ și zăpadă.

Încurajate de sentimentul că au făcut ceea ce trebuie, încearcă o ușă din spate și o găsesc descuiată. În bucătărie descoperă o cămară plină cu conserve. Pâinile mucegăite arată că e ceva timp de când casa e goală. Cu grijă să nu deranjeze nimic, își continuă explorarea. Sus, sunt destule dormitoare ca să-l aibă fiecare pe al ei.

Coborând înapoi la parter, cad de acord că proprietarii cu siguranță le-ar lăsa să mănânce din alimentele conservate, dar nu li se pare potrivit să se așeze în sufrageria mare într-o casă care nu e a lor.

— Putem să ducem masa afară? întreabă una dintre fete. E tare mult de când n-am mai mâncat la o masă.

Ușa de sticlă dublă dă din sufragerie spre grădină, care dă mai departe spre livezi. Masa e greu de mutat, dar ele reușesc s-o ridice și s-o ducă încet în curtea acoperită de zăpadă. Revenind înăuntru, își ia fiecare câte un scaun. Niște felinare și lumânări mari în borcane de sticlă decorează masa.

Aduc din bucătărie farfurii și tacâmuri, fructe și legume conservate și carne afumată, pe care le așază pe platouri. În cămară găsesc niște brânză cu mucegai pe dinafară care e declarată comestibilă. Una dintre fete

deschide un dulap și i se taie respirația de surprindere văzând că e plin cu sticle de vin. Alegând cu grijă două, le duce la masă, împreună cu niște pahare. Soarele a apus și cerul nopții s-a umplut de stele. Lumina felinarelor și a lumânărilor dansează în fața lor pe masă. Treisprezece tinere femei care au supraviețuit iadului pe pământ mănâncă pentru prima dată după mult timp la o masă. După ce strâng, discută cum o să doarmă. Din nou, cad de acord că nu au dreptul să doarmă într-un pat care nu e al lor, dar că pe proprietari nu i-ar deranja dacă ar împrumuta păturile de pe paturi.

Luându-și fiecare câte o pătură și o pernă din dormitoarele de sus, fetele se întind laolaltă pe podeaua sufrageriei, în locul mesei și al scaunelor. E un moment de libertate pentru cele treisprezece tinere femei care au supraviețuit inimaginabilului. Cine știe ce le așteaptă, dar deocamdată sunt în siguranță, împreună, cu un acoperiș deasupra capului.

Mulțumiri

Vreau să le mulțumesc cititorilor cărților *Tatuatorul de la Auschwitz* și *Călătoria Cilkăi*, care m-au contactat pe e-mail, prin intermediul editorilor mei, asistând la lansările de carte și vorbind cu mine. Datorită vouă am scris această carte. Mi-ați împărtășit poveștile voastre despre speranță, legându-le de Lale, Gita și Cilka. Mi-ați stârnit lacrimi, m-ați făcut să mă bucur pentru voi, spunându-mi lucruri profund personale, ați avut încredere că voi asculta, și am făcut-o.

Două persoane de la editura mea sunt responsabile pentru această carte – Kate Parkin și Margaret Stead, vă datorez recunoștință pentru încurajările voastre, pentru pasiunea, priceperea, dragostea cu care ați călăuzit această carte până la tipografie. Scrierea acestor cuvinte a fost în aceeași măsură visul vostru ca și al meu.

I-am menționat în dedicație, dar vreau să vorbesc din nou despre personalul, pacienții și rudele și prietenii acestora de la Centrul Medical Monash din Melbourne. Mai ales despre Glenda Bawden. O femeie de nemăsurată compasiune și generozitate, pe care am fost mândră s-o numesc „Șefa" vreme de peste douăzeci de ani. Acțiunile și faptele voastre m-au învățat să-mi pese.

Le mulțumesc fiicei și ginerelui meu pentru că mi-au permis să scriu despre ceva profund personal și traumatizant dintr-o perioadă a vieții lor. Sper că împărtășirea acestor lucruri îi va ajuta și pe alții.

Le mulțumesc Liviei, lui Pam și Oded Ravek, lui Dorit

Philosoph, familiilor Magdei și a lui Cibi, pentru că m-au contactat, și-au deschis sufletul în fața mea și mi-au dat un prilej să ascult.

Oamenilor minunați de la editura mea din Marea Britanie, Bonnier Books, pentru că au riscat permițând acestei autoare de ficțiune să scrie o carte de nonficțiune. Claire Johnson-Creek, Clare Kelly, Francesca Russell, Stephen Dumughn, Blake Brooks, Felice McKeown, Vincent Kelleher, Elise Burns, Stuart Finglass, Mark Williams, Carrie-Ann Pitt, Laura Makele, Nick Stearn, Alex May – toată trupa.

Prietenei, agentei și tovarășei mele de drum, Benny Agius, care mă face să râd. Am avut și vom avea în continuare aventuri minunate împreună. Îți mulțumesc foarte mult pentru tot ce faci pentru mine.

Îmi aflu speranța și inspirația în familia mea. Ei vor fi întotdeauna cei mai importanți oameni din viața mea, cei care mă inspiră și contribuie la tot ce scriu, rațiunea mea de a fi. Copiii mei, Ahren, Jared și Azure-Dea. Partenerii lor, Bronwyn, Rebecca și Evan. Nepoții mei tot mai numeroși, Henry, Nathan, Jack, Rachel și Ashton. Mi s-a spus că alții n-o să mai am. Vom vedea. Și Steve. Vă iubesc mult pe toți. Vă mulțumesc.

Cuprins

Introducere
1. Să ascultăm înțelepciunea bătrânilor noștri
2. Ascultându-l pe Lale
3. Cum ascultăm
4. Cum ne ascultăm copiii
5. Cum ne ascultăm pe noi înșine
6. Cum să găsim o poveste despre speranță sau cum să onorăm povestea
7. Povestea Cilkăi – cum ascultăm istoria
8. Prețul ascultării
Concluzie
Mulțumiri